De ongewisse tijd

Hugo Pos

bron
Hugo Pos, *De ongewisse tijd*. In de Knipscheer, Haarlem 1999

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/pos_002onge01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

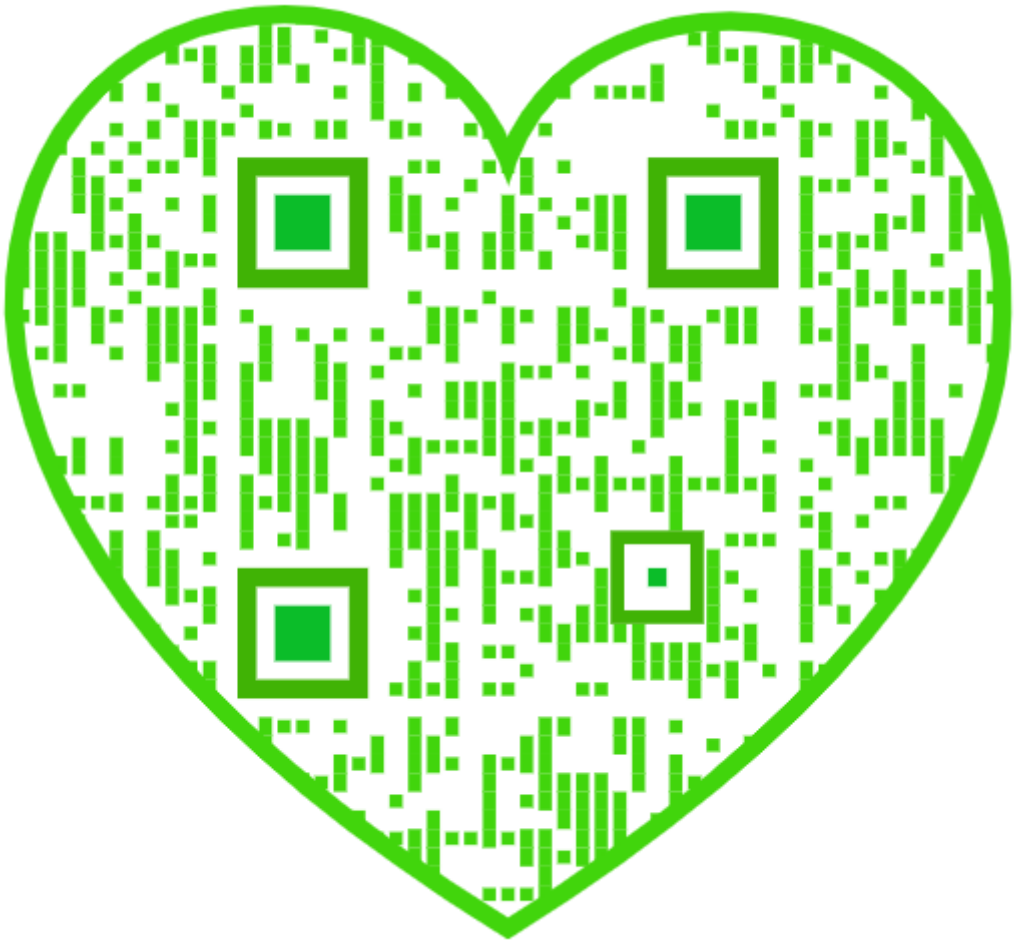

Mon dieu, de moeden moed inspreken:
Mij wees in bos een Indiaan
hoe een liaan bedeesd begonnen
het hardste hout heeft doen vergaan.

Mysteries

Lucretia

Op maandag 17 december 1934 stonden twee curieuze overlijdensberichten in de Surinaamse krant ‘De Banier van Waarheid en Recht’. Het ene luidde:

Bij een noodlottig tweegevecht zijn op zaterdag 15 december om het leven gekomen

Emanuel Mounod de Bruïne

Geboren 6-9-1903 te Semarang, Nederlands Oost-Indië

en

Luciën Amadeus Cox

Geboren 22-10-1901 te Djokjakarta, Nederlands Oost-Indië

LUCRETIA

In kleinere letters stonden rechts bovenaan, zoals dat bij dergelijke advertenties meer pleegt te gebeuren, een spreuk, althans een diepere gedachte:

Wie God liefheeft, kan er niet
naar streven dat God hem weder-
kerig liefheeft.
- Baruch Spinoza

Vlak daaronder stond een advertentie betreffende dezelfde personen met een iets andere aanhef:

Door een noodlottig ongeval zijn op
zaterdag 15 december omgekomen

De advertentie was ondertekend

Je drie vrienden

Albert
Gerard
Robbert

Een spreuk of een passend gezegde ontbrak.

Bij de begrafenis, zoals gewoonlijk in de tropen kort na het overlijden, valt mij een vrouw op die, nadat de kist was neergelaten en wat zand eroverheen was geschept, bij het nog geopende graf was blijven staan en geen aanstalten maakte om te vertrekken. Ik moet haar ook zijn opgevallen, wij die met z'n tweeën daar zo stonden alsof we niet konden besluiten ons los te maken van de twee doden. De doodgravers wenkten ons om te gaan zodat ze zonder pottenkijkers hun werk konden afmaken. Het was de grote regentijd. Er dreigde een zware bui te komen aanzetten en het handjevol belangstellenden had zich al naar huis begeven. Ik kende de vrouw niet en nam aan dat ze een goede vriendin van de twee doden, Mani en Loek, moest zijn. Het is niet kies om op zo'n plaats en op zo'n moment een onbekende vrouw aan te spreken en haar te vragen wie ben je en waarom sta je hier te treuzelen. Men diene te weten dat het in dit land geen

gebruik is dat zij die een begrafenis bijwonen zich na afloop naar een daartoe bestemde ontvangstkamer begeven om te condoleren en een kopje koffie. Er ligt hier ook nergens een opengeslagen register om je naam in te schrijven. Als ik de vrouw nu niet aanspreek zouden we uit elkaar gaan zonder dat ik iets van haar te weten was gekomen. Nog vol van het raadsel rondom de onverklaarbare dood van die twee lag het voor de hand dat ik een zeker verband legde tussen deze onbekende vrouw en het tweegevecht.

‘U bent naar ik aanneem een vriendin van de overledenen,’ waag ik en liet de *n* van het meervoud duidelijk horen, omdat het enkelvoud zou kunnen doelen op een te specifieke relatie met een van hen.

‘Nee, een vriendin van een vriendin.’

Meer kwam ik niet te weten. De vriendin, degene om wie het tweegevecht moet zijn aangegaan (iets anders kan ik mij niet voorstellen) zou ik niet te zien krijgen.

Lucretia

Lucretia. Niemand die ik ken, niemand in dit land heet Lucretia. Daar schuilt iemand anders achter, ja natuurlijk, iemand, ja, maar wie? Uit de naam kan ik opmaken dat het een vrouw moet zijn, maar dat had ik zonder die naam ook al kunnen vermoeden. Men gaat geen tweegevecht aan om een man, niet voor zover ik weet. Maar wat weet ik van tweegevechten. Dat was allemaal voor mijn tijd. Daaruit moet ik concluderen

dat die twee in een wereld leefden die niet meer bij deze tijd paste. De wereld van Alexandre Dumas, van de *Drie Musketiers.* Een zelfgeschapen wereld waarin een vrouw met de naam Lucretia zich wonderwel op haar plaats zou voelen. Lucretia, ik ken er op dit moment maar eentje, Lucretia Borgia, uit een boek van Klabund, niet eentje om mee te spotten. Ik pijnig mijn hersenen, wat was het ook alweer, sliep ze met een paus, een kardinaal, haar bloedeigen broer? Ik weet het niet meer, het doet er ook niet toe, het is in ieder geval een naam die aangeeft dat je op je hoede moet zijn. Hebben die twee dat ook zo aangevoeld, of hebben zij zich juist aangetrokken gevoeld tot het latente gevaar dat achter de vrouw met die naam verscholen lag? Was de vrouw aan het graf wel de vriendin van Lucretia? Misschien niet eens, de reeks vriendinnen van vriendinnen kan zich tot in het oneindige uitstrekken. Het vraagstuk liet me niet los. Alle pogingen om erachter te komen liepen op niets uit. Dan strijkt langzamerhand de tijd de rimpels glad, de herinnering vervaagt, wordt onzuiver, schept een eigen verhaal. Dat is het verhaal dat ik, Albert Nederveen, u wil vertellen.

Het is inmiddels bijna een halve eeuw geleden. Sofie, mijn vrouw is al tien jaar dood en ik woon nog altijd in de aanleunwoning in Deventer, waar wij in het begin van de jaren zeventig na ons vertrek uit Suriname een huis hadden gevonden. Aan reizen en uitstapjes heb ik geen behoefte, wel kijk ik op de geëigende

uren uit naar de krant en de post. Dat zorgt voor wat afleiding in het bestaan, het geeft stof tot commentaar op de gebeurtenissen van de dag en als het zo uitkomt tot het maken van een paar aantekeningen. Vandaag is er iets anders aan de hand. Als ik de enveloppe openmaak vind ik daarin twee velletjes. Eén daarvan, dat zie ik met één oogopslag, is in het handschrift van Sofie. Ik ben op de hoogte van paranormale verschijnselen, maar één ding weet ik zeker, doden kunnen misschien wel boodschappen doorgeven, maar schrijven doen ze niet.

Na mijn eerste aarzeling overwonnen te hebben neem ik het blad op en kijk dan pas naar de dagtekening: 13 oktober 1981. Dat is een week voor haar dood, toch nog onverwacht, - ik was er niet bij - toen zij met tbc in het sanatorium in Davos lag. Er staat geschreven:

Lieve Albert, Ik wil het geheim niet in het graf meenemen.
Ik houd van je,

Lucretia

Wat betekent dit allemaal? Ik heb het gevoel dat ik van een trap naar beneden donder, dertig, veertig, vijftig treden. Lucretia, mijn vrouw? Zouden die twee, Mani en Loek, om het bezit van mijn vrouw hebben gevochten en voor haar hun leven hebben verspild?

Wie heeft deze brief op de post gedaan?

Mani en Loek, hoe vaak heb ik niet 's avonds in de buitensociëteit Parkzicht tot diep in de nacht mahjong met hen zitten spelen? Van allerlei spookt door mijn hoofd. De vriendin van de vriendin, de vrouw aan wie ik in geen jaren meer gedacht heb verrijst levensgroot uit het niet. We staan weer aan het graf van mijn twee vrienden. Ze laat niets los. Bestaat er wel een Lucretia, is het een fictie, een schuilnaam, een spookgestalte? Mahjong speel je met z'n vieren. Ik heb Gerard en Robbert uit het verhaal weggelaten, niet omdat ze oninteressante persoonlijkheden zouden zijn, maar omdat ze met betrekking tot de gebeurtenissen waar het hier om gaat er weinig toe doen. Figuranten zou je ze in een toneelstuk kunnen noemen. Ze bevolken het toneel, in casu de mahjong/kaarttafel, verlevendigen het beeld met de beheerste hartstocht van de ware liefhebber, maar leveren geen bijdrage aan het verloop van het drama. Ik soms wel? Het lijkt er op dat ik mij wat dat betreft in niets van hen onderscheid. We zijn alle drie intens geschokt door het gebeuren, proberen het te verklaren vanuit een Indische goena-goena achtergrond waar we geen weet van hebben, geven het op en beseffen dat hun wegvallen voor lange tijd een domper zal drukken op onze mahjong-bijeenkomsten. Weliswaar zal het niet zo moeilijk zijn om plaatsvervangers voor de opengevallen plaatsen te vinden, maar het is nog maar de vraag of een zelfde ongedwongen sfeer zal blijven heersen.

Want nu pas beseffen we dat de beide vrienden de eigenlijke gangmakers van deze onvergelijkelijke avonden waren.

Ik had mij er altijd over verbaasd dat deze innemende vrijgezellen niet liever een avondje uit stappen gingen dan samen met ons, drie keurig getrouwde mannen, de avond, vaak tot diep in de nacht, door te brengen. Ik weet nog goed hoe mijn vrouw twee ongetrouwde nichtjes met hen in contact heeft gebracht in de stille hoop dat daaruit iets blijvends - waaronder Sofie een huwelijk verstond - zou voortkomen. Ik heb dat niet allemaal gevolgd, of het bij flirten is gebleven weet ik niet, het einddoel (van mijn vrouw) is in ieder geval niet bereikt. Wat je doet is uit de tijd heb ik nog tegen haar gezegd, we leven niet meer in de negentiende eeuw. Hoe zijn wij dan bij elkaar gekomen was haar antwoord. Want waar is waar, als oom Jacob, toen mijn ouders gestorven waren, zich mijn lot niet had aangetrokken, was zijn dochter, die mij moest helpen om over mijn verdriet heen te komen, vast niet mijn vrouw geworden. Van troosteres tot minnares waren mijn woorden, die, zoals dat gaat, in de loop der jaren sterk aan betekenis hebben ingeboet. Toch was zij het die mij troostte toen ik verbijsterd door de dood van mijn twee vrienden voor me uit zat te kijken en mezelf verweet dat ik geen oog had gehad voor wat er in hen omging en tussen hen broeide. Vrienden. Het is of het gerammel, telkens als de hoop stenen na het eindigen van een spel met beide handen opnieuw

dooreengewoeld wordt, nog in mijn oren klinkt. Geen liefhebber die dit geluid zou willen missen, vooral als het laat in de nacht is en de tafels van de andere spelers - poker, bridge of whist, - al leeg en verlaten zijn. Een bediende brengt af en toe iets te drinken, de sigarenas stoort zich niet aan de asbakken. Het is een mannengezelschap zonder overdreven mannelijk vertoon. De vertrouwenssfeer sluit andere deelnemers uit, soms kijkt een enkeling over onze schouders mee naar het verloop van het spel. De inzet is nooit hoog, winnen of verliezen heeft geen enkele financiële consequentie, het woord speelschuld is in onze kring nooit gevallen.

Nu ik aan deze genoeglijke avonden terugdenk, die het wekelijkse hoogtepunt in mijn betrekkelijk monotone bestaan uitmaakten, probeer ik het vaste mahjong kwartet dat wij samen vormden weer voor de geest te halen. Dan valt pas op hoe een afwijkend stramien al gauw als doodgewoon wordt ervaren. Dit slaat op Mani en Loek die afwisselend om de week meespeelden. Het was zo'n regelmatig patroon dat het niet eens meer opviel. Van den beginne af aan was dat zo geregeld, samen konden ze moeilijk weg van de landerij aan de overzijde van de rivier, om en om was voor hen de ideale oplossing. Zo zijn er jaren verstreken, bijna geruisloos zou ik willen zegen, al past het woord geruisloos niet bepaald bij het klikken van de stenen. Hoe hun dood en wat voor een dood, op mij overkwam, ik begreep het niet, ik kon het niet thuis

brengen, ik zocht naar woorden, aanwijzingen, toespelingen, naar alles wat een clou zou kunnen opleveren. Mani en Loek waren beiden vrijgezel, aan het eind van de twintiger jaren waren ze vanuit de Oost naar Suriname gekomen, hadden aan de overzijde van de rivier een verlaten koffieplantage gekocht en waren daar een citrusaanplant en een kleine veestapel begonnen. Het waren geen Wageningers, het waren amateur-landbouwers met wat geld, die het meer te doen was om de tropische landheer uit te hangen dan om grote winsten in de wacht te slepen. Homo's waren het zeker niet, ik ging ervan uit dat ze voor hun seksuele behoeften terechtkonden bij het Javaanse vrouwelijk personeel. Zo ging het in de Oost toe had ik van horen zeggen. Knap zou je ze kunnen noemen, lenig en levendig, een beetje matbruin van kleur, niet dat onmiskenbare roodachtig bruin dat Europeanen in de tropen kenmerkt. Goede zwemmers waren het, de brede Suriname-rivier was op zon- en feestdagen hun speelterrein. Mani was van de twee de meest voortvarende, had meer praktische zin, je zou hem voor de bedrijfsleider kunnen aanzien. Loek was wat stiller, ingetogener, op grond daarvan noemden wij hem de dichter. Daarmee in tegenspraak leek het feit dat hij de punctueelste van de twee was, als hij zei dat hij er om tien over zeven zou zijn, dan was hij er ook op de minuut. Met de politiek in de kolonie - die toen nog geen partijpolitiek kende, - bemoeiden zij zich niet, dit land geeft je een behaaglijk gevoel zeiden ze, geen

spanningen, iets te rustig, of, zoals de dichter op een keer naar aanleiding van een onverwacht sterfgeval opmerkte, het voorportaal van de dood. Waarom zij de Oost hadden verlaten is me nooit goed duidelijk geworden. Op de vlucht voor de justitie was het in geen geval en met het geld waarover ze beschikten hadden ze daar ook een herenleventje kunnen leiden. Indo's waren toch geen outcasts in de Indische samenleving. In het binnenlands bestuur zaten ze, hadden hoge posten in het leger, ze waren bijna gelijk aan de *totoks.* Bijna, dat kon het geweest zijn. De een heeft nu eenmaal een gevoeliger antenne dan de ander.

Omdat ik mij niet bewust was van een bijzondere vriendschap, laat staan van een intieme verhouding tussen Sofie en mijn beide vrienden is het mij niet bijgebleven hoe zij, toen ik het haar vertelde, gereageerd heeft op het bericht van hun dood. Dat betekent dus dat haar reactie niet van dien aard was dat het mij is opgevallen en aan het denken heeft gezet. Natuurlijk is er bij het vernemen van een dergelijk bericht schrik en verbazing en daaraan gekoppeld de behoefte om te weten te komen wat tot zo'n ongewone slachtpartij heeft geleid. Het zou zelfs vreemd zijn geweest als Sofie, na het vernemen van dit dramatische nieuws, ijskoud was gebleven. Ik herinner me nog goed dat ze erg met mij te doen had. Het onverwachts wegvallen van mijn twee vrienden, het onbegrijpelijke van hun dood, ze besefte dat het voor mij een zware slag was.

Niet voor niets heb ik haar eens troosteres genoemd, in de dagen en nachten die op hun dood volgden was zij troosteres en in een poging om mij 's nachts van piekeren af te houden voor het eerst na lange tijd minnares.

Ik weet nog goed waar ze met mijn beide vrienden heeft kennis gemaakt. Het was koninginnedag en er waren roeiwedstrijden op de rivier. Op het ruime balkon van Parkzicht zaten we te kijken naar het schouwspel toen Mani en Loek daar ook arriveerden. Een aantal arbeiders van hun plantage deed mee aan de wedstrijd en er werden weddenschappen afgesloten. Sofie besloot daaraan mee te doen en waarachtig ze won. Dat werd toen 's avonds gevierd met een gemeenschappelijk etentje bij de Chinees. Loek en Mani ontpopten zich als kenners van de verschillende schotels en ze beloofden Sofie een paar recepten te zullen toesturen. Ze hielden woord en zo ontstond er een onregelmatige briefwisseling met een culinair karakter. Voor zover ik weet is het daarbij gebleven. Doordat zij aan de overzijde van de rivier woonden kwamen we slechts een heel enkele keer bij elkaar over de vloer.

Het duurde enige tijd voor ik ertoe kon komen om ook het andere briefje te lezen.

Geachte heer Nederveen,

Na de dood van mijn moeder vond ik bij het opruimen dit kattebelletje in een open enveloppe met uw naam en adres erop. Vermoedelijk is het blijven liggen. Ik meende er goed aan te doen het aan u op te sturen.
Hoogachtend,
Eline (wat gekras)

De brief komt, dat kan ik aan de postzegel zien, uit Brussel. Naam en adres van de afzendster, uit de handtekening is niet wijs te worden, is er niet bij. Dit moet de dochter van de vriendin van de vriendin zijn. Dat kan haast niet anders. Mijn vrouw is al meer dan tien jaar dood, nu gaat de vriendin dood en haar dochter stuurt mij de brief. Een brief die niet verzonden wordt is geen brief, is niets anders dan een probeersel, een schrijfexercitie, is niet bedoeld om in handen van de ander te komen. Maar wat als ze aan een vertrouwd persoon ter doorzending wordt gegeven. Ter doorzending, dat is nog maar de vraag. Wat als het aan het beleid, het eigen inzicht van de vertrouwenspersoon wordt overgelaten? De vriendin heeft de brief niet verzonden, daar zal ze wel een goede reden voor hebben gehad. Als dat zo is had ze de brief natuurlijk moeten vernietigen. Nu ze deze elementaire gedragsregel heeft geschonden zit ik met een brief die eigenlijk geen brief is. Maar wat is ze dan wel? Een dolksteek?

Een liefdesverklaring? Wat kan Lucretia bij de dood van Mani en Loek met de stelling uit de Ethica hebben bedoeld? Wilde ze daarmee zeggen dat wie haar bemint niet op wederliefde moet rekenen?

Ik weet het nog goed, het was oktober, de droge tijd. De mensen met kinderen trokken naar buiten, naar de plantages, naar Carolina, naar Albina en vooral naar Bersaba en Republiek om te baden in het donkere water van de Coropina. Kinderlozen deden niet mee aan de uittocht, maakten hoogstens af en toe een uitstapje met de auto of de boot. De speeltafels op de sociëteit waren nu meestal leeg, de bedienden hingen er verveeld rond, alleen wij waren iedere week op de vastgestelde tijd present. Toch moet ik hier een kleine correctie aanbrengen, er was namelijk een klein hiaat in onze samenstelling gekomen. Loek kwam, toen het zijn beurt was, niet opdagen, Mani nam zijn plaats in. Influenza, informeerde hij ons en twee weken later toen we ernaar vroegen weer influenza. Wij, niet medici, vonden het bevreemdend. Influenza, een woord waarmee toen een lichte griep werd aangeduid, duurt toch geen weken. Het zal wel iets anders zijn veronderstelden we, maar kiesheid bracht mee dat we er niet verder op in gingen. Het kwam niet bij ons op dat ertussen de beide vrienden iets broedde en dat het allemaal om Sofie ging. Ik had geen enkele aanleiding om dat zelf maar te veronderstellen. Achteraf heb ik mooi praten. Toen de influenza van Loek aanhield

had ik toch op z'n minst de zieke kunnen bezoeken, er was in oktober weinig te doen op kantoor, drukte kon dus geen verontschuldiging zijn. Laksheid verwijt ik mijzelf nu, gemakzucht, ja, wat niet al. En toch als ik er goed over nadenk had het voor de afloop van het drama niet het minste verschil gemaakt. Was ik erheen gegaan, dan had ik Loek vermoedelijk in blakende gezondheid aangetroffen. Hij zou zich hoffelijk, zoals hij gewoon was te praten, hebben verontschuldigd en een of andere nietszeggende reden hebben opgegeven waarom hij zich door Mani had laten vervangen. Influenza, hij moest er zelf om lachen, dat heeft Mani die fantast uit zijn duim gezogen. Zo zou het stellig gegaan zijn en wat zich achter deze façade verborg zou ik niet te weten zijn gekomen. Sofie kwam nooit naar onze mahjongpartijtjes kijken. Ze had daar ook geen belangstelling voor. Ze heeft niet geweten dat Mani Loek verving en kon me dus niet vragen wat Loek scheelde. Er was kortom geen reden om ongerust of argwanend te zijn. De ongestoorde voortgang van het mahjongspel was gewaarborgd en daar ging het om.

Wat is het kenmerk van een gelijkzijdige driehoek? Het woord zegt het al, de drie zijden zijn gelijk. Sofie moet van Mani en Loek hebben gehouden, ze hield volgens haar eigen uitspraak ook van mij. Omdat het mahjongspel alles dekte is het moeilijk te begrijpen waarom die twee daar geen genoegen mee hebben

genomen en op een gegeven ogenblik alles achter zich hebben gelaten om zich toe te eigenen wat slechts ons drieën gezamenlijk toekwam. En alsof dat niet voldoende was, onderling nog uit te maken wie als enige met de eer, mijn Sofie, zou gaan strijken. Hoe hadden de samenzweerders, want dat waren ze in mijn ogen, zich dat voorgesteld, vraag ik me af. Ongeacht wie van de twee uitgeschakeld zou worden, of het nu Loek of Mani was, de mahjongtruc was dan niet langer van node. Hoe meer ik erover nadenk hoe meer ik tot de slotsom kom dat het onzalige plan van Sofie is uitgegaan. Het niet op komen dagen van Loek met het influenza-excuus wees erop dat ze Loek meer speelruimte gaf, een voorkeursbehandeling die Mani, al hield hij zich groot, niet lang op zich zou laten zitten. Wat zich hier afspeelde was een testmatch tussen de twee medeminnaars met Sofie als instigator en scheidsrechter. Het moet voor haar niet eenvoudig zijn geweest om ze zover te krijgen. Beiden plukten toch al jaren de (verboden) vruchten van hun gezamenlijke intrige, voor beiden was Sofie de ideale tussen hen gedeelde minnares. Zelfs het aantal uren dat Sofie om beurten aan Mani en Loek schonk was op de kop af gelijk. En beiden deelden gelijkelijk in hun vriendschap of wat daar voor doorging met mij. Het moet aan mij voorbij zijn gegaan dat de drie, Sofie, Mani en Loek al enige tijd in hoogspanning leefden die spoedig haar climax zou bereiken. Ze waren op het punt beland dat de uiteindelijke beslissing moest worden

genomen. Omdat de een niet voor de ander wou onderdoen kozen ze voor het tweegevecht, een groter huldeblijk kon Sofie moeilijk betoond worden. Dit zou voor haar het bewijs zijn dat ze aan haar wens gevolg hadden gegeven. Zij waren tot het uiterste gegaan, hadden het noodlot getart. In de geschiedenis van de kolonie is het voor zover ik weet slechts één keer voorgekomen dat zich een duel met een dergelijke tragische afloop heeft voorgedaan. Maar wat schiet ik daarmee op? Van de drie zijden van de eens gelijkzijdige driehoek is de mijne de enige die is blijven staan zonder dat ik heb geweten wat zich rondom mij heeft afgespeeld. Met wie had ik mij moeten meten als een van hen, het doet er niet toe wie, als winnaar uit het gevecht tevoorschijn was gekomen? Allemaal vragen die nooit beantwoord zullen worden. Mani en Loek hebben geen brieven of documenten van dien aard achtergelaten. Nabestaanden in Indië zijn van hun heengaan verwittigd en de boedel is door de notaris zonder moeilijkheden afgewikkeld. Niets wees erop dat deze pijnlijke affaire na zoveel jaren weer zou worden opgerakeld. Ook nu nog vraag ik me af of ik het wel bij het rechte eind heb. Was Sofie wel de Lucretia van de overlijdensadvertentie? Of was zij even onwetend als ik over de identiteit van deze vrouw? Als Sofie de minnares was van zowel Loek als Mani, dan moet het voor haar moeilijk te verkroppen zijn geweest dat er nog een andere, haar onbekende vrouw, een rol en misschien wel een grotere, in hun

leven speelde. En toen die onbekende niet opdook en als het ware in het niet verdween, na zich eerst als Lucretia te hebben geopenbaard, begon zij weer de plaats in te nemen die zij voordien meende te hebben bezet. Er had een verschuiving van identiteit plaats, Sofie verving Lucretia, werd tenslotte zelf Lucretia. Zo kon zij de driehoeksverhouding die zich eens rondom het mahjongspel had voltrokken blijven voortzetten, treuren om haar beide geliefden en van mij, haar man, blijven houden. Het kon ook anders. Door te doen alsof ik geen achterdocht koesterde en jaar in jaar uit als een *bobo*, een onnozele hals, mahjong met Mani en Loek te blijven spelen moet het Sofie hebben toegeschenen dat ik een medeplichtige was in het driehoeksspel. Mijn verdachte passieve opstelling zou dan Sofie ertoe hebben gebracht om van haar kant druk op Mani en Loek uit te oefenen om erachter te komen of het bij hen meer dan spel was. Arme Sofie, die van genereuze minnares tot speelpop dreigde te worden gedegradeerd. Is het zo vreemd om aan een dode een brief te schrijven in antwoord op wat zij mij ruim tien jaar geleden heeft geschreven? Als het om iets triviaals ging zou ik deze vraag niet eens opwerpen. Ik, die vrede, rust en vriendschap boven alles verkoos en mezelf daarom in al die jaren het zwijgen oplegde. En Sofie dan? Zij moet met dat zwijgen net als ik hebben geworsteld. Ze was niet bij machte om dat te verbreken, niet in staat om zich tegenover mij uit te spreken. Nu aarzel ik niet langer.

Lieve Sofie,

Bij de dood van Mani en Loek begreep ik maar al te goed dat jij ermee te maken had. Om de verdenking van je af te schuiven en je in de waan te laten dat ik van niets wist heb ik de door Lucretia ondertekende overlijdensadvertentie geplaatst.
Ik ben Lucretia.
Tot straks,

je Albert.

Een testament is niet nodig. Aan een dode kun je niets vermaken. Ik heb geen kinderen, alleen nog wat verre bloedverwanten. Als de Eline, die mij vanuit Brussel de brief heeft opgezonden mij haar naam en adres had vermeld, had ik haar zeker met een legaat bedacht. Want nu is er de rust en het evenwicht gekomen in de laatste jaren van mijn bestaan. Lucretia is het geesteskind van Sophie en mij, we hebben haar ieder voor zich uit een en dezelfde klei gekneed. Loek en Mani hebben daar niet aan bijgedragen. Ze hebben hun eigen geheim tot het laatst toe bewaard. Wie was de vriendin van de vriendin had ik ze willen vragen. Nu kan en hoeft het niet meer. Ik heb het kattebelletje van Sofie samen met het briefje van Eline opgeborgen. In de la, vol stof, vind ik nog een vergeeld boekje met de spelregels van het mahjong-spel, die, naar ik aanneem, ongewijzigd zijn gebleven. Ik pak het boekje op

en blader er ouder gewoonte in. Wat oud en afgedaan is gaat weer bij me leven, ik zie het allemaal weer voor me, hoe ieder van ons vieren met 36 stenen een muur van twee lagen bouwden. En hoe we die muren dan naar elkaar toe schoven zodat er een vierkant ontstond. Dan lees ik: ‘Men dient bij het bouwen van de muur erop te letten dat alle kanten in de hoeken tegen elkaar komen, zodat een dicht vierkant ontstaat. Volgens de Chinezen, die dit duizendjarig gezelschapsspel hebben ontwikkeld en doordacht, weert een dichte muur de boze geesten af, die anders het spel negatief kunnen beïnvloeden.’ Gelovig als ik ben wuif ik die onzin weg. En toch, desondanks, spookt het nu, na meer dan vijftig jaar, door mijn hoofd dat we misschien zonder het te beseffen, tegen deze regel, die ons tegen onheil had moeten behoeden, hebben gezondigd.

De verbintenis van Nol en Antonia

‘Neemt u mij niet kwalijk, dokter dat ik u op dit late uur nog opbel, maar de pijn in mijn onderbuik zwelt aan en wat...’

Het rinkelen van de telefoon heeft mij uit mijn slaap gewekt. Het ligt mij op de lippen om korzelig en kortaf de stem een halt toe te roepen en de persoon aan de andere kant van de lijn te zeggen dat ze verkeerd verbonden is en dat ik met haar onderbuik niets te maken wil hebben. Maar er is iets dat mij weerhoudt om dat voornemen tot uitvoering te brengen: De stem. Wat een timbre, toonhoogte, articulatie, Ambrosia wat vloeit mij aan, en dat terwijl de pijn haar onderbuik teistert. En dan de woordkeuze. De pijn die als een golf aanzwelt, haar overspoelt, haar om hulp doet roepen, bij mij, de meest onhandige vakidioot of all persons. Het is alsof die aanzwellende golf ook over mij heenkomt, ik hang niet op, ik blijf luisteren, laat haar praten, moedig haar, door om beurten ja en nee te zeggen, zelfs aan om door te praten. Bijzonderheden, om de plaats en de curve van de pijn zo precies mogelijk aan te geven. Ze doet dat, ik zie met ogen waaruit alle slaap geweken is, haar gekwelde onderbuik voor me, terwijl de stem zoeter dan zoet in mijn oren klinkt.

‘Dokter...’

Ik ben geen dokter, ik ben een alleenwonende krak-

kemikkige archivaris, die zich op de been houdt met vitaminen en onschuldige pijnstillende middeltjes.

‘Dokter, wat goed van u. Ik heb het idee dat de pijn al minder wordt, ja, ik zal doen wat u zegt. Nee, u behoeft niet te komen, ik kom morgenochtend wel op het spreekuur.’

Een schok gaat door me heen. Wat heb ik in hemelsnaam gezegd, dat ze wil wachten tot morgen. Ik voel dat ik deze stem, een stem uit duizenden, een stem die in de gemeenschap der engelen thuis hoort niet verloren mag laten gaan. Mijn anders zo trage gedachten werken ineens op volle toeren.

‘Ik vind het toch beter als ik de medicijnen even aanreik. Ik kan binnen een half uur bij u zijn.’

‘Het hoeft echt niet dokter, maar als u dat doen wilt. Ik laat het licht op de trap branden. Mijn deur staat op een kier.’ Ze hangt op. Mijn hoofd gloeit van opwinding. Stem en onderbuik gaan in elkaar over. Mijn leven staat op het punt een andere wending aan te nemen. Gloria in Excelsis Deo. In het medicijnkastje aan de muur staat nog wel het een en ander dat ik voor dit doel kan gebruiken. Van die Chinese wondermiddeltjes die de huid doen gloeien en verlichting brengen. Kwaad kunnen ze niet, ik zal met mijn hand die nooit zwaar werk heeft verricht en zacht aanvoelt uiterst behoedzaam over de plek waar de pijn zich ophoudt wrijven, eerst met en dan tegen de klok in en ik zal natuurlijk moeten zeggen dat ik niet de door haar verwachtte huisdokter ben, maar zijn plaatsver-

vanger. Ik sta er zelf verbaasd van hoe ik dit allemaal binnen een paar minuten heb uitgedacht. Als ik mijn schoenen al aan heb en op het punt sta het huis te verlaten bedenk ik dat ik in mijn verbouwereerdheid verzuimd heb om haar naar haar adres te vragen. Stommeling, wat nu? Ik zit op het bed met mijn hoofd in de handen. Met Antonia heeft ze zich gemeld. Blijkbaar was dat voor haar dokter, wie dat ook moge zijn, voldoende om te weten met welke patiënt hij te maken had. Antonia, verder niets, geen achternaam, geen adres. Een reguliere patiënt. Ik benijd de mij onbekende dokter die het voorrecht heeft Antonia een van de zijnen te mogen noemen. Antonia, ik spreek het hardop uit, fluister het, lispel het, stotter het, ik kan er haast niet genoeg van krijgen, Antonia, goed voor honderdduizend Antons. Maar wat schiet ik daar nu mee op? Antonia staat niet in de telefoongids en in Rotterdam en omgeving lopen misschien wel een paar honderd Antonia's rond. In mijn eigen beperkte kennissenkring is er geen Antonia. En zelfs als die er zou zijn, wat dan nog? Het is toch niet zo dat de ene Antonia al de andere Antonia's kent. Ik kan mezelf niet vergeven dat ik haar niet naar haar adres heb gevraagd. Als waarnemer had ik dat toch, zonder argwaan te wekken, natuurlijk moeten doen. Stommeling herhaal ik voor de zoveelste keer. Toch koester ik nog enige hoop. Als ze na een uur merkt dat ik er niet ben zal ze wel denken dat er iets is gebeurd, een ongeluk of zo. Dan zal ze de telefoon pakken en met

haar verrukkelijke stem, waarin de ongerustheid vibreert, vragen wat er aan de hand is. Ik blijf tot de vroege ochtend op de rand van mijn bed zitten wachten tot de telefoon overgaat. Niemand belt. De nacht daarop blijf ik in bed woelen en probeer wakker te blijven. Je kunt niet weten of de onderbuik van Antonia niet midden in de nacht gaat opspelen en ze de dokter weer belt. Dit keer zal het me niet overkomen dat ik haar adres niet te weten kom. Ik heb om op alles voorbereid te zijn een door dokter Vogel aanbevolen geneesmiddel bij de apotheek afgehaald. En een zwachtel om de onderbuik warm te houden. Drie, vier nachten wacht ik tevergeefs. Dan gaat eindelijk om tien voor drie de telefoon. Ik spring op. Dit is niet de stem waar ik op wacht. Ik kan de stem aan de lijn niet eens goed verstaan. ‘Haben Sie...’ Nein, ich habe nichts, minder dan niks.

Ik heb geen idee hoe Antonia eruit ziet. Behalve aan haar stem en de beschrijving van die segmenten van haar onderbuik, waar de pijn zich op zijn hevigst deed voelen, heb ik geen houvast. Als ik haar op straat of in de tram tegen zou komen, zou ik niet eens weten dat zij het was. Ik klamp mij vast aan de wetenschap dat de politie bij tal van misdrijven in den beginne geen clou heeft om vanuit te gaan en dat die dan toch maanden en zelfs soms jaren later aan het licht komen. Wachten is het enige dat mij te doen staat.

Hoe kom ik ineens op deze ongeloofwaardige geschie-

denis. Natuurlijk, ik weet het wel, Nol is een paar dagen geleden gestorven en zoals dat gaat, herinneringen doemen op, de een nog vager dan de andere tot er opeens één heel scherp en afgerond opduikt en zich vasthecht aan het geheugen. Dertig jaar geleden, het moet in '65 of '66 zijn geweest, heeft mijn buurman, Nol Wesenhagen, bij mij aangebeld en heeft mij dit verhaal, wat voor hem geen verhaal was, opgebiecht. Waarom hij mij daartoe uitkoos weet ik niet, ik heb hem er ook niet naar gevraagd. Echt bevriend waren we niet, we woonden al een jaar of wat in een goede verstandhouding naast elkaar, maakten af en toe een praatje en verzorgden elkaars poezen als de een voor een paar dagen er niet was. Een heel enkele keer, maar daar bleef het dan bij, kon zo'n praatje uitlopen tot een echt gesprek. Nol wist dat ik theologie had gestudeerd, maar van het rechte pad was afgeweken en journalist was geworden. Waarschijnlijk veronderstelde hij bij mij een zeker mengsel van godsvrucht en mensenkennis. Ik van mijn kant zag in hem een eenling met weinig vrienden, verdiept in zijn werk dat hem volledig in beslag nam en hem de eenzaamheid van zijn bestaan deed vergeten. In een van de zeldzame gesprekken, waarnaar ik zojuist refereerde, had hij zich laten ontvallen dat hij moeilijk geloof kon hechten aan christendom, jodendom of islam, omdat hij al die stelsels met God aan het hoofd van het firmament ondemocratisch vond. Tijdens mijn studie theologie was ik natuurlijk aan tal van onorthodoxe leerstellin-

gen gewend geraakt. Toch keek ik ervan op dat iemand een politiek stelsel, dat op aarde al moeite genoeg had om zich staande te houden, naar de hemel wilde verplaatsen. Hoe zie je dat dan, moet ik hem hebben gevraagd. Nou ja, had hij gezegd, mij komt een veelgodendom veel plausibeler voor. Als je de geschiedenis, voor zover we die kennen, nagaat stoot je telkens op lichte en duistere perioden. Dat rijmt niet bepaald met het beeld van een goedertierende, alles bestierende God die het bestel vast in de hand heeft. Nee, ik zie het zo dat de diverse goden in het heelal aan het touwtrekken zijn. Ik weet niet of jij die sport vroeger ook hebt beoefend, anders zou je weten dat de strijd tussen de beide partijen een hele tijd gelijk opgaat tot ineens na een laatste krachtsinspanning een van de twee het opgeeft, het touw laat schieten en zich laat meesleuren. Een mooie, spannende sport, die op de Olympische spelen jammer genoeg ontbreekt.

Ik moet zeggen dat ik me van dat touwtrekken geen voorstelling kon maken, Noord- tegen Zuid-Korea, dat leek me wel wat, maar een dergelijke eeuwigdurende competitie tussen de hemelingen, daar kon ik niet bij. Hij is er later niet meer op teruggekomen en ik kan me na zoveel jaren zijn gedachtegang, die hij met aanhalingen uit apocriefe boeken aannemelijk trachtte te maken, niet meer precies weergeven, maar hier kwam het toch op neer. Het maakte dat ik Nol, ondanks zijn rustige en ingetogen gedrag, een vreemde snuiter ging vinden, iemand van wie je eigenlijk

geen weet had. Deze ontboezeming over Antonia en zijn reactie daarop waren wel het allerlaatste dat ik van hem had verwacht. Eerst stond ik perplex, daarna begonnen allerlei gedachten door mijn hoofd te woelen. Ik trachtte mij voor te stellen wat er had kunnen gebeuren als Nol op zo'n moment van seksuele opwinding, die hij voor een soort verheven extase aanzag, zich aan Antonia zou hebben vergrepen. Het corpus delicti, Antonia's onderbuik, werd hem als het ware op een presenteerblaadje opgediend. En het was te verwachten dat Nol bij de aanblik daarvan zich niet zou kunnen beheersen. Juist zijn onbekwaam gedrag, het onhandig graaien, vingeren en wat niet al zouden de indruk hebben gewekt van een wellusteling die zich op zijn slachtoffer uitleefde.

Ik haalde me een strafzaak voor de geest toen ik als aankomend journalist de smeuïge strafzaken bij het kantongerecht voor de krant moest verslaan. Een man had zich ten onrechte voor arts uitgegeven, had aan een patiënt, die klaagde over pijn en jeuk aan haar geslachtsdeel - het woord onderbuik blijft aan Antonia voorbehouden - een tweewekelijkse coïtus voorgeschreven. Hij had zich, omdat er blijkbaar niemand anders voorhanden was, zelf daartoe beschikbaar gesteld. Op welke wijze de vrouw er achter is gekomen dat de man een bedrieger bleek te zijn, weet ik niet meer. Voor de kantonrechter deed dat er eigenlijk ook niet veel toe. Zij verklaarde als getuige dat zij in de veronderstelling verkeerde met een echte arts te ma-

ken te hebben en geen twijfel te hebben gekoesterd, omdat hij iedere haal vergezeld deed gaan van medisch commentaar. Na enig aandringen van de raadsman gaf ze toe dat na de behandeling de pijn en de jeuk als bij toverslag waren verdwenen. Het is best mogelijk dat door deze verklaring, die je als een verzachtende omstandigheid zou kunnen opvatten, de rechter tot een lage strafmaat is gekomen, drie maanden gevangenisstraf of zoiets. Ik herinner mij deze zaak daarom zo goed, omdat ik in mijn verslag van de rechtszitting, na het woordelijk citaat ‘als bij toverslag’, gezinspeeld had op de toverstaf van de pseudo-arts. De redacteur van de pagina heeft mij toen een lesje geleerd dat mij in mijn verdere journalistieke loopbaan ten goede is gekomen. ‘Door iets fraais nog fraaier te willen maken dan het al is, room je het fraaie eraf.’ Of het ook in dit geval met een sisser zou zijn afgelopen betwijfelde ik. Het onzinnige van Nols gedrag wees eerder op een gestoord-zijn dat opname en behandeling behoefde.

Ik moet eerlijk bekennen dat ik, toen Nol me zijn verhaal vertelde, hem met groeiend ongeloof heb aangehoord. Hij moet, dacht ik, in een toestand van verwarring hebben verkeerd, waarin hij droom, waan en werkelijkheid niet meer uit elkaar kon houden. Omdat hij mij had uitgezocht om zijn verhaal te doen kon ik daar niet schouderophalend aan voorbij gaan. Ik raadde hem aan, zij het met enige aarzeling, om een seksuoloog te raadplegen, (dit in verband met de onderbuik van Antonia, waar een noodkreet van uitging

al werd die dan verdonkeremaand door haar hemelse stem,) maar daar wilde hij niet van weten. Het was ook niet een stap die iemand als Nol gemakkelijk zou kunnen zetten. Het is dus bij praten gebleven. Hoe het verder is gegaan weet ik niet. Ik ben niet lang na dit gesprek naar Haarlem verhuisd en heb Nol sedertdien - en dat is alweer meer dan dertig jaar geleden - niet meer ontmoet. Ik zal hem denkelijk wel een verhuiskaart hebben gezonden, maar van schrijven is het niet meer gekomen. Omdat we geen gemeenschappelijke kennissen hadden gleed hij langzamerhand weg uit mijn herinnering.

Op 15 januari van dit jaar las ik in de NRC dat hij was gestorven. Onder het overlijdensbericht stond maar één naam, Louise Wesenhagen. Via het correspondentieadres nam ik contact met haar op. Wat me daartoe bewoog was niet louter nieuwsgierigheid. Nol en ik waren ongeveer even oud en als iemand van de eigen leeftijd die je gekend hebt sterft is het normaal dat je daar even bij stil blijft staan. De rijen worden uitgedund heet het dan. Toch was dat het niet dat me dreef. Door zijn dood kwam hij bij mij weer tot leven. En dat leven werd beheerst door die ene uitzonderlijke confidentie, die ineens uit de vergetelheid weer opdook. Het was een vreemdsoortige herinnering, een die ik van me af wilde zetten en me tegelijkertijd bleef intrigeren. In al die jaren had ik er niet bij stilgestaan en nu ineens wilde ik weten hoe Nols leven verder

was verlopen. Wat ik toen, dertig jaar geleden, niet had kunnen aanvoelen, zag ik nu, ouder geworden, in een ander licht. Het was geen seksuele passie die hem bewogen had, maar een intuïtieve hunkering naar een geluk, waarvan hij zich nooit eerder een voorstelling had kunnen maken en waaraan, toen dat geluk zich onverwacht aandiende, hij geen weerstand kon bieden. De vreemde snuiter onderging na zijn dood in mijn bijziende ogen een gedaanteverwisseling, ik betrapte mij erop dat ik een zekere bewondering voor zijn, niet bij hem passende, drieste optreden ging koesteren, al zou ik met mijn nuchtere kijk op de dingen nooit een dergelijke roepstem hebben opgevangen en aan een soortgelijke verleiding zijn blootgesteld.

Louise bleek een nicht van Nol te zijn, die hem in zijn laatste levensjaren heeft verzorgd. Ze was zelf in de zeventig en veel ben ik van haar niet te weten gekomen. Maar het weinige dat ze me over die laatste paar jaren, toen hij al enigszins dement was, kon vertellen was voor mij voldoende om een brug te slaan naar wat zich in het verleden had afgespeeld. Ons gesprek kwam, na de beleefdheidsfrasen over en weer, moeizaam op gang. Mijn belangstelling voor Nols doen en laten bevreemdde haar. Ik begreep al gauw dat Louise geen gesprekspartner van de zwijgzame Nol was geweest en dat ik met vragen op ideëel of godsdienstig gebied niet bij haar hoefde aan te komen. Daarom gooide ik het over een andere boeg. Had Nol

een bijzondere hobby, was er in zijn gedrag iets dat je als buitenissig zou kunnen aanmerken? Louise moest eerst goed nadenken voor ze doorhad waar ik op doelde. Om haar op weg te helpen begon ik met het stellen van een paar onnozele vragen. Ging hij wel eens naar de bioscoop, luisterde hij naar de radio, keek hij naar de tv, las hij 's avonds de krant?

‘Nee, dat deed hij allemaal niet.’

‘Wat dan wel?’ drong ik aan.

De meeste avonden, zei ze, zat hij stil en rustig in een luie stoel, zijn benen uitgestrekt op een voetenbank en met een schelp aan zijn oor.

‘Vond je dat niet vreemd?’

In het begin wel, beaamde ze, maar ach, als je zo oud bent als ik dan geloof je het wel. Zijn doofheid was de laatste jaren steeds toegenomen. Het gehoorapparaat dat op haar aandringen was aangeschaft bleef ongebruikt op een plank in de kast liggen. Ze liet me een doos zien met een roodfluwelen binnenkant, waarin zich allerlei soorten schelpen bevonden, exotische, maar er waren er ook een paar bij die je bij ons aan het strand voor het oprapen hebt.

‘Ik dacht eerst, zoals je dat bij kinderen hebt, dat hij naar het ruisen van de zee luisterde. Maar toen ik het hem vroeg en voorstelde om een dagje naar het strand te gaan schudde hij zijn hoofd. Je went op den duur aan alles, ik zou het, geloof ik, eerder vreemd hebben gevonden hem zonder zijn schelp te zien. Als dat zoveel voor hem betekent dan gun je hem dat toch, ja,

waarom, dat blijft een groot raadsel.'

Ik had het onbehaaglijke gevoel dat ik misschien de enige persoon was die het raadsel zou kunnen oplossen. Voor mijn geestesoog doemde vaag het beeld van Nol op, zoals hij die middag met zijn onzinnig verhaal naar me toe was gekomen.

Ik vroeg aan Louise of ze erbij was geweest toen hij stierf. Ja, zei ze, ik zat naast zijn bed en hield zijn hand vast.

'En heeft hij nog wat gezegd?'

'Ja, hij probeerde iets te zeggen, maar erg duidelijk was het niet. Hij ademde zwaar, het spreken ging moeilijk, ik ben zelf een beetje doof, toen ik mijn linkeroor, dat is mijn beste oor, meer naar zijn mond boog was het enige dat ik opving ABN. Ik moet hem verkeerd hebben verstaan, want hoe kan dat nou dat iemand op zijn sterfbed zoiets zegt. En zeker Nol niet, hij kon gemakkelijk rondkomen van zijn pensioen en op de bank, het was de ABN niet, het was de Rabo, had hij maar een klein bedrag staan. Een Surinaamse dame van de thuiszorg, die ook in de kamer was, maar die, toen het zover was zich op de achtergrond hield, had iets anders verstaan. A boen, wat in de Surinaamse taal volgens haar *het is goed* zo betekent. Hoe Nol daaraan gekomen is weet ik niet, hij heeft vroeger een Surinaamse studente die stage liep op zijn afdeling gehad en het is best mogelijk dat hij die uitdrukking van haar heeft opgevangen. Ik vroeg me natuurlijk wel af waarom hij dat zelf niet in zijn eigen moeder-

taal had kunnen zeggen, maar had er wel vrede mee. Aan de dominee heb ik daarom gezegd dat zijn laatste woorden “Het is goed zo” zijn geweest. De dominee was daar erg mee in zijn sas en heeft die woorden aan het graf ook aangehaald. Ik geloof dat ik daar goed aan heb gedaan.’

Ik kon met Louise meevoelen dat A boen voor een stervende veel passender was dan ABN. Toch bevredigde mij die uitleg niet. Met enige moeite heb ik het adres van de Surinaamse dame, mevrouw Lieshout, kunnen achterhalen en heb haar gevraagd of A boen de authentieke woorden van Nol waren geweest, voor hij zijn laatste adem uitblies. Na veel vijven en zessen vertelde ze me dat ze die woorden had verzonnen, toen ze had gemerkt dat Louise niet wist wat ze met dat ABN beginnen moest.

‘Louise was doof, ik kon haar dus wijsmaken dat ze het verkeerd had verstaan en ze was daar wel blij mee. Wat school daar voor kwaad in,’ zei mevrouw Lieshout, die over een hartverwarmende ontvankelijkheid beschikte, ‘mijn woorden brachten vrede in het huis, vrede voor de dode en vrede voor Louise.’

Ik was mevrouw Lieshout dankbaar voor haar openhartige uiteenzetting en dacht er niet aan om haar te weerspreken. - Ik wist nu genoeg. De A en de B zijn door de beide dames duidelijk verstaan, de N ging al over in een zacht zoemen. Als het voor mevrouw Lieshout lofwaardig is om erop los te fantaseren, hoeveel meer recht heb ik, die de sleutel van de geheime

code al meer dan dertig jaar in bewaring heb, dan niet om het mysterie achter de laatste woorden te ontwarren. De sleutel? Jazeker. Alleen de verloren gegane stem van Antonia kan Nol hebben bewogen om de laatste jaren van zijn leven op zoek te gaan naar het geluid dat hem eens, eenmalig, in een staat van opperste gelukzaligheid had gebracht. Met de schelp aan zijn oor, horen wat hij alleen kon en wilde horen. Nol was een tevreden mens heeft Louise mij gezegd. Dat klopt, zij was aan de lijn. Wat zou de A anders hebben kunnen betekenen dan de geheiligde naam van Antonia en de B het lang verbeide bellen dat op het laatst in een oneindig geneuried *nnn* overging. Het is alsof ik mij in een geheim verdiep dat slechts voor ingewijden toegankelijk is. Werelden, die ik nooit eerder had verkend, gaan voor mij open. Ik stel me zo voor dat Antonia, de lasten van de onderbuik ontstegen, tussen Nols goden en godinnen al eerder een plaats heeft gevonden en op een telepathische manier, de goden eigen, een verbinding met Nol heeft weten te leggen. Hij verdient een voorkeursbehandeling zegt ze, nooit eerder heeft een man zo lang op een vrouw gewacht van wie hij alleen de stem heeft mogen horen. Misschien is zelfs een ereplaats niet voldoende, maak hem, verhef hem, verhef hem tot een van de uwen. Met meerderheid van stemmen - er heerst daar per slot van rekening een democratische rechtsorde - wordt instemming met het voorstel betuigd. Daar komt Nol de zaal binnen. Hij wordt met applaus begroet en maakt

een lichte buiging in de richting van de voorzitter. Zie ik het goed, hij houdt zowaar een schelp tegen zijn rechteroor gedrukt. Blijkbaar heeft hij nog niet door dat hij ten leste zijn Antonia zal ontmoeten. Hij kijkt in het rond, zijn oog valt op Antonia, maar hij herkent haar niet. Hoe zou hij ook, hij heeft haar nooit in levende lijve gezien. ‘Ik geef u het woord om de nieuweling in onze kring te introduceren,’ zegt de voorzitter tegen Antonia. Ze staat op. Nauwelijks heeft ze de eerste woorden van de laudatio uitgesproken of Nol, die haar stem onmiddellijk heeft herkend, wil naar haar toesnellen. De emotie wordt hem te machtig, hij valt voorover, de schelp rolt uit zijn hand. Na een paar minuten slaat hij zijn ogen op. Antonia is over hem gebogen en fluistert zoete geheimen in het oor, waar de schelp tegenaan was gedrukt. De engelen heffen een lied aan. Een bruiloftslied. Als oud-student theologie herken ik bepaalde passages uit het Hooglied.

De trein stopt in Haarlem en ik stap uit. Een lange wandeling door De Hout zal me goed doen. Ik ben als een kind zo blij met het happy end, dat ik als bij toverslag heb mogen ervaren. Mijn respect voor mevrouw Lieshout stijgt, wat zij kan, kan ik ook. Ik weet dat ik iets fraais niet fraaier mag maken dan het al is. Daarom laat ik, ofschoon mijn handen jeuken en de pen erom vraagt, alle andere bespiegelingen achterwege.

A boen, het is goed zo.

Het Marowijne kwartet

Albina la Coquette

Na de moord op een Chinese winkelier door een uit het bagno ontvluchte gevangene, besloot de gouverneur het verblijf van de Franse deportés in Suriname niet langer oogluikend toe te laten. Een geheim schrijven ging uit naar alle districtscommissarissen om deze order onverwijld en met de nodige gestrengheid uit te voeren. De onverwachte maatregel kwam bij de kleine groep, niet meer dan een man of twintig, hard aan. De meesten van hen verdienden in de stad als kleine ambachtslieden een eerlijke boterham. Ze muntten uit in het vervaardigen van nogal kinderlijk aandoende korjalen en kokosbomen van balata - een wilde rubbersoort - en zwepen met de kop van een slang als handgreep, die door de sporadische toeristen grif werden gekocht. De ernst van het misdrijf, op grond waarvan ze naar de bagno waren verbannen, raakte door hun nijver en oppassend bestaan uitgewist. Ze maakten een te verwaarlozen franje uit in de aan kleuren toch al zo rijke gemeenschap.

Voor oom Joost, de districtscommissaris van het district Marowijne, dat gescheiden door de Marowijne-rivier aan Frans Guiana grenst, lagen de zaken iets anders. Het was hem ambtshalve bekend dat Marcel, zijn tuinman, wegens valsemunterij was veroordeeld. Hij moet een vervalser van dollarbiljetten zijn geweest, wiens vakbekwaamheid zelfs van geroutineer-

de opsporingsambtenaren respect had afgedwongen. Het behoorde dan ook tot het repertoire van oom Joosts vaste kwinkslagen dat hij zijn oude dag met vertrouwen tegemoet kon zien, omdat hij, als de nood aan de man kwam, zich op Marcel kon verlaten. Maar dat daargelaten, Marcel had zich ontpopt als een gewetensvolle tuinman die het voor elkaar had gekregen om op de schrale grond van Albina, waar de ambtswoning van de DC stond, een bloementuin te scheppen die een lust voor het oog was. Andermans schriele dahlia's en senia's staken treurig af tegen de zijne, hun bleke hortensia's konden aan de zijne niet tippen, zijn zonnebloemen waren de enige, die de glorie van hun naam werkelijk uitdroegen. Nee, oom Joost was niet in zijn nopjes met de order, die hij overigens, hoe kon het ook anders, plichtsgetrouw uitvoerde.

Het was aanvankelijk niet geheel duidelijk waarom hij, na het vertrek van Marcel, geen nieuwe tuinman heeft genomen. De tuin, die een paar maanden geleden nog zijn trots was, verschrompelde al gauw tot een onherkenbare, door onkruid overwoekerde wildernis. Laissez faire, laissez passer, een principe, dat hij voordien nooit had gehuldigd, scheen zijn lijfspreuk te zijn geworden. Zijn spreekuur werd van week tot week verschoven, op vergaderingen waar hij anders altijd acte de présence gaf, verscheen hij niet meer, zelfs zijn vaste middagwandeling na het bad had hij gestaakt. Alleen 's avonds kon men hem, stok in de hand en gewapend met een zaklantaarn, het

smalle onverlichte pad langs de rivier zien inslaan in de richting van de Anjoemarra-kreek. Het was niet de normale wandelroute van de DC. Toegegeven, de buitengewoon agent Driesie woonde daar ergens, maar dat het niet om politionele zaken ging was evident. De DC liep, na het huis van Driesie gepasseerd te hebben, nog een eindje door tot hij bij een bamboebosje kwam. Achter het bosje, enigszins verscholen, stond een klein, ongeverfd houten huisje. Het was het huis van Marcel en diens vrouw.

Het huis was spaarzaam gemeubileerd. Bed en stoelen ontbraken. Aan weerszijden van de tafel waren twee hangmatten gespannen. Een olielantaarn hing van het plafond, een Indiaanse kruik hield het drinkwater koel. De DC bracht voor de vrouw van zijn tuinman een paar flessen limonade - de roodkleurige, zoetsmakende sherry bouquet - en twee pakjes sigaretten mee. Omdat er geen stoel was om op te gaan zitten en de vrouw in een van de hangmatten bleef liggen, nam hij plaats in de andere. Zo was het de eerste keer toegegaan toen hij, omdat hij het gevoel had iets goed te moeten maken, bij het huisje had aangeklopt. Hij had de vrouw al vaker gezien, een Indiaanse uit Langamankondre met een voor een Indiaanse nogal donkere huid en duidelijk negroïde trekken. De vader kan een van de goudzoekers uit de Westindische eilanden zijn geweest, die eertijds aan de bovenloop van de Marowijne hun geluk hadden beproefd. Aan haar dof-

fe, starende blik en haar kortaffe, staccato manier van praten was te merken dat ze achterlijk was. Ze had een gewone, slechtzittende katoenen jurk aan. Drie of vier kralenkettingen om haar hals duidden op de van Indiaanse vrouwen bekende voorkeur voor dit soort opsmuk. Ze vroeg hem wat hij wilde drinken. Toen hij stroop zei stond ze op en maakte een glas met stroop voor hem klaar. Hij dronk er wat van, - het was hem te zoet, - en wilde vanuit de hangmat het glas weer op tafel zetten. Er ging iets mis, de hangmat maakte een achterwaartse schommelende beweging en tot zijn ergernis morste hij stroop op zijn broek. De vrouw proestte het uit van het lachen, pakte een doek en veegde de plens van zijn broek. Daarna ging ze naast hem in de hangmat zitten en begon hem te strelen.

Oom Joost was vrijgezel. Zijn omgang met vrouwen was altijd sporadisch geweest, het aantal vreugdevolle nachten was, voor zover hij zich die nog voor de geest kon halen, op de vingers van één hand te tellen. Soms kon hij zich erover verbazen dat het voortbestaan van de wereld op het yin yang principe berustte, maar hij was verstandig genoeg om die de schepper tegen de haren strijkende gedachte voor zich te houden. Het uit de weg gaan van lijfelijk contact met vrouwen - homoseksuele contacten waren hem eveneens vreemd - bracht hij terug tot een vorm van gemakzucht. Voor het zich veilig weten binnen een door hem zelf aangebrachte omrastering nam hij een zekere mate van een-

zaamheid op de koop toe. De behoefte aan nietszeggende kout, waarmee oudere echtparen de tijd doden, kende hij niet. Wonder boven wonder verwierf hij, in dit aan bijnamen zo vruchtbare land, niet eens het epitheton van uitzonderlijkheid. Wie hem aan de groeve van een overledene hoorde spreken, kon van enige kilte in zijn hart, zo die er al was, niets merken. Omgang met Franse notabelen van de overkant en met vertegenwoordigers van de Amerikaanse bauxietmaatschappij gingen hem niet slecht af, hij kon in hun gezelschap ongedwongen meelachen om een goed gebrachte schuine mop. Indien het, zoals op koninginnedag, nodig was om te recipiëren, verzocht hij de vrouw van de districtssecretaris om hem bij te staan en ervoor te zorgen dat consumptie en bediening tot in de puntjes waren geregeld. Toen prinses Irene in gezelschap van een al wat oudere freule zijn district had bezocht was alles zo piekfijn verlopen, dat hij een warm compliment uit Den Haag mocht ontvangen. Overplaatsing naar een ander, veelomvattender district, wat als de afsluiting van een eervolle carrière kon worden beschouwd, had hij van de hand gewezen. Hij voelde zich goed op zijn plaats in dit kleine, slaperige woonoord Albina, dat zo helemaal paste bij zijn sluimerend temperament, en hij was erop uit dat de naam ‘Albina la Coquette’, die de Franse overburen (vanwege de verzorgde aanblik van haar witgeschilderde huizen, haar aandoenlijke miniboulevard en haar kraag van witte stranden) aan zijn standplaats

hadden gegeven, niet verloren ging.

Hoewel hij niet kon bogen op een hogere opleiding was de DC in de academische wereld buiten de landsgrenzen geen onbekende. Hij had zonder uit te munten de Hendrikschool, een MULO, doorlopen, had de surnumeraircursus gevolgd en was daarna op de gouvernementssecretarie komen te werken. Daar was hij vertrouwd geraakt met allerhande bestuursaangelegenheden. Zijn precisie en stilistische kwaliteiten bij het opmaken van de stukken vielen bij zijn superieuren in de smaak en niemand keek ervan op toen hij, na een opstapje als districtsklerk, tot districtssecretaris werd benoemd. Zijn vrijgezellenstatus, die nooit aanleiding had gegeven tot vervelende geruchten, stond zijn daarop volgende aanstelling tot DC niet in de weg. In de loop der jaren had hij zijn kennis verdiept van de zeden, religie en rechtsopvattingen van de boslandbewoners, Indianen en Bosnegers. Deden zich een enkele keer conflicten voor met die van de stad afkerige groepen, twee werelden die elkaar maar moeilijk wisten te vinden, dan was hij de man die met een voor beide partijen bevredigende oplossing voor de dag kwam. Men kon hem hoogstens euvel duiden dat zijn belangstelling voor deze groepen zo ver ging, dat hij ze het liefst in hun natuurlijke staat behouden zag, gevrijwaard tegen de erosie, die de creolisatie, zoals de verwestersing in Suriname wordt genoemd, onvermijdelijk met zich meebracht.

Ze noemde hem Kaptin, kapitein, net zoals men in haar dorp de door de overheid aangestelde hoofdman betitelde. ‘Kaptin,’ herhaalde ze keer op keer, alsof ze zich zijn aanzienlijke, boven haar verheven plaats wilde inprenten, maar toen haar handen over zijn borst gleden en zijn ruige borstharen voelden, sloeg haar nederige, timide houding om en begon ze te stralen van pret.

‘Joe gersi kiskissie,’ riep ze uit, jij lijkt op een aap. En om te laten zien wat ze daarmee bedoelde, trok ze haar jurk over haar hoofd uit en liet een bovenlijf zien waarop geen haren te bekennen waren. Nu had ze alleen een lendendoek aan, een smal rood schort, dat haar billen vrij liet.

‘Ingi, Ingi,’ Indiaan, Indiaan, was het eerste dat hem bij al dat rood inviel.

Haar, Ingi's, handen bleven hem strelen en betasten, hij had het gevoel dat de handen, ook zonder druk uit te oefenen, hem beletten om uit de hangmat op te staan. Hij voelde hoe haar borsten langs zijn lichaam gleden, er tegenaan deinden; zijn hemd had hij of zij, dat wist hij niet meer, losgeknoopt. Hij wist van o zo lang geleden dat dit maar het voorspel was, hij vreesde dat hij straks zou moeten overgaan - moeten, moeten - tot een daad die hem altijd een zekere weerzin had ingeboezemd en waar hij zich, op een enkele gehaaste keer na, nooit mee had ingelaten. Terwijl hij zich afvroeg hoe het mogelijk was dat dit hem overkwam ging het strelen door, andere delen van zijn lichaam

kwamen aan de beurt, het leek wel of zij zich had voorgenomen de hele nacht met haar kiskissie te spelen. Zij had de lendendoek afgedaan en was op hem komen liggen, helemaal op haar gemak, thuis in de hangmat en op haar manier ervoor zorgend, dacht hij, dat hij er niet uit zou vallen.

Tegen drie uur 's nachts keerde de DC naar huis terug. De zaklantaarn, die hij bij zich had gestoken, om niet in het donker op een slang te stappen, verlichtte zijn pad niet. Hij vond het om voor de hand liggende redenen maar beter om geen slapende honden wakker te maken. Maar toen hij dezelfde wandeling zo'n keer of drie had gemaakt, wist heel Albina wat de anders zo eenzelvige DC des avonds uitvoerde. Het nieuwtje maakte de tongen los. Dat hij zich - ten lange leste - een vrouw had aangemeten, vond men de gewoonste zaak van de wereld, en de achting die men hem toedroeg, werd er zeker niet minder om. Dat Mawiyu Magdalena - zo heette de gekerstende Ingi - tot voor kort de vrouw van zijn gewezen tuinman was geweest, kon niemand wat schelen, maar wél dat zijn keuze op een zwakzinnige was gevallen. Die twee hebben niets om over te praten, luidde het misprijzende oordeel van het schoolhoofd. Hoe kon de goede man weten dat Ingi's bedrijvige handen haar kiskissie meer te vertellen hadden dan welke plichtmatige conversatie met de paters, de leriman, de Alcoa-Amerikanen en de Franse naburen dan ook.

Het duurde niet lang of schromelijk overdreven geruchten drongen tot de stad door. De gouvernementssecretaris ontbood de DC, zogenaamd voor een bespreking over een langslepende erfpachtkwestie. Oom Joost, het ambtelijk apparaat door en door kennende, begreep onmiddellijk welk ultimatum voor hem klaar lag. Zijn besluit was snel genomen. Nog maar twee jaar voor zijn pensioen, zonder vrouw en kinderen, wie kon hem wat maken? Hij schreef een brief aan de gouverneur, waarin hij om gezondheidsredenen zijn ontslag aanbood. Het werd hem op stel en sprong verleend, eervol, dat nog wel. De districtssecretaris, vermoedelijk de man die de stad over zijn escapades had ingelicht, werd met ingang van de dag van zijn aftreden belast met de waarneming van de post. Oom Joost zag zich genoodzaakt de ambtswoning, waar hij vele, naar zijn inschatting gelukkige jaren had doorgebracht, binnen een maand te verlaten.

Een periode van zelfonderzoek brak aan. Hij was opgegroeid in een land waar men de psychiater alleen maar kende om tierende gekken of onhoudbare krankzinnigen te behandelen, niet als een dokter die je op weg kon helpen om inzicht in eigen drijfveren te verwerven. Als Ingi het al die tijd zonder diens hulp en advies had kunnen stellen, hoeveel temeer gold dat dan niet voor hem. Wat zijn critici voor een man van zijn kaliber als een vorm van verval, ja zelfs van degeneratie beschouwden, beleefde hij als een onver-

wachte late bloei. Omdat die zo laat in zijn leven was gekomen, sprong hij er behoedzaam mee om. Hij zorgde voor haar als een vader, het huis en het erf rondom het huis werden goed onderhouden - al deden de bloemen het niet zo best - cassave, rijst, groente en vis kwamen op tafel, Ingi's bezit aan kralenhalskettingen was aanmerkelijk toegenomen. Ondanks al deze uiterlijk waarneembare pluspunten wist hij maar al te goed dat hij handig misbruik had gemaakt van Ingi's onvermogen om zich de plotselinge overgang van de ene kaptin - Marcel - naar de andere goed te realiseren. Hij had, dat zag hij wel in, haar van het eerste begin af moeten temmen en als een huisdier behoorlijk africhten. In plaats daarvan had hij bij de eerste de beste gelegenheid toegegeven aan haar speelse buien en had zich, zonder halt te roepen, laten meevoeren op een door hem niet eerder verkend pad. De natuurlijke, haast onschuldige vorm waarin de verleiding zich aandiende suste zijn geweten. Hij was er zo zoetjes aan mee vertrouwd geraakt dat het geweten van een gezagsdrager anders in elkaar zit, andere scharnieren kent dan die van een willekeurige, aan niemand verantwoording verschuldigde ambteloze burger. In die voor hem nieuwe hoedanigheid kon hij zich voorhouden dat het onmenselijk was om Ingi aan haar lot over te laten. De kans dat Marcel ooit nog terug zou keren was minimaal. Misschien - in dat misschien sloop een stille hoop - ging hij wel dood in een van die beruchte cellen waarin de Fransen de weglopers ple-

gen op te sluiten. Waar moest ze in 's hemelsnaam naar toe? Haar moeder was al jaren dood, het dorp waar ze vandaan kwam nam haar niet meer op, ze had niemand.

's Morgens, na het doen van de boodschappen, kon hij op een bank aan de waterkant uren over het wateroppervlak zitten turen. Hij beschouwde deze staat van niet-doen als een soort mediteren, een geestestoestand, waar hij vroeger, toen hij nog met besturen bezig was, zijn schouders voor zou hebben opgehaald. De tegenstrijdigheden in zijn leven van vroeger en nu losten zich op, zijn bestaan was even rimpelloos geworden als de rivier. Maar 's middags, als de wind kwam opzetten, de rivier woelig werd en de golven hoog tegen de overstekende boten opspatten, week deze gemoedsrust en dan leek het hem alsof zijn schijnbaar onbewogen leven door hevige vlagen van onrust werd beroerd. Hij kon, door geen wind en golven overstemd, de stem van de oud-districtscommissaris, die nog altijd gezag had, luid en gebiedend horen: ‘Joost, het is niet goed wat je doet, ga naar huis en maak er een eind aan.’ Het had geen zin om zijn vingers in zijn oren te stoppen, hij wist wat hem te doen stond en repte zich naar huis. Ingi keek al naar hem uit, waar bleef hij toch? Hij was blij haar te zien, zijn animo om te doen wat hij moest doen verflauwde. Nog voor het avondeten verlangde hij er al naar dat ze zich bij hem in de hangmat zou nestelen, waarna

de wereld met God, Satan en alle engelen incluis voor zijn part zou mogen vergaan. Ingi kon zijn gedachten niet raden. Ze kon, en hij vond dat aandoenlijk, alle lichaamsdelen, tot de meest intieme toe, bij hun naam noemen, op zijn Indiaans, in het Sranan tongo, zelfs in het Frans. Het gaf hem een gevoel van opluchting dat ze, als ze zo'n Frans woord uitsprak, geen verbinding legde tussen het genoemde lichaamsdeel en Marcel. Hij begon zich steeds zekerder van zijn zaak te voelen. Op het woord ‘amour’ dat hij als steekproef gebruikte - hij nam voetstoots aan dat Marcel, een Fransoos, haar dat woord meer dan eens in het oor moet hebben gefluisterd - reageerde ze niet. Hij kon daaruit twee gevolgtrekkingen maken: óf het beeld van Marcel was zodanig in haar herinnering vervaagd dat het haar niet meer beroerde, óf het abstracte begrip liefde was veel te ruim, veel te wijd voor haar tot concrete dingen beperkte vocabulaire.

In de la van de tafel trof oom Joost staaltjes van Marcels tekentalent aan. Schetsen met potlood en krijt van gevangenen uit het bagno in hun gestreepte plunje, van een Bosnegerin met een zogend kindje, van een ranke, zeilende piaka op de machtige rivier. Behalve tekeningen waren er twee regels, die Marcel op een stuk karton had gekalligrafeerd.

MIJ SPREEKT DE BOMME EEN TALE.

‘Van mij,’ had Ingi gezegd, ‘van school.’

Hij had de impuls om een kleine correctie aan te

brengen weten te bedwingen. ‘Mooi hè, Ingi.’ Maar meer nog dan Guido Gezelle's dichtregel, die hij zich nog van zijn eigen schooltijd herinnerde en die blijkbaar tot Langamankondre was opgerukt, intrigeerde hem die andere regel,

LE SOLEIL EST LE FLAMBEAU DE LA LUNE.

Telkens weer schoof hij de la open, nam het stuk karton in zijn handen en probeerde erachter te komen wat die woorden toch te betekenen hadden. Onzin, besloot hij ten slotte, Marcel is niet goed wijs, de zon, het daglicht is toch heel wat anders, heel wat meer, dan een fakkel van de nacht. Zonder te vatten wat hem zo bezighield en toch aanvoelend dat ze er nauw bij betrokken was, verzon Ingi een spelletje. Ze zei haar dichtregel hortend op en hij op zijn beurt moest dan Marcels flambeau declameren. Tot haar plezier in het spelletje verflauwde en ze weer bij haar kaptin in de hangmat kroop.

Het is vier jaar goed gegaan. De overgang van het oude naar het nieuwe leven was zonder al te grote schokken verlopen. Hij had niet gebroken, niet afgerekend met het verleden, het stond hem alleen niet langer in de weg.

Hij had het rustgevend gevoel dat hij, ook al zou hij naast Ingi honderd jaar worden, geen verandering in het patroon van zijn leven zou willen aanbrengen. Hij hoefde zich niet meer in te spannen om onopvallend te zijn, hij viel al niet meer op.

Op een middag, terwijl hij zijn dagelijkse dutje deed, stapte Marcel het huis binnen. Toen hij zijn ogen opende lagen Marcel en Ingi samen in de hangmat. Zij boven op hem. Hij sloot gauw zijn ogen, hij wilde niet zien wat hij zojuist had gezien. Hij wachtte vijf, tien minuten, een eeuwigheid misschien. Hij opende zijn ogen, het zonlicht drong door de jaloezieën naar binnen, er was niemand meer in het huis te bekennen. Hij stond op, ging een bad nemen, kleedde zich aan en ging naar de waterkant. Hij is terug, besefte hij, en hij probeerde vanuit dat punt, waaromheen voor hem alles draaide, zijn gedachten te ordenen. De zon ging onder, heel even lag een felrode fakkel brandend op het water, toen werd het avond.

Uren later keerden Marcel en Ingi naar huis terug. De sterke alcohollucht die om hen hing, deed hem vermoeden dat ze Marcels terugkomst in het winkeltje annex restaurant van Bonaparte hadden gevierd.

‘U hoeft niet bang te zijn, monsieur le commissaire,’ zei Marcel tegen hem, ‘u hebt comme un bon papa voor mijn vrouw gezorgd.’

Na een paar dagen in het logeergebouw te hebben doorgebracht, waar hij elk contact met de luidruchtige gasten uit Paramaribo meed, betrok hij een net klein huisje aan de Gouverneurstraat. Alleen voor het hoognodige ging hij de straat op. Een enkele maal was hij Marcel tegengekomen en niets wees erop dat die enige animositeit jegens hem koesterde.

‘Bonjour, monsieur le commissaire.’ Marcel was

altijd de eerste die groette.

‘Bonjour Marcel.’

Daar bleef het bij. Beide partijen gingen een verdere communicatie uit de weg.

Hij probeerde zich voor te stellen hoe het bij een ontmoeting met Ingi zou toegaan. Hij wilde het zo inkleden dat Ingi zou moeten begrijpen dat hij een goede, oude, trouwe vriend was gebleven.

‘Dag Ingi.’

Het spatte eruit toen hij haar op een ochtend onder de overdekte markt tegenkwam.

‘No fassi mi,’ raak me niet aan, had ze geroepen en ze was als een angstig dier achter een stalletje met tomaten en gedroogde vis van een van de marktvrouwen weggekropen.

In een land waar zich geen aardbevingen voordoen, voelde oom Joost het geweld van een aardschok. Alles warrelde voor zijn ogen, hij moest zich aan het stalletje, waarachter Ingi was weggedoken, vastgrijpen om niet te vallen. Staande, zoals een verdachte voor zijn rechter, hoorde hij het vonnis aan dat over hem werd geveld. Beelden van die ene onvergetelijke, niet weg te wissen nacht flitsten door zijn hoofd. Hij zag zich weer met zijn goedkope lokaas, twee pakjes sigaretten en de flessen sherry bouquet, over het onverlichte pad op weg naar het huis van Marcel. Hij klopte aan, hij trad naar binnen, Marcel zat veilig en wel opgeborgen in een gevangenis, Ingi lag argeloos in de hangmat. Zo was het begonnen, er was geen ontkomen aan, het

hoefde niet met zoveel woorden te worden uitgesproken, het was een schoolvoorbeeld van voorbedachte rade. Zijn rol van aanrander, profiteur, wellusteling was vast komen te staan, ontdaan van alle schutbladeren, die hij eromheen had aangebracht. Hij voelde hoe de ogen van de marktvrouwen hem doorpriemden en sloop, zonder iets gekocht te hebben, naar huis terug, scheurde een vel papier uit een bloknoot en schreef daarop met koeien van letters LE SOLEIL EST LE FLAMBEAU DE LA LUNE. Met punaises maakte hij het papier aan de wand tegenover het hoofdeinde van zijn bed vast. Men zegt dat sommige misdadigers een behoefte aan straf hebben. Oom Joost legde zichzelf de straf op. Hij wist dat deze dwaze, onzinnige, hem tergende, raadselachtige regel, eenzaam, losgekoppeld van Ingi's Bomme, tot het eind van zijn dagen in zijn hoofd zou blijven rondtollen. Levenslang.

De stranden van Galibi

een spoor van wieren
dat daar kruipt vanaf de vloedlijn
over 't strand:
de zeeschildpad
ploegt door het zilte zand.
- A.R. de Kom: Tropen

Ik weet niet meer wat mij heeft bewogen om in november 1975, terwijl Paramaribo nog in een feestroes verkeerde, een bezoek aan Galibi te brengen. De afkondiging van de onafhankelijkheid van de kolonie Suriname, met het glorieuze dronken makende woord republiek op de lippen, de broederlijke omhelzing van de twee politieke rivalen Arron en Lachmon onder de vaderlijk toeziende ogen van Den Uyl en De Gaay Fortman, de soiree in de verlichte tuin van de van gouverneur tot president omgedoopte doctor Ferrier, het was me vermoedelijk, hoewel ik er met overgave aan had deelgenomen, iets teveel geworden. Mijn geliefde retraiteoord Albina aan de Marowijnerivier leek mij de meest geschikte plaats om tot rust te komen en mijn gedachten over het verleden, dat nu formeel afgesloten was, te laten bezinken. Ik had geen spijt van dat besluit, Albina lag erbij zoals ik het dorp altijd gekend had, vredig, zonnig, onverstoorbaar met het kleine beetje leven dat zich aan de waterkant afspeelde, waar Indiaanse en Bosneger bootslieden afmeer-

den of zich opmaakten voor een nieuwe reis over de rivier. Blijkbaar was na de opwindende dagen in Paramaribo mijn rusteloosheid nog niet weggeëbd, want ik zocht op een ochtend een Indiaanse bootsman aan om mij met zijn piaka naar de noordelijk dicht aan de kust gelegen kokosplantage Galibi te brengen. Ik was er heel vroeger al eens geweest toen de Engelse eigenaren er nog woonden en, naar men zegt, de drank er rijkelijk vloeide. Wat ik daar nu aantrof was niet meer dan een vervallen woning met wat opstallen. De plantage verdiende die naam niet meer, de kokospalmen waren door boorders aangetast, het verval had zich met een voor de tropen kenmerkende snelheid ingezet. Het eerste dat me opviel was dat er nergens een vlag te bekennen was. Na de vele vlaggen die Paramaribo in allerijl een feestgewaad hadden moeten geven en die zelfs in het kleine Albina van de huizen woeien trof me hun afwezigheid als iets oneerbiedigs, iets onverschilligs, van het er niet bij willen behoren. Galibi, vervallen of niet, was toch ook een part van het onafhankelijke Suriname, het mocht toch ook delen in de feestvreugde, in de verwachting van het blije, nieuwe, toekomstige.

Het is normaal om bij een bezoek aan een afgelegen plaats je te vervoegen bij de bewoners van een van de schaarse huizen, te vertellen wie je bent en wat je er komt doen. Dit keer waren plichtplegingen niet nodig, Marinus en Louise hadden me vanaf de veranda van hun huis al zien aankomen. Ik werd binnen ge-

nood en kreeg om bij te komen van een paar uur varen op de rivier een glas kokosmelk voorgezet. Verhit als ik was meende ik er goed aan te doen om het glas te heffen en te drinken op de onafhankelijkheid van Suriname. Mijn gastheer en gastvrouw keken me vreemd aan. Alsof ik een woord had uitgesproken dat vooral geen gestalte mocht krijgen en zo snel mogelijk moest verwaaien tussen de zacht wuivende kokospalmen. Ik probeerde via een andere zinswending het woord zijn betekenis te ontnemen, maar mijn onhandige poging daartoe deed mallotig aan.

‘De Indianen,’ heropende Marinus het gesprek en terwijl ik mijn oren spitste liet hij het daarbij. Spraakzaam waren hij en Louise niet, ik moest maar gissen naar wat ze bedoelden. Het kon ook zijn dat er niets achter hun woorden school, dat de leegte van hun bestaan op deze vergane plantage zich ook in hun woordgebruik had genesteld.

‘De Indianen,’ hernam Marinus, maar verder kwam hij alweer niet. Bedoelde hij soms dat er tussen de Indianen en de pas uitgeroepen onafhankelijkheid een onverzoenlijke discrepantie bestond, het was *onze* Christoffel Columbus, *onze* Alonso de Ocheda, niet de hunne. Mijn oren tuitten nog van de grote woorden en tirades die ik in Paramaribo had opgevangen. Het was allemaal natievorming, nationale verzoening, natie über alles wat de klok sloeg.

‘De warana,’ zegt Louise. Ik veer op. Ik weet van de zeeschildpadden die hier in de legperiode 's nachts

hun eieren in het zand aan het strand komen leggen. Het is maar weinigen gegeven om in deze periode het verbijsterende fenomeen van nabij mee te maken. Hoe deze kolossale voorwereldlijke beesten vanuit de zee langzaam het strand opkruipen, en diep ademend en heftig met hun poten het zand wegschuivend, in een zelf gegraven gat hun eieren komen leggen om die dan onder het opgeworpen zand te verbergen. Het is een tafereel uit de oertijd dat bewaard is gebleven, ondanks de roofzuchtige tegenwerking van mens en dier. Ik heb het allemaal in boekjes gelezen, heb gefascineerd naar de foto's daarvan gekeken en nu ben ik hier, vlak bij een van de zeldzame stranden waar het gebeurt.

'De legtijd is voorbij,' zegt Louise. Ik weet het, ik zal de zeeschildpadden niet te zien krijgen, ik mag al blij zijn dat ik straks langs het strand kan lopen waar zich dit allemaal afspeelt en dan trachten mij een voorstelling te maken van een nacht onder een tropische sterrenhemel in afwachting van hun komst.

'Jean Christophe,' zegt Louise. Jean Christophe was hun zoon. Op weg naar het huis heb ik zijn grafsteen in de tuin zien liggen. Ik heb er bij stilgestaan en het opschrift gelezen:

> Mort pour la défense des tortues
> Vriend van de schildpadden
> God hebbe zijn ziel

Het is alsof de oudjes een gedaanteverwisseling onder-

gaan. Hun zwijgzaamheid verandert in een tegelijk door elkaar spreken. Elk van hen wil een ander verhaal vertellen. Veel school hebben ze niet gehad. Heel jong was hij op de plantage komen werken. Hij kon het goed met de Engelse bazen en de Indiaanse arbeiders vinden en werd binnen een paar jaar tot opzichter verheven. Louise, de dochter van een leriman, zendeling, die onder de Bosnegers, de Paramaccaners, werkte, had hij op koninginnedag tijdens de kermis op Albina ontmoet. Op de met de hand gedreven draaimolen zaten ze dicht tegen elkaar aangedrongen in een koets en dat leidde ertoe dat het niet bij één rit bleef. De rit, de ritten, liepen uit op een verlegen huwelijksaanzoek. Louise moet lachen als Marinus deze episode uit lang vervlogen dagen ophaalt. Samen hebben ze op de plantage spannende dagen beleefd. In de oorlogstijd was Galibi, vlak tegenover het onder het Vichy-bewind vallende Frans Guyana, een ware luisterpost. Daar aan de overkant heerste de orde van Maréchal Pétain, de held uit de eerste wereldoorlog, wiens beeltenis als die van een beschermheilige werd vereerd. De Gaulle gold daar als een renegaat, en slechts een enkeling waagde het om de rivier over te steken en contact te zoeken met de andere, geallieerde zijde. Marinus kan zich nog goed een van hen herinneren. Een aardige ondernemende jonge vent, die nergens bang voor was, Jean Christophe. Wat er van hem is geworden wisten ze niet. Jaren later, toen hun zoon werd geboren, hebben ze die naar hem

genoemd. Ik maak eruit op dat hij hier in Galibi is opgegroeid, met de Indiaanse kinderen van Langaman - en Christiaankondre heeft gespeeld, gebaad en gezwommen, school is gegaan in het dorp Mana aan de Franse kant, omdat zijn ouders vonden dat hij op die manier de Franse taal, die zij moeizaam spraken, later perfect zou beheersen. Toen hij wat ouder werd, een jaar of tien, kwamen ze voor het dilemma te staan, wat nu. De scholen in Paramaribo of Cayenne lagen in hun verbeelding - want hun reizen strekten zich niet verder uit dan tot Albina - eindeloos ver, het had voor hen evenzogoed Amsterdam of Parijs kunnen zijn. Omdat zij niet tot een besluit konden komen bleef Jean Christophe bij hen op Galibi en ontwikkelde zich op eigen houtje tot een jongen met een grote belangstelling voor de hem omringende natuur. Hij kon samen met de Indianen nachten doorbrengen op de stranden wanneer de warana's de stranden opkropen. Niet om, zoals zij, de eieren te rapen, maar juist om te trachten ze in navolging van de moederdieren, aan het oog van de verzamelaars te onttrekken. Het intrigeerde hem dat de moederschildpad na het leggen van de eieren, ze in de steek liet, niet naar de jongen als ze uit het ei kropen omzag en het aan de jongen overliet om temidden van de talloze gevaren die hen omringden hun weg naar zee te vinden. Hij kon er geen begrip voor opbrengen dat er geen leerproces was en dat zij enkel op hun instinct af moesten gaan. Het was alsof hij tegen de hardheid van de natuur wilde

opboksen, de rol van het moederdier op zich wilde nemen, de jonge dieren, die de eerste gevaren hadden overleefd, veilig naar zee loodsen. Zijn Indiaanse makkers keken niet begrijpend toe hoe hij, kruipend over het strand, krabben en mangrovewortels opzij schoof om de weg naar zee voor hen vrij te houden. Marinus kwam aandragen met de boeken over schildpadden die hun zoon had verzameld. Mythen en legenden van Indianen en uit Afrika, allemaal in het Frans. ‘Dat las hij allemaal, zijn bijbel,’ zegt Louise. De zwijgzame Marinus werd een echte babbelaar, een causeur mag je wel zeggen, zijn verhalen omsloten een steeds wijdere kring van het leven in en rondom Galibi. Jean Christophe symboliseerde voor hen beiden dat wat ze onder wezenlijke onafhankelijkheid verstonden, de beperkte, overgewaardeerde begrippen natie en soevereiniteit waren voor hen holle klanken waar ze niets mee van doen hadden. Ze wachtten geduldig af op welk meisje hun zoon straks zijn oog zou laten vallen, het zou wel een van zijn Indiaanse speelgenoten worden dachten ze en in hun verbeelding zagen zij zich al grootouders van een schildpadgevoelig nageslacht. Het leek wel of het stille, uitgewoonde huis tijdens hun praten de vorm van een feestzaal aannam, de naald van de Victrola kraste hobbelend over een plaat. Het lievelingslied van Jean Christophe *J'ai deux amours, mon pays et Paris* van Joséphine Baker deed de beide oudjes verblijd opkijken alsof ze het nu voor het eerst hoorden, alsof Parijs straks de bestemming

van de huwelijksreis zou worden.

Het is er niet van gekomen. Hun zoon heeft op een van zijn kruiptochten zich te diep in het water gewaagd. ‘Wat er precies is gebeurd zal niemand ooit te weten komen. We denken, zeker weten wij het niet, dat hij in een gevecht met een haai - het wemelt soms aan de kust van haaien - teveel bloed heeft verloren en zich niet meer zwemmend in veiligheid heeft weten te brengen. Zijn lijk is nooit aangespoeld. Vissers hebben in hun netten tussen het wier wat van zijn weelderige haardos gevonden en dat ons gebracht. Het is het enige dat van hem bewaard is gebleven en dat nu onder zijn steen ligt.’ De oudjes, moe van vertellen, vervallen in zwijgen. De opgelaaide emotie is uitgewoed.

Na de dood van hun zoon heeft hun leven naar het zich laat aanzien zich in een zelfde monotoon ritme bewogen. Zij passen wonderwel als de twee laatste overlevenden, nu bijna mummies geworden, in deze afgestorven kokosplantage. Het beeld van Jean Christophe dat ze voor mij zo warm en levensecht hebben opgeroepen daagt voor mijn ogen op. Terwijl ze zwijgen zie ik hem als in een documentaire opgroeien in de vrije natuur. De behoeder der schildpadden. Hij moet, daar is geen twijfel aan mogelijk, een bijzondere jongen zijn geweest, een jongen die niet verloren had mogen gaan. Hoe zag hij eruit? Het is geen alledaagse nieuwsgierigheid die bij mij opkomt, ik wil het ideale beeld dat mij voor ogen staat verifiëren aan de werkelijkheid, het beeld dat zij hebben opgeroepen toetsen

aan dat wat op mij zo verrassend is overgekomen.

‘Het moet een prachtjongen zijn geweest,’ zeg ik vol overtuiging. ‘Een foto, mag ik een foto van hem zien, liefst de laatste die u van hem hebt?’

Hoe kon ik beseffen wat ik had aangericht. De vermoeide, uitgebluste ogen schieten vuur, ja schieten is het juiste woord, een dodelijke vijandigheid straalt van hen op mij af. Ik weet niet wat ik moet beginnen, ik begrijp het niet, om uitleg vragen heeft geen enkele zin. Wegwezen lees ik uit hun blikken, weg, hiervandaan, ga toch weg, verdwijn. Ik vang het signaal op, maak met mijn armen een gebaar dat zowel onbegrip als hulpeloosheid moet uitdrukken en sluip op mijn tenen het huis uit. Het is inmiddels al laat in de middag, ik heb geen idee waar ik op dit uur nog bootslieden zal kunnen vinden om mij naar Albina te brengen. Bijna instinctmatig begeef ik mij naar het strand verderop, ik bepaal dat niet, mijn voeten schijnen uit zichzelf de weg naar zee te vinden. Zo kom ik iets te begrijpen van de schildpadjongen, het geheim waarnaar Jean Christophe in zijn weetgierigheid aan het zoeken was. Daar aan het strand heb ik de nacht doorgebracht. De steken van de muskieten heb ik voor lief genomen, ik had het gevoel dat ik die prikken moest ondergaan ter compensatie van de pijn die ik Marinus en Louise had aangedaan. Het is ondoenlijk om de slaap te vatten als het hart blijft bonzen en het hoofd niet tot rust kan komen. Vragen rezen in mij op, vragen waarop ik geen antwoord kon vinden.

Had ik soms een taboe overtreden, waarop de straf van uitstoting, van verbanning stond. De oudjes mochten dan wel in afzondering leven, zo vervreemd van de wereld waren ze toch niet dat ze het bekijken van een foto als een soort heiligschennis beschouwden. Of wilden ze de beeltenis van hun zoon als hun allereigenste bezit met niemand delen en allerminst met een willekeurige buitenstaander. Hoe had ik hen duidelijk kunnen maken dat ik er niet op uit was in hun intieme gevoelsleven door te dringen, maar enkel, meegesleept door hun verhaal, het wilde afronden met een beeld, een foto. In de Franse dorpen en stadjes aan de overkant had ik op de meeste grafzerken ook foto's van de overledenen gezien, er school niets ongewoons in dat ik ernaar vroeg. Wat kon dan de reden zijn dat Marinus en Louise die iedere avond een en dezelfde plaat opzetten en daar vol overgave naar luisterden zonder er ooit moe van te worden op een allereenvoudigste vraag zo afwijzend, ja knettergek reageerden? Hoe meer ik erover nadacht hoe meer ik tot de slotsom kwam dat mij niets te verwijten viel, dat mij in geen enkel opzicht schuld trof. Integendeel, ik had door mijn aandachtig luisteren hen de gelegenheid gegeven om hun zoon weer tot leven te roepen, zozeer tot leven zelfs dat een vlakke foto weinig anders kon zijn dan het tegendeel van dat leven. Dat moet het geweest zijn dacht ik, de foto hield de dood van hun zoon in.

Ruim twintig jaar later is er na de burgeroorlog die in Suriname heeft gewoed van Albina niets over. Ach, het dorp zal wel weer herbouwd worden, maar de pittoreske gevelrij aan de waterkant zal er dan niet meer zijn. Wat heb ik er nu nog te zoeken? Dat vraag ik me ook af als twee bootslieden mij per korjaal van Saint Laurent naar Albina overzetten. Ik was met een vliegtuig van de Franse luchtvaartmaatschappij Corsair naar Cayenne gevlogen en reisde verder met een bus naar Paramaribo om daar een congres bij te wonen. Eenmaal in Albina besloot ik Galibi nog even aan te doen in verband met de mogelijkheid om aan de stranden van Galibi de zeeschildpadden te zien opkruipen. Het was eind juli, de legtijd was vrijwel voorbij, zekerheid dat ik ze te zien zou krijgen ontbrak. Dat ik ze na lang en geduldig wachten onder de tropische sterrenhemel toch te zien heb gekregen beschouw ik als een zeldzame ervaring. Het klotsen van de zee en het zuchten van de schildpadden terwijl ze met hun poten onder het maken van roeibewegingen het strand opschuiven, vraag me niet om een foto, het zou bijna heiligschennis zijn.

Terug naar het verleden, dat steeds meer verleden was geworden. Het huis van Marinus en Louise stond er nog. Een grijze creoolse vrouw die het huis dat op instorten stond bewoonde stond mij te woord. Dat ze al bijna twintig jaar dood waren verbaasde me niet. Ze waren al oud en krakkemikkig toen ik hen in november 1975 had ontmoet. Ik liep wat in de verwaarloosde

tuin rond, vond niet wat ik zocht, en vroeg aan de vrouw of ze wist waar de grafsteen van hun zoon Jean Christophe was gebleven. De vrouw keek me verbaasd aan. Hun zoon? Hoe kom ik daarbij! Zij hadden geen zoon. Ze hielden van kinderen, van al die Indiaanse kinderen, dat wel.

Geen zoon, geen grafsteen, geen Jean Christophe. Er gaat mij een licht op. Dit hier was hun leven, hier op Galibi, zij tussen de Indianen met z'n tweeën. Vanuit hun eenzaamheid schiepen zij de contouren van hun zoon, zagen hem opgroeien, tot rijpheid komen, Jean Christophe, de vriend van de zeeschildpadden. De eenzaamheid maakte plaats voor een warm gevoel van verbondenheid. Van dankbaarheid ook dat ze op oudere leeftijd zo'n zoon, wie kon het bij hem halen, de hunne mochten noemen. Toen hij vanuit zee niet terugkeerde wisten ze dat ze niet moesten toegeven aan het onvermijdelijke verdriet, dat van nu af aan de verplichting op hen rustte om door te gaan met leven juist om hem in leven te houden. Zo bleef hij bij hen, omringde hun bestaan, zijn dood was geen afsluiting, maar een voortzetting van zijn niet weg te denken aanwezigheid. En daar kwam ik op een kwade dag met mijn onnozele en onmogelijke verzoek om een foto te mogen zien, alsof het mogelijk zou zijn geweest om Jean Christophe op een foto vast te pinnen. Twintig jaar geleden meende ik dat mij geen blaam trof. Nu twijfel ik. Niet schuld in de juridische zin van het woord, dat niet, eerder zoiets als de causa, de onbe-

doelde oorzaak van zijn dood.

De oude vrouw is eerst later in het huis komen wonen en weet van een grafsteen niets af. Ik stel me zo voor dat toen Marinus en Louise na mijn bezoek, toe ze door mijn onnozele vraag met het onwerkelijke van zijn bestaan werden geconfronteerd, de grafsteen hebben verwijderd, misschien wel in de rivier geworpen. Bij deze dood paste geen grafsteen, ook geen deux amours, geen mythen en verhalen van en over schildpadden. Dit was een dood van geheel andere aard, zo volstrekt dat ze de andere meesleurde, met terugwerkende kracht het hele bestaan van Marinus en Louise omvatte. Er was voor hen geen Jean Christophe meer, het leven met hem was voorbij, hun leven ook. Ik, die hem de dood heb ingejaagd ben nu de enige die hem laat voortbestaan.

‘Zijn nagedachtenis bedoelt u zeker, hoor ik u vragen. Nee, niet zijn nagedachtenis. Zijn aanwezigheid. Aan de stranden van Galibi. Onder de schildpadden.’

De ongewisse tijd

Toen mijn vriend en uitgever Jos Knipscheer was gestorven heeft Carel Peeters van Vrij Nederland mij gevraagd om een In Memoriam te schrijven.

‘Hoe komt het dat wij nooit ruzie hebben gemaakt, nooit onenigheid hebben gehad,’ schreef ik. Om even later daar aan toe te voegen: ‘Nu schiet mij toch een geschilpunt te binnen. Ik gebruikte vaak de tegenwoordige tijd, ook al speelde zich een gebeurtenis in het verleden af. Jos corrigeerde dat steevast en bracht het verhaal terug tot de verleden tijd.’ Waarom deed ik dat, doe ik dat, vraag ik me nu opeens af. Wil ik dan dat sommige brokken van het verleden zo sterk doorsiepelen in mijn leven van vandaag dat ze ophouden verleden te zijn? Wijst dat soms op een afwijzing? En zo ja, waarom is die afwijzing dan (naar mijn beste weten) nooit eerder beschreven, waarom draagt ze geen naam, zodat ik die in de medische handboeken erop na kan slaan en mijn geval aan de desbetreffende criteria toetsen? Of is Jos de eerste die de symptomen heeft onderkend en dient ze dan niet in min of meer gelatiniseerde vorm naar hem te worden genoemd? Maar zover is het nog niet. Nu Jos er niet meer is rust op mij de verplichting om aan het licht te brengen wat achter het uitwissen van de verleden tijd schuilgaat. Nu het mij niet is gelukt om Jos tijdens zijn leven een plausibele verklaring daarvoor te geven zit er niet

anders op dan het over een andere boeg te gooien en het via een omweg, met een soort parabel te proberen. Men moet van mij niet het onmogelijke verwachten. Ik bevind me hier op onontgonnen terrein. Toch heeft Jos, dood of niet, recht op een uitleg. Hier is ze dan.

Als voorzitter van het aloude toneelgenootschap Thalia (opgericht in 1837) had ik een belangrijke stem in het repertoire. Kregen we de stukken die we speelden voor het merendeel uit de bibliotheek van de NATU, de Nederlandse Amateur Toneel Unie, aangestoken door het virus van de koloniale bewustwording, zo omstreeks 1958, werd het hoog tijd om uit te kijken naar stukken die meer verband hielden met onze eigen West-Indische leefomgeving en stijl. In Suriname waren dergelijke stukken nog niet voorhanden, de opkomst van een eigen toneelliteratuur liet nog op zich wachten. In het nabije Trinidad daarentegen bestond er al een Extra Mural Department van de University of the West Indies dat toneelstukken, meest eenakters, liet schrijven en spelen en sommige daarvan publiceerde. Een van deze toneelstukken kwam in mijn bezit, het sprak me aan, ik liet het vertalen en we besloten het te gaan spelen. Waarom ik het moest regisseren weet ik niet meer, het kan zijn dat ik zo vervuld was van het stuk dat ik er zelf op heb aangedrongen, het kan ook zijn dat er toen om een futiele reden een hooglopende frictie bestond tussen Thalia en de door de STICUSA, Stichting Culturele Samen-

werking Suriname en de Nederlandse Antillen, uitgezonden regisseur, waardoor ik de kans kreeg en aangreep om het zelf te doen. Mijn enthousiasme werkte aanstekelijk, de schilder Erwin de Vries maakte de decors, Eddy Vervuurt schiep de muziek, de balletlerares Titia Brander van Teeseling nam de stilering onder haar hoede. Het resultaat was, dat kan ik met mijn hand op mijn hart verzekeren, een uniek West-Indisch toneelevenement en het is geen wonder dat die opvoering mij tot de dag van vandaag is bijgebleven.

De intrige van het stuk is uiterst eenvoudig.

In een klein dorp aan een rivier is er weinig werk en nog minder te beleven en een flinke ondernemende jongeman besluit om naar de grote stad te vertrekken om daar emplooi te zoeken. Hij ziet de toekomst rooskleurig in en belooft zijn meisje om bij zijn terugkeer in het dorp met haar te zullen trouwen. Optimisme alom, het uitbundige afscheidsfeest opgeluisterd door de muziek van Eddy Vervuurt verenigt jong en oud. Het doen en laten van de dorpelingen wordt gezien en becommentarieerd door twee dieren, die in de omgeving van de rivier altijd te vinden zijn, een sabakoe en een hagedis. Daar aan de oevers van de rivier, die door Erwin de Vries met een forse streep is aangegeven, zien en horen ze wat zich daar afspeelt en voorvoelen ze de afloop. Die is ook niet moeilijk te raden, de jongeman vindt een baan in de stad, klimt hogerop en laat het dorp met meisje en al in de steek. De watra-mama, de geest van de rivier, ontfermt zich

over het meisje en met haar troostende stem, waaraan het meisje geen weerstand kan bieden, lokt zij haar in het diepe. De sabakoe en de hagedis zien voor hun ogen wat zich hier afspeelt. Het is hun commentaar dat het stuk iets driedimensionaals geeft. Dat is in grote lijnen de plot. Meer hoef ik er niet van te vertellen, ware het niet dat Suzan, de jonge vrouw, die voor sabakoe speelde, ons het idee gaf dat ze voor die rol geschapen was. Een slanke, bijna blanke vrouw met grote, ronde ogen, zoals ik me die van de Egyptische Nefretite voorstel, kort sluik haar en een figuur dat zich als het ware inhield om nog niet volwassen te willen worden. Zoals zij haar voeten/poten neerzette op de modderige oever van de rivier, alsof die het meest kwetsbare tapijt in het paleis van de sjah was. Als zij zich balancerend op een rots vooroverboog dan was de welving van haar kleine borsten niet meer dan een aanduiding van twee verfijnde sculpturen en van haar billen, ach, die verscholen zich in het donzige kostuum dat voor haar als vogel was ontworpen. Wij allen bewonderden haar, namen haar in ons op, terwijl tegelijkertijd de ongereptheid van haar vogelgedaante ons in bedwang hield en opkomende seksuele gevoelens temperde. Want laten we wel wezen, de metamorfose van vrouw tot vogel was zo volmaakt dat we, als de schijnwerpers op haar gericht waren, niet meer wisten van wie we meer hielden, van haar als vrouw, die we zouden willen benaderen, of als vogel die zich maar korte tijd bij ons ophield en elk

ogenblik weg kon vliegen. Ze werd in haar rol iets meerduidigs en onze gevoelens voor haar namen daardoor de vreemde loop die op de avond van de première tot een onverwachte uitbarsting leidde. Hoe de grimeur die haar gezicht, armen en benen mocht aftasten en het haar - niet bruin, niet zwart, een nuance daartussen - in zijn handen mocht laten glijden dat emotieloos klaarspeelde was mij een raadsel. Ik had als regisseur geen voorwendsel nodig om in de kapkamer rond te scharrelen als hij met haar bezig was.

Hier onderbreek ik even het verhaal omdat ik zojuist in Vrij Nederland van 22 maart een stuk van Hans Keller lees over een biografie van Bruce Chatwin. Als hij het over diens tweede boek ‘The Viceroy of Ouidah’ heeft schrijft hij: ‘Ik vind het ook nu nog een fascinerend verhaal, vooral dankzij de onverbeterlijk toegepaste truc ook het verleden het karakter van de tegenwoordige tijd te geven.’ Ik val over het woordje truc. Denkt Keller echt dat Chatwins gebruik van de tegenwoordige tijd niet uit diens diepgewortelde belevingspatroon voortspruit, maar enkel een foefje is, een technisch hoogstandje, weliswaar onverbeterlijk toegepast, maar toch. Het knappe van Keller is dat hij het verschijnsel als zodanig heeft herkend. Het zwakke van zijn betoog schuilt hem daarin dat hij zich niet heeft afgevraagd waar het uit voortspruit, maar het heeft afgedaan als een truc. Mijn introverte controverse met Jos - de aanzet tot dit verhaal - krijgt door

toedoen van Chatwin en Keller opeens een ruimere strekking dan aanvankelijk in mijn bedoeling lag.

Wie geïnteresseerd mocht zijn in een nauwkeuriger weergave van de opvoering zal in een oud nummer van het dagblad ‘De West’ vast en zeker een recensie aantreffen. Maar daar gaat het mij niet om. Het gaat om mijn al of niet gekleurde herinnering en de daaruit voortvloeiende gevolgen. Ik keer nu terug naar de opwindende dagen in 1958, ten tijde van de première. Zo er in die periode op het wereldtoneel zich schokkende gebeurtenissen hebben voorgedaan, dan zijn ze, mij althans, een en al regisseur, ontgaan. Het heeft geen zin om alle spelers aan de lezer voor te stellen. Wel wil ik een van onze leden die niet meedeed naar voren schuiven. Het betreft onze penningmeester Lex Kensmil, die mij attent had gemaakt op Suzan. Het was voor Thalia een normale zaak om spelers van buiten aan te trekken, omdat ons ledenbestand meestal te klein en ook te verouderd was om alle rollen te kunnen bezetten. Bij de eerste leesrepetitie bleek Suzan uiterst geschikt voor de rol die ik haar had toebedacht. Ze had gevoel voor de poëzie die in haar tekst verscholen lag en zij had, wat voor de rol van sabakoe doorslaggevend was, haar figuur en manier van bewegen mee. Zij en John Labadie, die voor leguaan speelde, vormden samen een prima koppel en ik had er alle vertrouwen in dat zij straks de zaal tot meeleven konden bewegen. Lex vertelde me hoe Suzan hem op het kantoor van de Olveh was opgevallen en dat hij

toen onmiddellijk de indruk had dat zij geknipt was voor de rol van sabakoe. ‘Het heeft me veel moeite gekost om haar zover te krijgen,’ zei hij, met een air alsof hij de kunstgrepen van een geraffineerde verleider daartoe had moeten aanwenden. Hoe hij het voor elkaar had gekregen interesseerde mij toen nauwelijks. Zo moeilijk was het nou ook weer niet om een jonge vrouw over te halen om mee te doen aan een toneelstuk. Wel was ik Lex ten zeerste dankbaar dat hij met haar was komen aanzetten, want het viel om de dooie dood niet mee om een in alle opzichten bij deze rol passende persoon te vinden.

Lex was een man van in de vijftig, fors gebouwd, jaren geleden gescheiden, accountant van zijn vak, stevige drinker, zeer belezen, nachtbraker. Voor het toneelspelen deugde hij niet, zelfs een kleine rol als politieagent, brandweerman of deurwaarder kon hij niet aan. Zijn liefde voor het toneel was die van een voyeur, hij genoot van de schijnwereld die het voor hem opriep zonder dat hij daar deel van was. Toen ik een beroep op hem deed om als souffleur te fungeren nam hij dit voorstel met beide handen aan. Het gaf hem de gelegenheid het spel op de planken van zo nabij te volgen dat hij als het ware de hartenklop van de spelers kon beluisteren. Op de generale repetitie, die zo slecht verliep, dat ik er wanhopig van werd, was hij de enige die zijn humeur bewaarde. Wel tien keer moest hij Ronald, die voor de uit het dorp vertrekkende jongeman speelde en zijn tekst maar niet kon

onthouden, te hulp schieten. Met de moed der wanhoop worstelden we ons door de generale heen en hielden ons hart vast hoe de avond daarop de première zou verlopen. Dankzij een groot aantal uitnodigingen en een royale verspreiding van vrijkaartjes speelden we die avond voor een volle zaal. Wat de avond tevoren mis was gegaan liep nu op rolletjes. Het dorpsmeisje was naïef en aanminnig, de jongeman zeker van zijn zaak met de toekomst in zijn zak. De moeilijk te regisseren dorpelingen spraken de zaal in, zodat geen woord van de tekst verloren ging, de muziek was nu eens meeslepend, dan weer opwindend en het dansen ging zo spontaan alsof daar geen repetitie aan te pas was gekomen. Toen gebeurde er iets wat ik niet had voorzien. Uitgerekend de sabakoe was plotseling haar tekst kwijt. Zij die totnogtoe rolvast was geweest en nooit gehaperd had wist ineens niet meer wat zij zeggen moest. De leguaan in verlegenheid gebracht herhaalde zijn claus om haar de gelegenheid te geven in te haken. Het hielp niet, hij kon de blokkade in haar hoofd niet opheffen en begon om de leegte te vullen te improviseren. Wanhopig keek sabakoe naar het souffleurshokje vanwaar de redding moest komen. Haar ogen waren angstig gericht op het hoofd van Lex die vanuit de diepte naar haar opzag. Help me zeiden die ogen, jij alleen kan me helpen. Het publiek in de zaal begreep nog niet dat er iets mis was, dacht waarschijnlijk dat de regisseur deze scène tussen de beide dieren wat extra lang wilde rekken. Help me!

Toen, op dat moment, dat de zaal voor spel aanzag, kwam vanuit het souffleurshokje de stem van Lex, SUZAN I LOVE YOU! Wat misschien als fluistering bedoeld was kwam eruit als een eruptie van een vulkaan. Dit is natuurlijk geen juiste omschrijving, maar zo kwam het op mij, terwijl ik mij in de coulissen stond te verbijten, over. Want in de gespannen stilte die er heerste vulde de bulderende stem van de souffleur ineens de hele ruimte, echode door het gebouw en deed de toeschouwers uit hun behaaglijke luisterhouding opschrikken.

'Zakken,' riep ik vanachter de coulissen en het mooie voordoek, een geschenk van de STICUSA, sloot zich. Ik spoedde mij voor het doek en zei geagiteerd tot het publiek dat een van de spelers onwel was geworden en vroeg of er een dokter in de zaal was. Over die exclamatie vanuit het souffleurshokje geen woord. Het welzijn van mijn spelers ging voor. Er kwamen drie dokters aangesneld, een gynaecoloog, een kinderarts en een huisdokter. Ze kwamen al gauw tot de conclusie dat er niets aan de hand was en dat ik voorbarig de voorstelling had onderbroken. Sabakoe kreeg een glas water te drinken, begreep niet wat haar overkomen was en bleek, toen we na een kwartier de voorstelling hervatten, rolvast. Aan het slot van de voorstelling bracht het publiek de spelers een staande ovatie. Bloemen werden aangedragen en twee aanvallige jonge meiden hingen een krans om mijn schouders. Ik betrok de spelers en medewerkers in deze hulde, de

componist, de decorontwerper, de grimeur, de inspeciënt, de kostuumnaaister, alleen de souffleur, die met zijn liefdesbetuiging de voorstelling bijna verknald had liet ik erbuiten. Het applaus hield aan. Ik liep naar de beide hoofdrolspeelsters toe, het dorpsmeisje en de sabakoe, omhelsde ze en terwijl sabakoe een lichte buiging naar het publiek toe maakte fluisterde ik in haar oor ‘Suzan I love you’. Het glipte eruit, als een voetzoeker die lang heeft liggen smeulen en dan plotseling afgaat. Niemand op het toneel, druk bezig het applaus te beantwoorden, heeft het gehoord, ik weet niet eens of Suzan mijn liefdesverklaring heeft opgevangen, ik betwijfelde zelfs, tijdens het feest na afloop van de voorstelling, of ik het werkelijk gezegd had of het alleen maar had willen zeggen. Dit laatste vermoeden kreeg de overhand doordat Suzan er met geen woord, blik of gebaar op reageerde. Toen de spelers weer afgeschminkt waren en hun normale kleren weer hadden aangetrokken, kwamen de tongen los. Lex kreeg de volle laag, hoe had hij het in zijn hoofd gehaald om met die uitroep van hem de voorstelling te verstoren. Want niemand had het meer over de onverklaarbare black-out van sabakoe. Lex, de boosdoener, leek niet het minst onder de indruk van de aantijgingen. ‘Ik heb de voorstelling gered,’ verklaarde hij. ‘Er moest iets gebeuren, een ingreep die sabakoe uit haar droomtoestand, haar trance zou wakker schudden. Het leek wel of ze in de greep van de watra-mama was. De tekst die ik haar voorzei drong

niet tot haar door, ik had geen tijd om iets te bedenken en toen heb ik geroepen wat jullie huichelaars haar al die tijd hebben willen zeggen, ‘Suzan I love you.’

Dat Suzan het deed voorkomen alsof ze mij niet had gehoord was nog te begrijpen, maar hoe kon ze doen alsof de uitroep van Lex, die door de hele zaal had gegalmd, niet tot haar was doorgedrongen. Was het enkel maar de schok van de bulderende stem, die haar weer tot alertheid had gebracht en maakten de woorden die hij daarbij gebezigd had niets voor haar uit? Was de gevoelige sabakoe, de vogel, die onze harten veroverde, in wezen een ongevoelige vrouw? Ik had er geen idee van, maar dat weerhield me niet om, nu niemand mij gehoord scheen te hebben, Lex openlijk te laken voor zijn optreden. ‘Je hebt misbruik gemaakt van je positie als souffleur,’ hield ik hem voor, alsof hij het meest doortrapte seksuele misdrijf tegenover een wilsonbekwame had begaan. ‘Nooit meer in het souffleurshok.’

Mijn aanvankelijke vrees dat het gebrul uit het souffleurshok de samenhang van het stuk had verstoord, werd niet bewaarheid. De stilte die sabakoe had gecreëerd werd gezien als een beklemmend intermezzo dat aan de onweerstaanbare verlokking van de watra-mama voorafging en de I love you-explosie die de spanning moest doorbreken kwam zo totaal onverwachts dat niemand goed doorhad tot wie ze was gericht. De loftuitingen voor de regisseur, dat zult u

begrijpen, liet ik gelaten over mij heengaan. De foto's van de opvoering zijn jammer genoeg allemaal mislukt. Op één na, die waarbij sabakoe zich naar het publiek toe buigt en ik haar Suzan I love you in het oor fluister.

Waarom vertel ik dit verhaal dat in ieder kinderboek tot de leeftijd van twaalf jaar niet zou misstaan. Onschuldiger kan het haast niet, geen hand wordt naar erogene zones uitgestoken, geen anale of orale acrobatiek komt eraan te pas. En toch levert deze avond ruim veertig jaar later het antwoord op de vraag die me bezighoudt, het waarom van de tegenwoordige tijd. Lex is al jaren dood. Niet gewoon dood, maar vermoord. De moordenaars zijn, een paar weken na onze opvoering door een openstaand raam in de nacht naar binnen geklommen, hebben hem in zijn slaap vastgebonden en hem, toen hij zich met alle macht los wilde wringen met de bretels die over een stoel hingen gewurgd. Waarom ontbrak sabakoe op de begrafenis? Terwijl ik aan het graf - in mijn kwaliteit van voorzitter van Thalia - sprak keek ik naar haar uit. De spelers van het stuk waren er allemaal, waarom zij dan niet? Ik roemde Lex zijn inzet, zijn medeleven, zijn wat niet al. Ik stond even stil bij onze laatste opvoering en toen rees die beruchte scène me weer voor de geest. Even stokte ik, met moeite bedwong ik Suzan I love you en wist er Dear Lex we all love you, van te maken. Was ik wel Lex, mijn mede-

minnaar in het ongerijmde, aan het herdenken, of was ik bezig sabakoe, die ik al een paar weken niet meer had gezien, op te roepen?

Ineens begreep ik wat er misgegaan was op het moment dat sabakoe haar tekst kwijt was en toen in haar samenspraak met de hagedis voor op het toneel bijna over het souffleurshok heen hing, daar waar de redding voor haar vandaan moest komen. Op dat moment moet Lex van souffleur, voyeur zijn geworden. Opkijkend vanuit zijn lage positie leek het hem of het lichaam van sabakoe zich voor hem alleen openbaarde, een wonderwereld van kruis, benen, vleugels, veren. Ik zag hem, terwijl ik zo lovend over hem sprak, in mijn verbeelding met de tekst voor zich in opperste verrukking ejaculerend: Suzan I love you.

De moord op Lex is nooit opgehelderd. Omdat er geen geld of kostbaarheden waren gestolen tastte de politie in het duister. Lex was een eerzaam man, met weinig echte vrienden weliswaar, maar ook met weinig vijanden. Bij het onderzoek kwam vast te staan dat het vastbinden niet het werk van één persoon was geweest. Dat laatste bracht mij op een idee dat ik om begrijpelijke redenen strikt voor mij hield. Zou het niet zo kunnen zijn dat Suzan, om Lex een lesje te leren voor zijn aanmatigend gedrag, twee van haar stevig gebouwde neven - ik had ze op het feest na de voorstelling voor het eerst ontmoet - op hem af had gestuurd? De zaak was uit de hand gelopen met het bekende treurige gevolg. Als mijn veronderstelling juist

was verkeerde Suzan in groot gevaar. Dan zou zij aangemerkt kunnen worden als de aanstichtster van de moord. Allerlei afschuwelijke gedachten over de mogelijke strafrechtelijke gevolgen van deze ondoordachte gang van zaken dwarrelden door mijn hoofd. Daar hoefde je geen jurist voor te zijn. In mijn verbeelding schemerden begrippen als uitlokking en medeplichtigheid, uitdrukkingen die lezers van krantenverslagen (van rechtszaken) zich al gauw eigen maken zonder het fijne ervan te weten. Nu ineens begreep ik waarom Suzan zich op de begrafenis niet had laten zien. De moord, dat kan men zich wel voorstellen, baarde veel opzien in de stad. De politie zette haar bekwaamste rechercheur Mac Donald op de zaak in de hoop de daders snel te kunnen inrekenen. Mac Donalds beet zich erin vast, geen spoor werd veronachtzaamd, de geringste aanwijzingen werden minutieus nagetrokken. Onderwijl groeide mijn vrees dat hij uiteindelijk bij de twee neven van Suzan terecht zou komen en dan zou de ellende niet te overzien zijn. Dat bracht mij ertoe om, toen Mac Donald mij voor enige inlichtingen benaderde, hem op een dwaalspoor te brengen. Ik zinspeelde heel licht op moeizaam bedwongen homoseksuele neigingen die ik bij Lex wel eens had opgemerkt. Om deze insinuatie des te geloofwaardiger te maken voegde ik eraan toe: ‘Maar ik heb hem er nooit op betrapt.’

‘Een boeler,’ zei Mac Donald, ‘dat vermoedde ik al.’

De dag daarop werd de Javaanse tuinman van Lex

aangehouden en hierop aansluitend werd de jacht op boelers geopend, een moeizame operatie omdat hun bestand in Suriname nooit eerder in kaart was gebracht. Dit leidde tot een aantal onaangename incidenten - het veroorzaakte nogal wat deining en binnenpret toen ook de deftige hypotheekbewaarder werd opgepakt, - zonder dat het de oplossing van de moord een stap dichterbij bracht. De kranten die eerst de voortvarende aanpak van de politie hadden toegejuicht begonnen nu ernstige kritiek te leveren op wat zij zagen als willekeurige aanhoudingen. Ikzelf wreef bij wijze van spreken in mijn handen dat ik door een onnozel praatje het onheil voor Suzan had afgewend.

Omdat ik haar een poos niet had gezien heb ik op het kantoor van de Olveh naar haar geïnformeerd. Nee, zij werkte er sedert twee weken niet meer. Ik vond dat vreemd en besloot bij haar oma, een moeder had ze niet meer, aan te kloppen. Oma, een lief uitziende maar wantrouwende oude vrouw, vertelde me dat ze naar familie in Guadeloupe vertrokken was. ‘Vrome mensen,’ zei ze erbij, klaarblijkelijk met de bedoeling om mij van verder aandringen af te houden. Suriname is, zolang ik het heb gekend, meer een land van gaan dan van komen. Kort na het vertrek van Suzan ben ik ook vertrokken. Eerst naar Venezuela en toen naar Bahrein voor de Shell. Na mijn pensionering ben ik in België gaan wonen. Nu, na bijna veertig jaar, keerde ik er voor het eerst terug voor het bijwonen van een geologisch congres. Omdat de KLM en de SLM

al volgeboekt waren besloot ik met de Air France naar Cayenne te vliegen en vandaar met de bus naar Paramaribo te reizen. Dat had het voordeel dat ik dan de grensplaats aan de Marowijne rivier, Albina, kon weerzien waar ik vroeger naar beryllium had gezocht. De busreis bracht me naar Saint Laurent. Om de een of andere duistere reden voer het veer die dag niet. Geen nood, het kwam me juist goed uit want ik had dan de gelegenheid om het klooster te bezoeken waar de nonnen corsages plachten te verkopen, gemaakt van de kleurige veren van vogels - rotshaantjes vermoedde ik - die de Indianen hen brachten. Ik wilde een oude nicht in Paramaribo daarmee verrassen. Het klooster was in al die jaren niet veel veranderd. Ik trof er een oude non aan die klaagde over het weinige respect van de jeugd van tegenwoordig. De andere nonnen, veel zullen het er wel niet zijn geweest, kreeg ik niet te zien. Ik vroeg haar of er ook nonnen uit Suriname in het klooster waren. ‘Nee,’ zei ze, ‘we hebben er wel een gehad, Marie Suzanne, maar die was helaas een jaar geleden gestorven. Ik kocht, omdat ik een te min vond, twee corsages, een fel gekleurde en een stemmig donkere en bleef nog wat napraten. ‘Kastijden de nonnen zich nog altijd,’ vroeg ik. ‘Hoe komt u daarbij,’ antwoordde ze gepikeerd. ‘Ik heb dat in een boek over Marie de l'Incarnation gelezen, ze stopte zelfs brandnetels in haar nachthemd...’ ‘Marie de l'Incarnation,’ viel ze me in de rede, ‘weet u dat ze zalig is verklaard.’ Nee, dat wist ik niet. Toen kreeg

ik een opgetogen verhaal te horen over de non die vanuit Frankrijk naar Québec was gegaan, Indianen had onderwezen, verpleegd en bekeerd en haar vaderland nooit meer had teruggezien. Het leek wel of ze zich aan dat illustere voorbeeld spiegelde, haar vale gezicht kreeg plotseling een lichte glans. Geen wonder, ze was al meer dan dertig jaar in de kolonie, - dat die inmiddels tot een departement was verheven was haar blijkbaar ontgaan - kwam uit dezelfde streek en was ook nooit naar Frankrijk teruggegaan. Ze vergaf mij m'n domme vraag en het gesprek kwam terug op de non uit Suriname, die ook aan de Indianen aan beide zijden van de rivier les had gegeven. Ze liet me even alleen. Toen kwam ze terug met een vergeelde foto. ‘Dit is ze,’ zei ze. ‘Die had Marie Suzanne aan de wand van haar kamer geprikt. Het is de enige foto van haar die ik u kan laten zien. Er moet er nog een zijn, een hele mooie als ze de gelofte van eeuwige armoede en kuisheid aflegt, die heeft moeder Overste in het archief bewaard.’

Ik geloof niet in wonderen, maar hoe zou ik dit dan moeten noemen. De foto was de enige foto die overgebleven is van de gedenkwaardige voorstelling in Thalia. De foto waarop sabakoe zich voorover buigt om het publiek te bedanken en ik haar Suzan I love you in het oor fluister. Hoewel ik ook op de foto voorkom herkende de non mij - veertig jaar ouder - niet. ‘Ze moet heel mooi zijn geweest,’ zei ze, ‘we hielden allemaal veel van haar. Ze kreeg de kans om

in een groter missiegebied ergens in Brazilië te gaan werken. Maar ze wilde liever bij haar Indianen blijven.'

'Of bij de rivier,' waagde ik.

'Wie zal het zeggen? Nu heeft de goede God haar in zijn grote liefde omsloten.' Le bon Dieu, die weet wat ik, wat wij niet weten. Waarom zij dit ene vergankelijke moment met punaises heeft vastgeprikt aan haar wand in een kamer, die vermoedelijk meer weg heeft van een kale cel. Een moment dat, hoe vluchtig het ook mag zijn geweest, niet voorbij mocht gaan, een moment dat ieder dag weer aanspraak maakte op de tegenwoordige tijd. Marie Suzanne is gestorven als non en als sabakoe, met een priester en met mij aan haar hoofdeinde. Beiden prevelen we iets, hij het Sanctus voor haar toekomstige heil, ik nog altijd in de tegenwoordige tijd: Suzan I love you.

Hölderlin

Toen ik ongeveer vijf jaar geleden in het huwelijk trad met Alfons Pinas behoorde onder een van de cadeautjes die hij mij gaf een aap.

Het was de eerste zin van een ambtsedig proces-verbaal waarin een aangifte wegens mishandeling was opgenomen. Dit proces-verbaal kwam abusievelijk op mijn bureau te liggen waarna ik het doorschoof naar een ambtgenoot, die dit soort zaken behandelde. Maar niet voordat ik bovenstaande eerste zin, die mij op de een of andere wijze aansprak, had overgeschreven.

Dat deed ik wel meer, ik had een voorliefde ontwikkeld om zinnen en regels die tot mijn verbeelding spraken over te schrijven zonder de vooropgezette bedoeling er te eniger tijd iets mee te doen. Merkwaardig is wel dat deze regel, die naar ik aanneem uit 1953 stamt toen ik nog een betrekkelijk jonge rechter was in Suriname, tussen mijn bestofte paperassen bewaard is gebleven. Zij kwam mij ineens weer in de gedachten toen ik onlangs de aanloop tot een biografie van Michiel van Kempen *Kijk vreesloos in de Spiegel* over Albert Helman las. Van Kempen wijdt daarin veel aandacht aan een van Helmans eerste boeken *Mijn aap schreit* uit 1928. Een jongeman koopt van een voorbijkomende jager een aapje. Het dier begint de jongeman zo op zijn zenuwen te werken dat hij het

beest vergiftigt door het zijn liefste kost, zoete rijst met apenootjes, voor te zetten waarin hij cyaan heeft vermengd. Van Kempen: ‘Prachtig zijn de zinnen na de dood van de aap.’ Hij citeert: ‘En toen mijn moeder vroeg: “Waar is het beest?” heb ik gezegd: “Meine Affe ist heute an Schwermut gestorben.” Want wij zijn allen acteurs.’

De vergelijking tussen Van Kempens prachtige zinnen met die ene uit het proces-verbaal gaat natuurlijk niet op. De Freudiaanse diepzinnigheid van Helmans verhaal volmondig erkennende vind ik in mijn beginzin de muziek en het ritme van het ongerepte prille geluk. Je zou werkelijk willen dat er geen vervolg op zo'n zin mogelijk was, dat de vrouw, Helena zal ik haar noemen, Alfons en de aap niet aan veranderingen onderhevig waren, dat de tijd stil was blijven staan. Daarom aarzel ik om daar verder op te gaan voortborduren, al laat het feit van de aangifte geen andere keuze toe. Er is tussen die drie iets misgegaan, dat is zeker, maar wat en hoe? Om daarachter te komen moet ik teruggaan naar het jaar dat het huwelijk werd gesloten, zo om en nabij 1948. Nu kwamen huwelijken tussen eenvoudige stadscreolen in die periode niet veel voor, man en vrouw uit die kringen sloten als ze het serieus met elkaar bedoelden, een kerkelijk Verbond. Dat er dit keer een huwelijk werd gesloten gaf aan dat het paar het hogerop zocht, al duidde de aard van het huwelijksgeschenk, de aap, erop dat het

zich nog niet los had weten te maken uit het gedragspatroon van hun nederige afkomst. Ik heb, zoals ik al in het begin schreef, de strafzaak zelf, die naar het zich liet aanzien om een mishandeling ging, niet behandeld. Wil ik proberen erachter te komen wat er in die vijf huwelijksjaren is misgegaan, dan zal ik veronderstellenderwijs te werk moeten gaan. Het lijkt mij het beste om een paar voor de hand liggende eventualiteiten de revue te laten passeren en daaruit dan de meest aannemelijke te distilleren. Per slot van rekening vormen huwelijks- en samenlevingsperikelen die in een handgemeen eindigen in de rechtspraak een zo vaak voorkomend patroon, dat je best van een cliché kunt spreken.

Versie 1

Alfons was een goed oppassende jongeman, met een technische aanleg, die op de ambachtsschool het een en ander van machines had opgestoken. Omdat er in de stad voor hem geen emplooi was is hij op de goudonderneming Benzdorp in het binnenland als assistent-machinist gaan werken. Benzdorp, of Benzi zoals de Bosnegers, de binnenlandbewoners, de nederzetting noemden, lag aan de rivier de Lawa, een heel eind stroomopwaarts en was alleen per korjaal over de rivier te bereiken. Geen wonder dus dat de communicatie tussen Alfons en Helena uiterst gebrekkig verliep, een postverbinding was er niet, brieven die aan bootslieden of hun toevallige passagiers werden mee-

gegeven bereikten zelden hun bestemming. De onderneming was niet scheutig met verloven. Helena, het tegendeel van een kloosterlinge, kon de spaarzame perioden dat ze met Alfons het bed deelt niet langer aan. Als ze te horen krijgt dat Alfons, wegens de ziekte van de machinist met oud en nieuw niet naar de stad kan komen besluit ze haar man op zijn eenzame post te gaan opzoeken. Dat was in die dagen geen eenvoudige onderneming. Eerst moest er naar het plaatsje Albina aan de Marowijne worden gereisd en daar moest dan met de Bosnegers, die de vrachtvaart op de rivieren onderhielden worden onderhandeld. Na een week vergeefs wachten trof zij het. Ze kon mee met een korjaal die vaten olie naar Benzdorp ging brengen. Tegen de niet geringe prijs van zo'n vat. Zij vond het duur, maar er zat niet anders op. De tocht duurde langer dan ze had gedacht, want de drie bootslieden hielden telkens in de namiddag stil op pleisterplaatsen waar zij een vrouw hadden of meenden te vinden. En op de controlepost Stoelmanseiland aangekomen was er nog even sprake dat ze niet verder zouden gaan en daar op een korjaal wilden wachten die hun vracht met Helena erbij konden overnemen. Nadat ook deze hindernis genomen was kwamen ze laat in de middag op Benzdorp aan. Een vervallen plantage was haar eerste indruk. Weliswaar geen plantage, maar een sterk verwaarloosde nederzetting, een piepklein dorp, een ongeverfd houten huis dat als directeurswoning diende, wat fabrieksmatige opstal-

len en verder over het land verspreid een aantal huisjes, die veel weg hadden van hutten. In een daarvan moest Alfons wonen begreep ze en ze was danig geschrokken omdat ze zich dit alles veel grootser had voorgesteld. We zullen naar een ander soort huis moeten omzien dacht ze meteen, al wist ze niet waar zoiets te vinden zou zijn. Alfons bevond zich niet in het huis dat haar als het zijne werd aangewezen. Toen ze naar binnen ging, de deur stond half open, zag ze in het halfdonker een jonge vrouw op een mat liggen. De twee vrouwen keken elkaar wantrouwend aan. Het meisje, want het was een opgeschoten kind van 15, 16 jaar, vroeg haar in het Engels met het accent van een van de West-Indische eilanden, wie ze was en wat ze hier kwam doen. Binnen een paar minuten was voor haar de hele toestand duidelijk. Alfons leefde samen met het meisje in dit krot. Niet alleen zij, ook het meisje begreep dat het moeilijk zou worden als Alfons niets vermoedend straks het huisje zou binnenstappen. Het is inderdaad moeilijk geworden. Toen Helena zei dat ze voornemens was bij hem in het krot te blijven weerde hij dat af. Het meisje was zwanger van hem, haar vader, die ook op Benzi werkte, zou dat niet ongestraft laten passeren. Helena was niet de persoon om zich onmiddellijk gewonnen te geven. ‘Laten we naar de stad teruggaan,’ opperde ze, ‘je zult daar heus wel een ander baantje vinden.’ Dat ging zomaar niet, probeerde hij haar uit te leggen, hij had evenals alle arbeiders schulden bij de bedrijfswinkel - een andere

was er niet op de nederzetting - en het bedrijf liet de arbeiders niet gaan eer de schulden waren betaald. Toen zij, ten einde raad haar zelfbeheersing verloor en hem met verwijten bleef overstelpen is het tot een handgemeen gekomen. Het op de mat liggende meisje dat van het gesprek tussen de echtelieden niets had verstaan, maar wel begreep dat Alfons haar partij koos, sprong op en liep de hut uit. Zij moet de directeur op de hoogte hebben gesteld van het misbaar want nog geen tien minuten later kwam hij aanzetten en scheidde de kijvende echtelieden. Hij nam Helena mee naar de directeurswoning en zorgde ervoor dat ze al de volgende dag per korjaal de terugreis kon aanvaarden. In Paramaribo aangekomen heeft ze tegen haar man een klacht wegens mishandeling ingediend. De sporen daarvan op haar rug en haar borsten waren nog goed zichtbaar. Haar aangifte is door de dienstdoende politiebeambte in het ambtsedig proces-verbaal opgenomen.

Versie 2

Alfons is muzikant in een band, 's avonds veel van huis en voortdurend met drank en vrouwen in de weer. De charme die van hem uitging bracht veel jonge meisjes het hoofd op hol en Alfons was niet de man om daarvan niet te profiteren. Verwaarlozing van zijn eigen Helena was het gevolg. Dat was nog tot daar aan toe, maar toen hij zich een week lang niet meer thuis vertoonde ging ze op onderzoek uit. Het bleek dat hij nu ergens op een erf in de Ladesmastraat

samenhokte met twee zusjes, twee ordinaire meiden zo te zien, misschien wel motjos (hoeren), wie zal het zeggen. Ze maakte een scène, Alfons probeerde een uitvlucht te verzinnen, maar de twee motjes vielen haar aan en in plaats van haar partij te kiezen schaarde Alfons zich aan de zijde van de twee meiden. Bij de vechtpartij had ze slagen en krabben opgelopen, lichte verwondingen weliswaar, maar bloedig genoeg om briesend naar de politie te gaan en een klacht in te dienen. Het was die avond druk op de politiepost en ze moest de volgende dag terugkomen. De bui was toen blijkbaar al bedaard, verdriet had de plaats van woede ingenomen. Het p.v. vangt het verdriet van de vrouw op zoals een romancier het niet had kunnen verbeteren. Het beginpunt is de dag van het huwelijk en in één zin roept zij het zorgenvrije klimaat op dat vijf jaar geleden tussen haar en Alfons moet hebben bestaan. De politieagent, die de verklaring opnam moet dat hebben begrepen, het zijn niet zo zeer die paar rode strepen op haar rug waar zij het over heeft, maar het teloorgaan van haar in haar ogen idyllische bestaan. Daarom laat hij, die getraind is om alleen datgene in een p.v. op te nemen wat tot de elementen van het misdrijf- de mishandeling- behoort, de non-essentialia toe, hij begrijpt of voelt aan waar het haar om te doen is. Zodoende ben ik, zijn wij, in het bezit gekomen van deze meeslepende zin, zonder dat wij het als een gebrek voelen dat wij onkundig blijven van de afloop van de rechtspraak.

Aan welk van de beide hier geschetste scenario's moeten we de voorkeur geven. Met de aap als huwelijksgeschenk lijkt die van het bosland, van Benzdorp, meer waarschijnlijk dan die van de muzikant in het stadsgewoel. Zeker is het niet. Helman laat, zoals we hebben gezien, de man, een stadsbewoner, een aap van een voorbijkomende jager kopen. Maar waarom zou een derde versie ook geen kans maken. Een waarbij Helena de schuldige is, door het huishouden te verwaarlozen, door schulden te maken, door geen kinderen te willen hebben, door, wat niemand achter haar zou hebben gezocht, een lesbische verhouding te hebben. Alfons speelt op, het kan zo niet langer doorgaan, de seks waar hij recht op meent te hebben krijgt hij met tegenzin geboden, verwijten vliegen over en weer, hij begint te razen en te tieren en slaat er als hij zijn zin niet krijgt op los. Als twee kemphanen staan ze tegenover elkaar. De aap, die gewoontegetrouw op Helena's schouder was gaan zitten, kijkt angstig toe en begint te krijsen en laat zijn tanden zien, dan, als Alfons zijn vrouw slaat springt hij op hem af en bijt hem in zijn oor. Bloed vloeit, hij pakt het dier beet, de aap bijt hem in zijn vinger, nog meer bloed, hij slingert het beest op de grond en trapt hem ongenadig dood.

Ik was aanvankelijk van mening dat Helena aangifte had gedaan van de mishandeling haar aangedaan. Nu pas begin ik te begrijpen dat ik het al die tijd aan het verkeerde eind had. De aangifte had betrekking op de mishandeling van de aap, dierenmishandeling. Daar-

om komt de aap al in de aanhef van het proces-verbaal voor. Het is geen nostalgische terugblik op het verloren gegane verleden, het geeft aan om welke aap het ging, niet zomaar een aap, maar juist deze specifieke, deze haar dierbare aap, een aap die niet verwisselbaar was met enige andere. Het was haar trawant en metgezel, Alfons had hem haar gegeven en nu had de aap zijn aanhankelijkheid jegens zijn meesteres met de dood moeten bekopen.

De behandeling van de strafzaak voor de kantonrechter waar zij als getuige moest voorkomen moet voor Helena een ware ontgoocheling zijn geweest. Uit ervaring weet ik hoe dat er toegaat. De nadruk die Helena legde op het strikt eigene van haar aap - mijn aap zei ze steeds weer, - alsof dat een allesbepalend accent aan de mishandeling zou verlenen, werd door de rechter opzij geschoven. Voor de strafvaardigheid van dierenmishandeling deed het er niet toe om wiens dier het ging en om het democratisch karakter van deze uitleg tot haar te laten doordringen voegde hij eraan toe ‘voor de wet is ieder dier, iedere aap, gelijk.’ Indien zij schade had geleden kon ze natuurlijk schadevergoeding eisen. Dat nooit, moet Helena hebben gedacht, tot zoiets verlaag ik mij niet. Ook niet toen de rechter haar wees op de mogelijkheid van immateriële schade, waardoor het haar toegebrachte leed verzacht zou kunnen worden, gaf ze geen krimp. ‘Daar gaat het mij niet om,’ zei ze. ‘Kissie (van Kiskissie, Sranan tongo voor aap) heeft mijn postuur (ze bedoel-

de mijn eer) gered. Het was een lief, zachtmoedig beest. Hij heeft nooit iemand gebeten. Ik heb nooit geweten dat dat in hem zat.’ Ziezo, ze had haar woordje gedaan en met opgeheven hoofd verliet ze het gerechtsgebouw. Alfons zal wel bij verstek met een lichte boete er vanaf zijn gekomen. En ik, de behoeder van die ene onnavolgbare zin uit het proces-verbaal voel mij verplicht in navolging van Albert Helman eveneens met een prachtige zin de dood van de zachtmoedige Kissie af te sluiten. Niet bij machte daartoe zelf de passende woorden te vinden zeg ik Hölderlin na: Gemakkelijk te vernietigen zijn de zachtmoedigen.

Histories

De tranen van Den Uyl

De tranen van Den Uyl werd geschreven op verzoek van dramawerkplaats Balie de B. in het kader van de programmaserie 'Vervlogen Illusies'. Hierin worden essentiële episoden van de naoorlogse vaderlandse geschiedenis gedramatiseerd.

Hoe waren de verwachtingen eind jaren zestig, begin jaren zeventig en wat is daarvan terechtgekomen? Dat was de opgave die De Balie aan enige schrijvers stelde en ik kreeg als onderwerp Suriname te behandelen.

De tranen van Den Uyl is een semi-documentaire. Suriname verkreeg in 1975 zijn onafhankelijkheid tijdens het kabinet Den Uyl. De door velen - onder wie de journalist en dichter Jozef Slagveer - met applaus begroete coup van de sergeanten in 1980 maakte een eind aan het moeizaam functionerende democratisch bestel. De moord op vijftien prominente landgenoten in de nacht van 8 december 1982 dompelde het land in diepe rouw. Slagveer was een van de slachtoffers. Ik heb getracht zijn tragische 'Werdegang' een sobere dramatische vorm te geven.

De rechtszitting in het tweede bedrijf is een (beknopte) authentieke weergave van de zitting, waarop luitenant Rambocus, die tegen Bouterse in opstand kwam, werd berecht. Het pleidooi van de advocaat Hoost (eveneens een van de slachtoffers), is een samenvatting van de pleidooien van de vier toen optre-

dende advocaten. Het stuk eindigt op 12 december 1982, als Den Uyl, zichtbaar bewogen, op de herdenkingsdienst in de Mozes en Aäronkerk het woord voert.

Eerste akte

Vertrekhal luchthaven Lissabon. Aankondigingen in het Portugees en andere talen. Een blanke man (De Graaf) zit in zijn eentje een krant te lezen. Hij heeft een aktetas en een KLM tas bij zich. Na een poosje komt een donker gekleurde man (Slagveer) in zijn buurt zitten (Slagveer met een SLM tas). Hij spant zich in om te zien wat de ander aan het lezen is. Dan spreekt hij hem aarzelend aan.

SLAGVEER

Neemt u mij niet kwalijk. Een Nederlandse krant, mag ik die, als u hem uit hebt, even inkijken?

DE GRAAF

Ja, natuurlijk. De Alkmaarse Courant met het laatste nieuws uit de top van Noord-Holland.

SLAGVEER

Alsof hem een licht opgaat

Alkmaar, de Kaasmarkt.

DE GRAAF

Ja, iedere vrijdag. Als u van plan bent daarheen te gaan kan ik u een paar nuttige tips geven.

SLAGVEER

Heel aardig van u. Maar ik heb wel wat anders aan mijn hoofd.

DE GRAAF

Ik dacht al dat u geen gewone toerist was.

SLAGVEER

Hoezo? Zie ik er zo verfomfaaid uit? Dank je de koekoek. Ik ben al 48 uur onderweg.

Staat op en begint onrustig heen en weer te lopen

Eerst 24 uur vertraging bij vertrek en nu nog op de koop toe een motorstoring.

DE GRAAF

U bent op weg naar Amsterdam, neem ik aan?

SLAGVEER
Ja, en U?

DE GRAAF
Naar Suriname.

SLAGVEER
Een snoepreisje?

DE GRAAF
Ik wou dat het waar was. Nee, voor mijn werk. Kijken hoe de stemming daar is.

SLAGVEER
U bent toch niet van de BVD?

DE GRAAF
Hoe komt u daarbij? Zie ik er zo onnozel uit? Han de Graaf, journalist.

SLAGVEER
Maar dan zijn we collega's. Jozef Slagveer, van het Persbureau Informa. Waar werkt u voor, als ik vragen mag?

DE GRAAF
Voor de Provinciale Pers. En zo af en toe voor de Wereldomroep.

SLAGVEER

Ineens achterdochtig

U behoort toch niet tot die mensen die alleen maar vuil over ons land spuien.

DE GRAAF
Hoe komt u daarbij?

SLAGVEER
Nou, ik hoef de Wereldomroep alleen maar aan te zetten of een stroom rottigheid komt op me af. De moeilijkheden tussen Arron en Lachmon worden breed uitgemeten. Het lijkt wel of jullie in Holland je verkneukelen van plezier dat ze het maar niet eens kunnen worden.

DE GRAAF
U loopt verdacht achter, meneer Slagveer. Voor Holland is Surinames onafhankelijkheid al een uitgemaakte zaak. Niemand die jullie een strobreed meer in de weg legt. Het is jammer dat u gisteren niet in de Kamer was. De opheffing van het Statuut...

SLAGVEER
Dat is het hem juist. Daar had ik bij

willen zijn. Maar door die vervloekte motorstoring zit ik hier nu op mijn nagels te bijten. En kranten... van niks. Alleen maar De Telegraaf van twee dagen oud.

DE GRAAF
Kijkt u toch niet zo ongelukkig. Ik ben warempel de brenger van de blijde boodschap. De kogel is door de kerk.

SLAGVEER

Kijkt hem vragend aan

DE GRAAF
Ja, de band met Nederland is doorgeknipt. Dat moet wel een hele opluchting voor u zijn.

SLAGVEER

Haalt de schouders op

Opluchting. Ik wacht daar al jaren op.

DE GRAAF

Verandert van toon

U misschien wel. Maar het gros van uw landgenoten. Ik heb ze wel anders horen piepen.

SLAGVEER
Ik heb het gevoel dat u teveel naar de oppositie luistert.

DE GRAAF
Ik doe mijn werk als journalist. In de Kamer heeft Lachmon gisteren het woord gevoerd.

SLAGVEER
Lachmon, Lachmon, waarom toch altijd die nadruk op Lachmon? U weet toch hoe ze hem in Suriname noemen, Lachmon van Oranje.

DE GRAAF
Maar vindt u het dan niet van belang hoe de Hindostanen tegen de onafhankelijkheid aankijken? Vindt u het zo gek als ze bang zijn om door de Creolen te worden overheerst?

SLAGVEER
Och wat, je kunt die stelling evengoed omdraaien. Wat schieten we daarmee op? Het is de nasleep van jullie verdeel-en-heers politiek, anders niet. Als we eenmaal één volk zijn, één natie, dan zal

dat raciale gedoe vanzelf verdwijnen.

DE GRAAF
Ik help het u hopen. Wij in Nederland zien dat duizenden Hindostanen naar Nederland komen. Ze willen hun Nederlandse nationaliteit niet kwijt, dat weet u toch. De KLM moet extra vluchten inzetten.

SLAGVEER
Wij kunnen ze niet tegenhouden.

DE GRAAF
Wij ook niet. Eerst de Creolen, nu de Hindostanen, straks de Javanen, een leeg land blijft er over

SLAGVEER
Aha, nu komt de aap uit de mouw. Tegen de apartheid, maar ho maar als er teveel gekleurde rakkers zich bij jullie komen nestelen. Daar moet dan zo gauw mogelijk een dam tegen worden opgeworpen.

DE GRAAF
Waar haalt u die onzin vandaan?

SLAGVEER
Van uw eigen premier, Joop den Uyl. In navolging van Biesheuvel en Van Agt. Ze zeggen het wel niet met zoveel woorden, maar dat is wel wat er achter zit.

DE GRAAF
Kom nou, meneer Slagveer, hoe heb ik het nou met u? Eerst van de daken roepen dat u de onafhankelijkheid wil, en als Den Uyl daarop ingaat, beschuldigt u hem van kwade trouw. Ik ben geen bewonderaar door dik en dun van Den Uyl, maar eerlijk is eerlijk, wat hij gisteren in de Kamer gezegd heeft...

SLAGVEER
Nou?

DE GRAAF
Hij heeft gewezen op het grote sociale en economische verschil tussen Nederland en Surina-

me, hij heeft het verwijt dat Nederland schuldig is aan het aanzwellen van de emigratiestroom van de tafel geveegd.

SLAGVEER
Is dat alles wat de grote staatsman te zeggen had?

DE GRAAF
Hij had het ook over de waarborging van de menselijke rechten en vrijheden. Daar gaat het toch om. De vrees wegnemen die er bestaat.

Zoekt in zijn tas, haalt er een stel papieren uit

Hier is het. Zal ik het voorlezen.

Zonder op antwoord te wachten begint hij

Men kan de verwezenlijking van de fundamentele rechten en vrijheden niet van buitenaf beïnvloeden. Als deze zaak niet in het land zelf leeft, zal telkens blijken dat instrumenten, middelen en druk van buitenaf afschampen. Waar komt het dan wel op aan, meneer de voorzitter. Het komt in de eerste plaats aan op besef van lotsverbondenheid. Vrees wekt vrees. Wantrouwen is besmettelijk. De angst voor overheersing kweekt agressie. Onderdrukking versterkt agressie. Zo sluit de fatale cirkel zich. Vanmiddag heb ik getracht om aan te duiden wat wenselijk is. De aanvaarding, de virulentie van een democratische traditie en de bereidheid om naar elkaar te luisteren. Als Nederland iets wezenlijks van de parlementaire democratie in Suriname heeft weten over te brengen en te doen gedijen is dat de reden op dit ogenblik niet zonder hoop naar de toekomst te zien.

SLAGVEER
De parlementaire democratie. Het is nog

maar de vraag of we daar veel mee opschieten. Weet u, meneer De Graaf, ik ben al sedert jaar en dag in de weer voor de onafhankelijkheid. Maar als ik zie wie het straks voor het zeggen zullen krijgen houd ik mijn hart vast. De problemen gaan mee met precies dezelfde mensen die allang hebben bewezen niets te kunnen oplossen. Het Statuut heeft een stagnerende werking op ons uitgeoefend.

DE GRAAF

Kijkt hem verbaasd aan

SLAGVEER

Uit de koker van Pronk. ‘De wet van de remmende voorsprong’.

DE GRAAF

Het Statuut was als leerschool bedoeld.

SLAGVEER

Ach wat, een LOM-school bedoelt u. Hoe halen we op deze manier ooit onze achterstand in? Laat ons maar af en toe op onze bek vallen, we zullen een andere weg moeten uitstippelen. In Cuba...

DE GRAAF

Fidel; wilt u die kant op?

SLAGVEER

Dat laat ik in het midden. Maar misschien was het beter geweest als er eerst een heuse revolutie was uitgebroken en we op de barricaden hadden gestaan. Dan waren daar natuurlijke leiders uit voortgekomen, martelaren desnoods.

DE GRAAF

Het begon er anders aardig op te lijken. Brandstichtingen, bedreigingen over en weer. Nog net geen bloedbad. Dat is niet Surinaams, zeggen jullie, de Nederlandse journalisten blazen de zaak op. Het zal niet de eerste keer in de geschiedenis zijn om wat men graag zou willen alvast als zekerheid te poneren. ‘De wet van de pasklare wensdroom’.

Lachend

Uit de

koker van Han de Graaf. Maar alle gekheid op een stokje, waarom wilde Arron niets weten van een referendum? Dan had iedereen toch kunnen weten hoe de mensen over de onafhankelijkheid dachten.

SLAGVEER
U schijnt het maar niet te kunnen begrijpen. Al die nadruk op de tegenstellingen die ons volk verdeeld houden. Die zogenaamde verdeeldheid is de touwladder waarlangs onze politici omhoog klauteren. Ik zal u wat zeggen, niet onze politici maar onze dichters hebben ons de onafhankelijkheid gebracht.

DE GRAAF
Hoor ik het goed, de dichters?

SLAGVEER
Ja, de dichters. De bevrijding van binnenuit, dat was het pijnlijke groeiproces waar we doorheen moesten, onze eigen kra ontdekken, laat ik dat maar heel christelijk voor u met zoiets als de ziel vertalen. Toen dat stadium eenmaal was bereikt, het gevoel van eenheid, van alles te kunnen, toen was de onafhankelijkheid geen punt meer.

Begint met zijn vingers op de tafel te trommelen

Een drum klinkt op de achtergrond

(*DOBRU*: *Wan*)

Wan bon
someni wiwiri
wan bon

Wan liba
someni kriki
ala'e go na wan se

Wan ede
Someni prakseri
prakseri pe wan boen moe de

Wan Gado
someni fasi foe anbegi
ma wan Papa

Wan Sranan
someni wiwiri
someni skin
someni tongo
Wan pipel

Eén boom
zoveel bladeren
één boom

Eén rivier
zoveel gedachten
allemaal stromen ze naar één zee

Eén hoofd
zoveel gedachten
rondom één ding dat goed moet zijn

Eén God
zoveel soorten aanbidding
maar één Vader

Eén Suriname

zoveel soorten haar
zoveel soorten kleur
zoveel talen
Eén Volk

(*JOHANNA SCHOUTENE ELSENHOUT,* *tante Johanna: Kodyo*)

Ik kan er niet meer tegen,
Apinti drums,
tegen 't dansen in 't verborgen
om de moed er in te houden
ik doe er niet meer aan mee.

Mi wan' opodron
lek friman borgoe
Kondre
dat' ede
m'e dorfoe tide.

Ik wil in 't volle daglicht staan
als een vrije burger

Hoor je 't mensen
Daarom
durf ik mijzelf te zijn.

(*KWAME DANDILO*: *Bedankt*)

Bedankt voor al je kerken
je whisky en je penicilline
je scholen en je sulfapreparaat
ten koste van mijn vrijheid!

Je wettig huwelijk en je eetgerei
jij met je echtscheiding en tractoren
ten koste van mijn geluk

Bedankt voor je dierenbescherming
en je snelvurend geweer
jij met je hoogconjunctuur
ten koste van mijn volk

Bedankt voor je rechtspraak
die geen onzer begrijpt
Je dividend en je obligaties
Jij wordt bedankt voor alles
Ten koste van niets kreeg jij alles
maar laat in Godsnaam mij vrij!

(*JOZEF SLAGVEER*: *Totness*)

Hier ben ik geboren
tussen de erebogen
van de kokospalmen
uit de schoot van een negerin

Hier wil ik sterven
met erebogen
van kokospalmen
dit is mijn land
mijn eigen land
niemand die me
dit ontnemen kan.

DE GRAAF

Van wie is dat?

SLAGVEER:
Van ondergetekende

DE GRAAF
Tjonge, tjonge.

Fluistert geheimzinnig

Ik verklap u geen staatsgeheim. Den Uyl heeft gedichten op zijn nachtkastje liggen, Slauerhoff, Achterberg, Hoornik...

SLAGVEER

Schamper

Op zijn nachtkastje. Zeker om erbij in slaap te vallen.

Agressief

Dat is nou precies het grote verschil. Jullie zijn arrivés. Onze dichters moeten het volk wakker schudden, prikkelen, opstandig maken, tegen de schenen schoppen.

DE GRAAF
Niet bepaald zachtzinnig. Nu pas snap ik waarom Plato de dichters uit zijn ideale republiek wilde verbannen.

SLAGVEER
Zijn ideale republiek, niet de onze.

DE GRAAF
Als ik u hoor praten...

SLAGVEER
En als ik u hoor praten. De smalle marges van de democratie. Dat is toch de bekende uitspraak van Den Uyl. Overgewaaid naar de oevers van de Caribische Zee. Weet u wat Da Costa Gomez, de doktoor uit Curaçao, uitgeroepen heeft toen de heren over het Statuut aan het kissebissen waren? ‘Als Van Schaik spreekt, waait er een ijskoude wind over de Caribische Zee’.

DE GRAAF
Dat zal men Den Uyl niet kunnen nahouden. Die is voor mijn gevoel eerder teveel begaan met het lot van de Derde Wereld.

SLAGVEER
Liefdadigheid.

Maakt een afkeurend geluid met zijn lippen

DE GRAAF
Nee, rechtvaardigheid.

SLAGVEER
Des te beter. Dat zal jullie dan heel wat geld gaan kosten.

DE GRAAF
Een paar miljard en kwijtschelding van de oude schuld, is toch niet niks.

SLAGVEER
Dat gezeur over oude schuld maakt me kotsmisselijk. Als wij jullie de rekening zouden presenteren.

DE GRAAF

Heeft kennelijk door waar hij naar toe wil, fronst het voorhoofd, maar zegt niets

SLAGVEER
Voor 300 jaar kolonialisme en 200 jaar slavernij.

DE GRAAF
Het oude liedje. Luister eens, mijn waarde vriend, de geschiedenis kan niet ongedaan worden gemaakt, niet door er te blijven en niet door er weg te gaan. Lieve hemel, het lijkt wel of ik de papegaai van Den Uyl geworden ben. We beginnen zo meteen aan een nieuw hoofdstuk.

SLAGVEER
En de rest zeker ongelezen laten. Geen Stedman, geen Voltaire, geen Wolbers, geen De Kom.

DE GRAAF
Voltaire, U sleept er ook van alles bij.

SLAGVEER
Geen sprake van. Zijn Candide is het heerlijkste boek dat er bestaat. Die episode als Candide en zijn leermeester in Suriname terechtkomen ken ik bijna uit mijn hoofd. De eerste persoon die ze daar ontmoeten is een negerslaaf zonder linkerbeen en zonder rechterarm. Hij is eigendom van een meneer Vanderdendur. Nee, dat bedenk ik niet, het is authentiek Voltaire.
Heeft meneer Vanderdendur je zo toegetakeld, vraagt

Candide. Ja meneer. Als in de suikerfabriek de molensteen een van onze vingers te pakken krijgt, snijden ze onze hand af. Ontvluchten we, dan zetten ze ons een been af. Dat is zo het gebruik.

Pauzeert even

Kostelijk, nietwaar?

DE GRAAF
Wat wilt u daarmee zeggen? Dat het bedrag dan hoger had moeten zijn? De andere ontwikkelingslanden kijken vol jaloezie toe.

SLAGVEER
Daar hebben we geen last van. Er moet nog van alles gebeuren. De openlegging van het binnenland, technische scholing, een leger...

DE GRAAF
Waarom een leger? U wilt toch geen oorlog gaan voeren. Ik meen dat De Gaay Fortman jullie minister Hoost heeft aangeraden om er hoogstens een klein ontwikkelingsleger op na te houden.

SLAGVEER
Daar heb je het al. Nauwelijks mogen we de baas zijn in eigen huis, of jullie komen ons vertellen wat het beste voor ons is. Het is maar goed dat Hoost daar niet in is getrapt.

DE GRAAF
Meneer Slagveer, u bent net als ik journalist. U weet wat er in de jonge landen om ons heen gebeurt. Macht heeft een magneetwerking, vooral op de militairen.

SLAGVEER
Daarom houden wij het maar op één kolonel. Eentje maar. En de man die we op het oog hebben is een tamme. Hij stamt uit het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger.

Scandeert de woorden

DE GRAAF
Die kan waarschijnlijk geen kwaad. Maar je zult toch ook rekening moeten houden met het

lagere kader. Ontevredenheid, idealisme en warhoofdigheid gaan soms hand in hand.

SLAGVEER
Maakt u zich niet ongerust, daar is voor gezorgd. Onze sergeanten zijn in Holland gedrild. In Hilversum als ik het goed heb. Eerbied voor de democratie, dat leren ze je daar. Wat wilt u nog meer.

DE GRAAF
Vooruit dan maar. Op de grote dag van 25 november zal ik present zijn. Zullen we daar op drinken? Wat zal het zijn? Ik heb me laten vertellen dat Jopie Pengel, jullie vader des vaderlands, een geduchte liefhebber was van Dimple Whisky.

SLAGVEER
Nee, dank u, ik heb geen dorst.

DE GRAAF
Heb ik misschien iets gezegd dat u gekwetst heeft. Het zou me spijten als...

SLAGVEER
...als we niet als vrienden uit elkaar zouden gaan. Nee, meneer De Graaf, dat is het niet. Denk u even in. Twee Nederlanders

haalt zijn paspoort uit zijn zak en zwaait ermee

een witte en een zwarte, ontmoeten elkaar op een vreemde luchthaven en raken in gesprek. Niet over eten, vrouwen of us dollars, nee, over niets meer of minder dan over de politiek. De een staat aan de vooravond van een nieuwe toekomst, de ander is al klaar om afscheid te nemen. Alle mooie woorden en preambules kunnen niet verhullen, dat het mooi genoeg is geweest.

Er wordt omgeroepen: SLM, flightnumber 341 is now ready for departure. Passengers for Amsterdam are requested to proceed to gate number 12

SLAGVEER
Dag meneer De Graaf. Gaat u maar snuf-

felen in uw oude kolonie.

DE GRAAF

Dag meneer Slagveer, tot ziens straks in het land van uw dichters. Op hoop van zegen.

Lied.

(*THEA DOELWIJT*: *Wie is er bang voor de sranan-man*)

moeten creolen alleen aan de macht
moeten creolen koelies haten
moeten de bakra's Suriname verlaten
en wat wordt er van de boeroes verwacht

wie is bang voor de blakaman

moeten hindostanen een eigen partij
praten over Suriname en wij
moeten ze hindi blijven leren
en Surinaamse invloeden weren

wie is er bang voor de koelie-man

mogen hindostanen hier niet meer werken
moeten ze terug in India's schoot
krijgen wij alleen maar christelijke kerken
zetten we de snési's ook op de boot

wie is er bang van de snési-man,
jampanees-man, portogisi-man, libanees-man,
djoeka-man, ingi-man,
moksimoksi-man

moeten javanen sauto eten
moeten de djoeka's cassave vreten

moeten de indianen zwijgen
als de anderen alles krijgen

wie is er bang voor sranan-man

moeten we in hokjes blijven leven
moeten we altijd aan rassen kleven
moeten we vechten tegen elkaar
ai? Surinamers bloeden maar

wie is er bang voor de sranan-man

Tweede akte

Een rechtszaal. De rechters zitten achter een tafel met een groen laken. Op de tafel voor de president ziet men een dik wetboek, een dik dossier, een hamer en een glas water. Links en rechts van hem de raadsman en de auditeur-militair. De verdachte zit op een bankje, staat op als de rechter tot hem praat.

RECHTER
Uw naam, leeftijd en beroep.

VERDACHTE
Soerindre Rambocus, oud 23 jaar, officier, nu zonder beroep.

RECHTER
U hebt in februari met wijlen Professor Oemrawsing politieke gesprekken gevoerd?

VERDACHTE
Ja, meneer de president.

RECHTER
Waarover gingen die gesprekken?

VERDACHTE
De gesprekken gingen over de toenmalige en de huidige situatie. De onderdrukking van de mensenrechten en andere slechte omstandigheden.

RECHTER
Zijn jullie overeengekomen om hieraan iets te doen?

VERDACHTE
Wij zijn toen overeengekomen om pogingen te ondernemen om in elk geval de democratie en het respecteren van de grond- en de mensenrechten te doen herstellen.

RECHTER
Wat waren, hielden die afspraken in?

VERDACHTE
Die afspraken hielden in om de democratie te herstellen door die instanties, die de democratie vernietigd hebben uit te schakelen.

RECHTER
Uit te schakelen. Hoe dachten jullie die instanties uit te schakelen?

VERDACHTE
Nou, de belangrijkste instantie die op dit moment het volk onderdrukt, dat is de legerleiding. En wij dachten door de legerleiding gevangen te nemen en de militaire objecten te bezetten er in elk geval een situatie zou ontstaan waarbinnen het volk in vrijheid zou kunnen handelen. Dan zouden verkiezingen kunnen worden gehouden en de grondwet weer in werking worden gesteld.

RECHTER
Hoe hadden jullie gedacht de legerleiding gevangen te nemen?

VERDACHTE
Gewoon, gevangen.

RECHTER
Maar je kunt iemand..., hoe neem je iemand gewoon gevangen? U ging er vanuit dat uw organisatie zo perfect in elkaar zat dat er geen mogelijkheid was voor verzet?

VERDACHTE
Wanneer ik op korte afstand van iemand sta en ik houd hem een wapen voor, dan, tenminste als hij verstandig is, verzet hij zich niet. En we nemen aan dat de legerleiding verstandig is.

RECHTER
Ik kom nu terug op de gesprekken die u met professor Oemrawsing hebt gevoerd. Kunt u nader ingaan op de inhoud van de gesprekken.

VERDACHTE
Wij bespraken de politieke situatie, hij gaf aan op welke wijze de democratie verkracht werd en ik van mijn kant beaamde dat er een onaanvaardbare situatie in het land bestond. Een situatie waarbij er geen uitzicht op verbetering was, omdat er geen

enkele instantie was aan wie het militair gezag verantwoording verschuldigd was. Ik heb toen een vergelijking gemaakt, dat is ook een van de redenen waarom ik mij geschaard heb achter professor Oemrawsing. Ik heb hem voorgehouden dat de argumenten die momenteel worden gebruikt door de machthebbers om de democratie te bestrijden, in grote lijnen dezelfde argumenten zijn, die in de jaren voor 1863 gebruikt werden om de afschaffing van de slavernij te voorkomen. En dat het volk in deze situatie met deze argumenten van zijn vrijheid beroofd was.

RECHTER

Bent u ervan overtuigd dat uw actie het enige middel was om tot realisering van uw doelstellingen te komen?

VERDACHTE

Op grond van kritiek op de situatie ben ik uit het leger gezet en aangehouden geweest. Mijn opmerkingen werden gekwalificeerd als negatieve uitlatingen. In de regeringsverklaring van 1 mei 1980 was beloofd dat er in '82 verkiezingen zouden worden gehouden. Gaandeweg werd duidelijk dat er op geen enkele manier werd gewerkt aan het realiseren van deze belofte. Integendeel, door het militair gezag zijn er uitlatingen gedaan dat er voorlopig geen verkiezingen komen. Er werd gewerkt aan een juntamodel. Dat betekende voor mij dat men werkte in de richting van een dictatuur, voorzover die nog niet aanwezig was. Oprechte Surinamers, die zich inzetten voor herstel van de democratie werden aangehouden, opgesloten en mishandeld. Dat was dan ook de

reden dat op een bepaald moment geen andere uitweg overbleef dan tot actie over te gaan.

RECHTER

Ik heb verder niets te vragen. Het woord is aan mr. Hoost voor het voordragen van zijn verdediging.

HOOST

Meneer de president, mijne heren leden van de krijgsraad, het is in dit proces van het allergrootste belang om na te gaan, welk gezag wij op 11 maart 1982 in Suriname hadden. Was er toen sprake van een gezag, dat gebaseerd was op de wet of hadden we toen een situatie waarbij enkele militairen de staatsmacht naar zich toe hadden getrokken en de macht met uitsluiting van anderen uitoefenden. In het Wetboek van Strafrecht staat duidelijk aangegeven wat moet worden verstaan onder wettige regeringsvorm of het in Suriname gevestigd gezag. Het hoeft geen betoog dat de wetgever een democratische rechtsstaat voor ogen heeft gestaan. Het behoeft evenmin betoog dat we momenteel niet kunnen spreken van een rechtsstaat. Op 25 februari 1980 werden de verkiezingen, die een maand later zouden worden gehouden, afgelast, de regering werd naar huis gestuurd, het parlement uiteengejaagd. Op 13 augustus daaropvolgend werd de toenmalige president ontslagen en de grondwet opgeschort. De staat, die bedoeld wordt in het Wetboek van Strafrecht, hield op te bestaan. De cruciale vraag is of men het misdrijf van samenspannen tot omverwerpen van het in Suriname gevestigd gezag pleegt, indien men handelt tegen de veiligheid van een militaire dictatuur.

Het is ook niet zo dat de militaire machthebber kan aantonen dat hij zoveel maatschappelijke support geniet en dat hij krachtens mandaat van het volk zijn macht uitoefent. Integendeel, de pseudo-revolutie, die momenteel wordt gepropageerd, slaat niet aan.

Wanneer de regeermacht uitsluitend door het militair gezag wordt uitgeoefend en alle macht bij dat gezag berust, dan spreken wij van een militaire junta. Het is ondenkbaar dat de krijgsraad een militaire junta zal beschouwen als een legitieme regeringsvorm van Suriname. Een dergelijke beslissing zou in strijd zijn met wat in de rechtsovertuiging van ons volk leeft, zoals gebleken is bij de recente massale openbare samenkomsten en eisen dat het militair leiderschap moet worden losgekoppeld van het politiek leiderschap. Het streven van de verdachte om de democratische rechtsstaat te herstellen was enkel gericht op het voorbereiden van staatkundige veranderingen in algemene zin.

Tenslotte doe ik een beroep op noodweer. Rambocus en de zijnen hebben gehandeld ter bescherming van de rechtsstaat die momenteel aangerand is en waarvan de aanranding steeds voortduurt. Wie is er vermoord, wie is er doodgeslagen? Het antwoord hierop kan ik uw wel geven, maar de schuldigen staan zeker niet hier.

Meneer de president, mijne heren leden van de krijgsraad, ik concludeer dat de ten laste gelegde handelingen niet strafbaar zijn gesteld in het Wetboek van

Strafrecht en dat mijn cliënt daarom van alle rechtsvervolging moet worden ontslagen.

RECHTER
Het laatste woord is aan de verdachte.

VERDACHTE
Ik richt mij niet alleen tot u, meneer de president, leden van de krijgsraad, omdat deze berechtingprocedure niet alleen mij treft, maar allen in dit land zal raken die vrijheid en democratie wensen. Ik doe dit omdat elk van ons de plicht heeft de toorts van de vrijheid te dragen totdat ons ideaal, de vrijheid van dit volk en deze natie bereikt zal zijn. Desnoods met opoffering van onszelf. Een eenmaal verworven vrijheid zal nooit ontvreemd mogen worden, noch door buitenlandse mogendheden, noch door eigen machten en krachten.

Uit de recente geschiedenis is ons allen bekend hoe de parlementaire democratie hier heeft gefunctioneerd. Waarbij wij een misverstand uit de wereld willen helpen, dat niet de systemen onjuist zijn geweest, maar de mensen die er inhoud aan moesten geven. Democratie veronderstelt het bestaan van rechtsregels, voor iedereen in gelijke mate na te leven, zij geeft wel veel vrijheden, behalve die om de democratie omver te werpen. Niemand kan gedwongen worden tot samenwerking, die tot zijn eigen ondergang of slavernij leidt.

geroezemoes

RECHTER

slaat met de hamer op de tafel

Stilte, stilte. Anders ben ik genoodzaakt de zaal te doen ontruimen.

Tot verdachte

Gaat u door, verdachte.

VERDACHTE
Ik heb niets meer te zeggen.

Derde akte

Jozef Slagveer zit op een bank tegenover het Fort Zeelandia. De bank staat in een klein parkje. Slagveer is kennelijk op de bank in slaap gevallen. Tijdstip: het aanbreken van de dag.

(*MICHAEL SLORY*: *Orfeu Negro*)

Mi sa singi
a son
opo kon
te den stari wasi komoto
na loktoe.
Mi sa singi
alanja workoe
penipeni pangi foe rediblaw,
blaka, di no man ori ensrefi
te mi son e kon
wan geri boskopoe
foe ala di didon ete na ini den kampoe
foe ala di sribi breni
Mi sa singi
a son
opo kon
foe ondro a watra
di bradi sote
te oen opo kon na doro
foe arki
a njoensoe di mi ati
e loesoe
wanwan dropoe foe mamanten son

Ik zal zingen
om de zon
te laten opkomen
wanneer de sterren weggewassen zijn
uit de lucht
Ik zal zingen
in de wolken van oranje
bespikkelde lendendoeken van roodblauw
zwart, dat zich niet langer kan staande houden
wanneer mijn zon aankomt
een gele boodschap
voor allen die nog in hun kampen liggen
voor allen die blind zijn van slaap...
Ik zal zingen
om de zon
te laten opkomen
vanuit het water
dat zo eindeloos breed is
totdat jullie naar buiten komen
om te luisteren
naar het bericht dat vanuit mijn hart
naar buiten breekt
enkele druppels van morgenzon

STEM

Word wakker Jozef Slagveer, word wakker dit is het mooiste uur van de dag.

SLAGVEER

Wrijft zijn ogen uit

Ben jij het, Michael Slory, kom even naast me zitten.

STEM

Daar heb ik geen tijd voor, Jozef Slagveer. Ik moet mijn bundels op de markt gaan verkopen.

SLAGVEER

Poëzie, Michael Slory, wie taalt in deze dagen nog naar poëzie?

STEM

Ik herken je niet meer, Jozef Slagveer.

SLAGVEER

Ik herken mezelf niet meer. Vreemd, ik ben vannacht na dat lange gesprek met Cyrill Daal hier op een bank gaan zitten om wat bij te komen en toen moet ik in slaap zijn gevallen. Ik heb gedroomd...

STEM

niet die van Slory

I had a dream, a beautiful dream.

SLAGVEER

Pakt een steen op en gooit die in de richting waar het geluid vandaan komt

Leba, voddengeest, wil je daar in vredesnaam mee ophouden. Nee, een afschuwelijke droom. Het heeft allemaal te maken met de zaak Rambocus. De zittingen van de krijgsraad, ik heb ze van a tot z bijgewoond. Niet alleen bijgewoond, ik heb ze ondergaan. Ik heb Rambocus horen praten, ik heb de raadslieden Hoost, Riedewald en Baboeram horen pleiten, ik heb het requisitoir van de auditeur-militair aangehoord. Een journalist zit maar te schrijven, was het maar zo. Ik ben ziek naar huis gegaan, mijn ingewanden deden pijn, ik had mijn onderbroek bevuild, ik had moeite met ademhalen, mijn handen trilden. Het leek wel of niet Rambocus voor zijn rechters stond, maar ik, Jozef Slagveer, de woordvoerder van de revolutie, de basja, de spreekbuis van het militair gezag. Ik hoorde een van de advocaten in zijn pleidooi mijn naam noemen, ik sloot mijn ogen en ik dacht, nu komt het. Het ging weer voorbij, hij haalde alleen maar iets aan uit mijn boek ‘De nacht van de Revolutie’.

Daar waar de Nationale Militaire Raad plechtig ver-

klaart de democratische grondbeginselen van de rechtsstaat en alle fundamentele rechten van de mens te zullen respecteren. Ja, dat boek. De coup van Bouterse en zijn mannen was nog geen paar uren oud en ik stond al met mijn pen aan de poorten van de kazerne om mijn diensten aan te bieden. Ik verwoordde de toekomst, ik gaf richting aan hun onzekerheid hoe het verder moest gaan. Mijn afkeer van de gevestigde orde, die van Lachmon en Arron, bracht ik over op mijn juichende landgenoten. ‘Onze jongens’ die een nieuw begin zouden maken aan onze stagnerende maatschappij, ‘onze jongens’, die de rotte takken van corruptie en bevoorrechting zouden wegkappen. Verdachte ambtenaren en handelaars werden meteen opgepakt en hardhandig verhoord, ordeverstoorders en kruimeldiefjes werden met de bullezweep afgeranseld. Het volk mocht er op de tv getuige van zijn. Een nieuwe rechtsorde was geboren, het tijdperk van de compradores was voorbij, de grondwet werd achter slot en grendel gezet tot hij formeel zou worden opgeheven, de Staten mochten nog twee keer bijeenkomen om hun eigen lijkzang aan te heffen. Bouterse en Horb waren mijn helden. Zo had ik de revolutie gedroomd, de vrijheid zelf veroveren zoals de Marrons het hadden gedaan: Bouterse - Boni, Boni - Bouterse, het lijkt op elkaar, de namen vloeien in elkaar over. Ik moet vaak nog denken aan Han de Graaf van de Wereldomroep die middag in Lissabon. Zou hij weten dat de kritische journalist Slagveer een soort voorlichtings-

ambtenaar was geworden? Hij gaf me toen de woorden en ideeën van Den Uyl door, ik gaf later de woorden en gedachten van Bouterse weer.

‘Onze jongens’, ik mocht helpen bij het opstellen van hun manifesten, ik legde mijn stoutste verwachting en in hun woorden vast. Woedend was ik op Pronk, die het gewaagd had te voorspellen dat de ene militaire coup door de andere zal worden gevolgd met de regelmaat van de klok. Straks zou ons volk door middel van vrije verkiezing en een nieuwe grondwet krijgen en de regering legitimeren. Nog voor eind '82 zou de ware democratie in Suriname zijn gevestigd. Steunend op de vakbonden, de landbouwers, de studenten, de bewoners van de binnenlanden. Alles wat een schaduw wierp op het militair regime wuifde ik weg. Kritiek vanuit Nederland op de moord op Ormskerk, de mishandelingen, de willekeurige arrestaties noemde ik hypocriet. Had Nederland zulke schone handen?

Ik weet niet eens meer hoe het is begonnen, de twijfel die in mij begon te groeien. De arrogantie van de macht, schuilde dat niet achter Den Uyls woorden? Ik zag steeds meer Mercedessen in; de straten, ik zag dat aan het hoofd van de Centrale Bank iemand kwam te staan die het volk ‘Bigi soso’, grote windbuil noemde. Ik zag en voelde de twee exponenten van de revolutie, Bouterse en Horb uit elkaar groeien, ik zag dat Bouterse door jaloerse vrienden werd omringd, die hem steeds verder naar een marxistisch extremisme

dreven, ik voelde me sterker tot Horb aangetrokken, minder eerzuchtig, dichter bij het volk. Gecompliceerd, homoseksueel? Ach wat, daar ging het toch niet om. ‘Dat ding wordt te moeilijk voor ons,’ heeft hij tegen Bouterse gezegd, ‘Laten we naar de kazerne teruggaan.’ Hij werd verdacht van contacten met de CIA, zijn positie werd van dag tot dag ondermijnd, mijn positie, - ik was zijn vriend -, dat voelde ik, werd steeds zwakker. Ik vestigde mijn hoop op Cyrill Daal, leider van de Moederbond. Ik wist dat de arbeiders achter hem stonden. In maart pleegde ex-luitenant Rambocus samen met Hawker, een van ‘onze jongens’, die in ongenade was gevallen, een tegencoup. Het was bijna gelukt. Op het laatste moment ging er iets mis. Hawker werd standrechtelijk, liggend op een brancard, geëxecuteerd, ik heb het goed gepraat, ja ik. In de rechtszaak keerde mijn kra, dat ding, dat men in Holland het geweten noemt, zich tegen mij. En vannacht in mijn droom, terwijl ik nog tussen de andere journalisten de uitspraken aan het opschrijven was, hoorde ik de president van de krijgsraad zeggen: ‘Alvorens ik de zitting sluit, moet ik u, Jozef Slagveer, wegens gevoelens van ontrouw aan Bouterse en het militair gezag en het heimelijk koesteren van democratische gedachten veroordelen tot... Ik weet niet tot wat. Het rumoer op de publieke tribune overstemde de uitspraak. Ik pakte mijn tas op en rende de rechtszaal uit. Vrienden raadden me aan om te vluchten. ‘Je leven is hier niet langer veilig,’ zeiden ze. Ze hadden

mooi praten. Ze beseften niet wat vluchten voor mij betekende. Mij los snijden van mijn huis, mijn werk, de grond, de mensen, die ik liefheb. Leven in Holland, mijn hand ophouden, mezelf verachten, de verwijten aanhoren dat ik te lang ben meegegaan, dat ik eerder met de militairen had moeten kappen.

STEM

van Slory

Ben je al wakker, Jozef Slagveer?

SLAGVEER
Hoeveel bundels heb je vanochtend verkocht, Michael Slory?

STEM
Geen enkele, Jozef Slagveer, geen enkele.

SLAGVEER
Wat heb ik je gezegd, Michael Slory, het is gedaan met de poëzie.

Vierde akte

De Graaf in Suriname in gesprek met de NOS in Hilversum

DE GRAAF

Hallo, hallo, hier De Graaf, Han de Graaf, kunt u mij verstaan? De toestand is verward. Het vonnis, 12 jaar gevangenisstraf, wordt als een overwinning van de advocaten gezien. En de bijkomende straf, het verlies van het passief kiesrecht, in een land waar geen verkiezingen worden gehouden, vond men een kolossale grap. Er zijn stakingen in het land, op de universiteit, op de luchthaven. Cyrill Daal, de voorzitter van de Moederbond, is door Bouterse ter verantwoording geroepen. Het moet er heet zijn toegegaan. Bouterse beval Daal aan de staking binnen 24 uur een einde te maken omdat Bishop uit Grenada een bezoek aan Suriname zal brengen. Als Daal daar niet voor zorgde, zei Bouterse, zou hij hem in de gevangenis laten stoppen en de sleutel voorgoed vergeten. De Moederbond, verontwaardigd over de behandeling van hun geliefde voorzitter, kondigde een twee uur durende proteststaking af. Bouterse liet Daal arresteren, waarna de Moederbond onmiddellijk een algemene staking uitriep. Hallo, hoort u mij. Wat die bisschop uit Granada is komen doen? Nee, niet de bisschop, Maurice Bishop, de premier van het eiland Grenada, haal er toch een Bosatlas bij. De man is leider van de New

Jewel Movement, op één lijn met Fidel Castro, met de Sandinistas. Bouterse, onder druk van de massa's gezet, liet Daal vrij. Op 31 oktober was er een massameeting op het terrein van de Moederbond. Meer dan 15.000 mensen waren opgekomen. Daal sprak ze toe en lanceerde de slogan: ‘Militairen terug naar de kazerne, alle macht terug aan het volk.’ Op diezelfde zondagmiddag had Bouterse ook een massameeting georganiseerd. Nog geen 2000 mensen kwamen opdagen, voornamelijk militairen en leden van de volkscomités. Het was voor eenieder duidelijk dat Bouterse de krachtmeting had verloren. ‘Cyrill Daal heeft mij de rekening gepresenteerd. Het is zondag vandaag. De banken zijn gesloten. Ik zal hem dus contant betalen en het kleingeld mag hij houden.’ Omineuze woorden uit de mond van de bevelhebber. Op de receptie ter ere van zijn gast viel het licht door de stakingen uit. Bouterse wou de receptie afgelasten, maar Bishop praatte hem dat uit zijn hoofd. Dat zou capituleren hebben betekend. In de spaarzaam verlichte vergaderzaal van de Raad van Ministers gaf hij comrade Bouterse een lesje in revolutionaire ethiek ‘De eerste wet van de revolutie is om te overleven. Dat doet u door degenen uit te roeien die de revolutie bedreigen. Doet u dat niet, dan roeien ze u uit. A revolution is not a teaparty.’

Op de receptie ontbrak majoor Horb, gespeld Hendrik, Otto, Richard, Bernard, de tweede man van de legerleiding, die zojuist uit Amerika was teruggekeerd. Het is duidelijk dat er grote tweespalt tussen

Horb en Bouterse aan het ontstaan is. De komende dagen kunnen ons nog vele verrassingen bieden. Hallo, hallo, verrassingen, zei ik, niet ver-assingen. Ja, ik heb u verstaan. Morgen op dit uur ben ik weer aan de lijn, geef ze allemaal de groeten van Han.

Vijfde akte

Slagveer verschijnt voor de Surinaamse tv en legt een bekentenis af. Zijn gezicht ziet er gezwollen uit, zijn bril hangt scheef.

Op, of omstreeks oktober '82 was het plan opgevat voor een samenzwering tegen het militair gezag. Deze informatie kreeg ik in de persoon van meester drs. A. Haakmat. Het plan was volgens hem om via een volksopstand c.q. burgerlijke ongehoorzaamheid met militaire hulp van buitenaf, de militairen in het kamp terug te krijgen. Als reden gaf men op de terugkeer naar de democratie.

Als het toneel donker is, hoort men de stem van Slagveer, die het laatste couplet van zijn gedicht voordraagt

Hier wil ik sterven
met erebogen
van kokospalmen
dit is mijn land
mijn eigen land
niemand die me
dit ontnemen kan.

Zesde akte

Carillon muziek. Tijdsein. Goedenavond luisteraars, u luistert naar de Caribische uitzending van Radio Nederland Wereldomroep op zondag 12 december. Wij besteden vandaag aandacht aan de herdenkingsdienst voor de 15 slachtoffers van 8 december:

- John Baboeram, advocaat
- Bram Behr, journalist
- Cyrill Daal, voorzitter van de Moederbond
- Kenneth Gonsalves, deken van de Surinaamse Orde van Advocaten
- Eddie Hoost, advocaat, oud-minister van Justitie
- Andre Kamperveen, eigenaar van het radiostation ABC, oud-minister van Cultuur en Sport
- Gerard Leckie, decaan van de sociaal-economische faculteit
- Suchrin Oemrawsingh, docent aan de Universiteit van Suriname
- Leslie Rahman, journalist
- Soerindre Rambocus, ex-officier
- Harold Riedewald, advocaat
- Jozef Slagveer, journalist, eigenaar van het persagentschap Informa
- Somradji Sohansing, zakenman
- Frank Wijngaarde, journalist

Onze Han de Graaf woonde de dienst in de Mozes en

Aäronkerk in Amsterdam bij.

De Graaf

Het is hier vier uur in de middag. In de overvolle kerk zitten de nabestaanden van de slachtoffers, de vrouwen, moeders en kinderen, op de voorste rijen. Vertegenwoordigers van de verschillende politieke partijen bevinden zich ook in de kerk. De stemming is droef en geladen. Nadat dominee Dielinger en Pandit Panday hebben gesproken, bestijgt oud-minister president Joop den Uyl de kansel en neemt zichtbaar aangedaan, het woord. De tranen biggelen over zijn wangen. Heel Nederland kan op de tv zien hoe aangeslagen deze doorgewinterde politicus is. Hij was toch immers de man die met hart en ziel achter de onafhankelijkheid van Suriname had gestaan. Had hij niet de wijze waarop die tot stand was gekomen het grootste succes van zijn kabinet genoemd?

Ik lees u thans enige saillante passages uit zijn rede voor:

'Men heeft mij gevraagd, als iemand die verschillende van de mensen kent, heeft gekend, die de afgelopen week zijn omgebracht, een enkel woord te zeggen. Ik doe dat met schroom want ik denk dat Nederlanders een zekere terughoudendheid past bij alles wat Suriname betreft. Maar ik wil tegen u, tegen al die Surinamers die treuren en rouwen, omdat er onrecht gebeurt aan mensen in Suriname, zeggen dat velen in Nederland uw verslagenheid en uw verdriet delen. Wat mensen is aangedaan deze dagen, dat is voor velen

voor ons in Nederland, verbonden in vriendschap met u, ook ons aangedaan. ‘Een zwarte bladzijde in de Surinaamse geschiedenis,’ is straks gezegd, en die mevrouw die dat zei, die zei: ‘We zullen met onze zwarte handen die zwarte bladzij moeten omslaan,’ dat zal het Surinaamse volk moeten doen, mensen van Suriname. Wij Nederlanders, wij kunnen daarbij helpen en ik spreek uit, hier, dat als dat kan en u vraagt dat ons, dat wij daartoe bereid zijn. Maar u Surinaamse mensen, u zult het moeten doen en u kan het, u bent een vrij volk. U bent Surinamers, u gaat door een heel diep dal maar u hebt uw recht, uw zelfbewustzijn en het is in die verbondenheid dat velen in Nederland met u, dezer dagen, verder willen gaan.

Op verzoek van een van de weduwen zingt het koor Wi sa blijti, blijti, blijti, we zullen blij zijn, blij zijn, blij zijn, als we naar de hemel gaan. Het was een lied dat haar man, de levenslustige advocaat Riedewald, gewoon was te zingen voor hij 's morgens naar de rechtbank ging om een cliënt bij te staan.

Het koor zingt

EINDE

De leer van An Sang-Su

In december 1998 schreef het weekblad 'De Banier' een prijsvraag uit voor een satire over het Wel en Wee van Suriname. Ik was een van de dertien inzenders die zich aan de tijdslimiet en de voorgeschreven lengte van het stuk hadden gehouden. Doordat het weekblad inmiddels is opgehouden te bestaan en de redacteur in Miami is ondergedoken zullen we nooit te weten komen wie van de dertien de prijswinnaar zou zijn geworden. Wat de anderen doen weet ik niet, maar ik heb besloten mijn inzending in het democratische Nederland te publiceren. Voor de goede orde deel ik de lezer mee dat zowel de 'ik' als de overige in het verhaal voorkomende personen geheel fictief zijn.

Nog een week of wat en dan was het gedaan. De lessen hadden vrucht afgeworpen en ik was genoegzaam klaargestoomd om straks in Holland in de tweede klas van het gymnasium te worden toegelaten. Voor meneer Hoevelman betekende het naderend afscheid van zijn ijverige pupil nog iets anders. We hadden, zoals gezegd, nog een week te gaan toen hij *De Bello Gallico* dichtsloeg en aldus begon: 'Ik herinner mij Peter, de keer dat ik bezig was je de betekenis van de zesde naamval, de ablativus, bij te brengen. Jij begreep

het eerst niet of je deed of je het niet begreep en ineens vroeg je me: Bestaat er ook een zevende naamval? Ik dacht eerst dat je een grapje maakte, maar toen ik er 's avonds over nadacht besefte ik dat jij, zonder je er zelf van bewust te zijn, open stond voor het soort vervoegingen waar de meeste mensen hier in Suriname geen weet van hebben.'

'Wat bedoelt u meneer?' vroeg ik verbouwereerd, omdat ik niet doorhad waar hij naartoe wilde.

'Dat zal ik proberen je uit te leggen. Je bent nog erg jong en er zijn gedeelten van wat ik je ga vertellen, die je nog niet ten volle zal begrijpen. Dat is helemaal niet erg. Ik ben al de zestig gepasseerd en nog altijd heb ik niet alles van de leer van An Sang-Su begrepen.'

Deze laatste week besteedde meneer Hoevelman minder aandacht aan de veldtochten van Caesar in Gallië, maar des te meer aan de leer van An Sang-Su. (Hierna te noemen An Sang.) Hoewel meneer Hoevelman mij niet verbood om iets daarvan aan mijn ouders te vertellen besloot ik op eigen houtje het allemaal voor me te houden. Mijn vader was vrijmetselaar, die gaven elkaar de linkerhand en hadden allerlei geheime symbolen en tekens, nu was ik degene die een geheime leer te pakken had zonder dat ze daar iets van wisten. Meer nog dan vroeger zag ik tegen meneer Hoevelman op. Hij begon met mij het verschil uit te leggen tussen yin en yang, hoe die twee elk vanuit een verschillende invalshoek toch op elkaar aansloten. Toen ik opmerkte dat hij niet zo omzichtig hoefde te

doen, omdat ik groot genoeg was om dat te begrijpen tikte hij met zijn pijp op tafel en zei een hele tijd niets. Waarna hij mij de leer van An Sang ontvouwde. Hoe vreemd en esoterisch die ook op het eerste gezicht mag lijken, voor kinderen is niets vreemd, hun absorptievermogen is onvoorstelbaar groot. Adam en Eva en de Slang, Noach en de Zondvloed, Jezus die op zee wandelde en uit zijn graf opstond, het was mij door de dominee allemaal bijgebracht. Nu verschafte meneer Hoevelman mij de ingang tot een nieuw domein, dat van An Sang. De meester, zo noemde meneer Hoevelman hem, was in Korea geboren en leefde omstreeks 600 jaar voor Christus. Het is nu na zoveel jaar onmogelijk om de aanstekelijke manier weer te geven waarop meneer Hoevelman mij met de denkbeelden van An Sang vertrouwd maakte. Dat was geen gemakkelijke opgave want het abstracte niveau van An Sangs denkbeelden is heel hoog. Het kwam allemaal neer op het onzijdige. ‘Het’. De tweedeling van het leven in yin en yang, hoe aannemelijk ook bij eerste oogopslag, is een vorm van optisch bedrog. Wat zich als geslacht voordoet dient alleen als handvat voor taal- en seksueel gebruik. Wie zou het in zijn hoofd halen om water, lucht en vuur in mannelijk en vrouwelijk op te delen en te willen splitsen? Het onzijdige ‘Het’ omvat het allemaal, de kringloop van de reïncarnatie, waaraan de mensen en zelfs de goden zijn onderworpen toont dat aan. Niemand kan er zeker van zijn in welke gedaante hij of zij zich straks zal mani-

festeren. De vorst van vandaag kan morgen een courtisane van laag allooi zijn, - het woord hoer kwam meneer Hoevelman niet over de lippen, - de non uit een streng bewaakt klooster een ordinaire tempeldief. ‘Wie aan de indeling van yin en yang blijft vasthouden zal nooit het strikt onzijdige principe dat voorafging aan het ontstaan van hemel en aarde kunnen begrijpen.’

Hier stokte meneer Hoevelman en ik kon merken dat het hem moeite kostte er dieper op in te gaan. ‘Ik neem aan dat je weet hoe kinderen worden verwekt,’ ‘Ja,’ zei ik, ‘dat hebben mijn ouders mij verteld.’ Dat was niet waar, deze wijsheid had ik van de jongens op school opgestoken waar de wildste verhalen de ronde deden. ‘Goed,’ zei meneer Hoevelman, ‘dan kunnen we een stap verder zetten. Het paren, de eenwording, is niet anders dan de realisatie van het onzijdige. Het is een rituele handeling, die door het uitbrengen van de daarbij behorende klankformules dient te worden begeleid. Meneer Hoevelman vermeed het woord orgasme, dat hij niet geschikt achtte voor een jongen van mijn leeftijd, maar zijn uiteenzetting van de diverse klankformules, de toonhoogte, het langgerekte aanhouden, het opbollen van de klank O tot het uiteenspatten ervan, het was meer dan genoeg voor mij om mij dat levendig te kunnen voorstellen.

Ik was nog geen week in Holland toen ik met een oude tante naar Artis ging. Ze had me al naar het Rijksmuseum gebracht en na de schilderijen waren nu de dieren aan de beurt. Bij de kooi van de poema's

gekomen gebeurde ‘Het’. Twee poema's waren, zonder zich aan de omstanders te storen, bezig te paren en stootten daarbij klanken uit die ik onmiddellijk herkende. Nu kreeg ik voor het eerst het aanschouwelijk onderricht dat meneer Hoevelman mij niet had kunnen geven. Om van deze onverwachte gelegenheid ten volle te kunnen profiteren bood ik geducht weerstand aan mijn tante die aan mijn arm trok om verder te gaan.

Ik durf niet beweren dat meneer Hoevelman tijdens mijn schooltijd in Alkmaar mijn leidsman is gebleven. Wel kan ik met mijn hand op mijn hart verzekeren dat ik vaak aan hem terugdacht. Was Edith, die evenals ik aan de Wilhelminalaan woonde, een beetje verliefd op mij? De jongens in de klas plaagden mij ermee, dus iets dat daarop leek moet hen zijn opgevallen.

Na het eindexamen werden de eindexaminandi door de rector toegesproken. Het Murmellius was een klein gymnasium en wij waren maar met z'n zevenen. De rector belichtte met de van hem bekende eloquentia ons allemaal stuk voor stuk, wees op de behaalde resultaten, blikte in de toekomst en gaf ons ieder een aan Plato ontleende raadgeving voor ons toekomstig leven mee. Bij mij weidde hij uit over wat hij noemde eolische verstuivingen (het is best mogelijk dat ik dat voor mij vreemde woord niet goed heb verstaan), waardoor mijn werkelijkheidszin soms verloren dreigde te gaan. Het was of hij wist, begreep of aanvoelde dat ik, hoewel een ijverige leerling die zowel Tacticus als

Homerus onder de knie had, me daar niet bij betrokken voelde. Na afloop van de plechtigheid wandelde ik met Edith, die eveneens was geslaagd naar huis. ‘Wat ga je nu doen?’ vroeg ze me. ‘Dat weet ik nog niet,’ zei ik, ‘of toch wel, me verdiepen.’ Het kan zijn dat Edith die woorden verkeerd heeft opgevat, in elk geval is het die avond na afloop van het feest in Het Gulden Vlies in de bosjes achter de Hertenkamp tot een rituele handeling gekomen. Het was maar goed dat er geen boswachter in de buurt was want anders zou hij vast op de voor hem vreemde klanken (wat zou dat voor een dier zijn?) af zijn gekomen.

Het was voor ons beiden de eerste keer en wat we aan bedrevenheid misten maakten we goed door ons doorzettingsvermogen. We hadden nog maar een paar dagen te gaan eer Edith naar een kibboets zou vertrekken en ik naar een zeilkamp in Frankrijk. Plato en zijn grot lagen achter ons, An Sang en diens ritueel namen zijn plaats in.

Vele jaren later, ik was inmiddels een succesvolle strafpleiter geworden, hoe het Edith was vergaan -die na de vakantie een kennis in Australië was gaan opzoeken, daar was gebleven en getrouwd, - wist ik niet, zagen we elkaar weer. Haast niet te geloven, op een cruise van de Blue Bird. Ik had het idee dat in mijn drukke bestaan een zeereis goed voor me zou zijn en het vooruitzicht een paar tropische havens aan te doen maakte voor mij de cruise des te aantrekkelijker. Bij Edith lag dat wat anders. Na een monotoon huwelijk

met de eigenaar van een uitgestrekt ‘sheepstation’, dat haar in den beginne romantisch was voorgekomen, kon ze op den duur geen schaap meer zien. Ze besloot daarom om naar Holland terug te keren en trok bij haar inmiddels bejaarde ouders in. Wat te verwachten was geschiedde. De verveling sloeg toe en om zich daaraan te onttrekken boekte ze een reis op de Blue Bird. ‘Ik had een vaag voorgevoel dat ik je daar zou ontmoeten,’ zei ze, wat mij, hoewel gevleid weinig aannemelijk voorkwam. Om voor haar niet onder te doen loog ik dat ik een soortgelijk voorgevoel had gehad. Waar of niet waar, deze gefingeerde lotsbestemming liet de benadering tot elkaar vrijwel geruisloos verlopen. En het was niet te verwonderen dat de leerstellingen van An Sang, die ik in mijn drukke advocatenleven schromelijk had verwaarloosd, weer naar boven kwamen. Tijdens de zeereis bleek mij al gauw dat bij Edith hetzelfde het geval was. Zelfs de schommelingen van de boot wist zij ondergeschikt te maken aan het voorgeschreven ritueel. Beschaamd luisterde ik naar wat zij mij te vertellen had. Ze had inderdaad met eindeloos geduld geprobeerd Roy, haar man, de basisbegrippen van An Sang bij te brengen. Veel verder dan het voortbrengen van klanken, die meer weg hadden van het mekkeren van een schaap, was hij niet gekomen en tenslotte had zij haar pogingen moeten staken.

En hoe is het jou vergaan, wilde ze weten. ‘Heb jij nog geprobeerd An Sang aan anderen te slijten? Om-

dat ik mij niet wilde laten kennen en niet wilde opbiechten dat ik in mijn drukke praktijk er niet aan toegekomen was, deed ik het voorkomen alsof ik een zelfde teleurstellende ervaring had ondervonden. Ik vertelde met de nodige omslachtigheid, die mijn verhaal des te geloofwaardiger maakte, dat mijn secretaresse zich eens had laten ontvallen dat het tikken, filen en werken met de computer haar niet langer bevredigde, waarna ik haar de beginselen van An Sang had bijgebracht. Het heeft niet mogen baten want na een klein jaar was ze onder de invloed gekomen van een afvallige priester die haar op zijn beurt afkerig had gemaakt van wat volgens hem apocriefe esoterische praktijken waren. Na deze tegenslag had ik afgezien van het zoeken naar mogelijke geestverwanten. Nog daargelaten dat mijn kantoorgenoten het mij kwalijk namen dat ik Charlotte, zo heette ze, haar hoofd zodanig had geperverteerd met die Koreaanse poespas van me dat ze met ziekteverlof een paar maanden thuis was gebleven en vervolgens haar baan had opgezegd.

Even viel Edith uit haar rol.

“Hield je van haar?” vroeg ze. “Hoe kan dat nou,” zei ik. Het was een leerling - leraar verhouding. Je moet er niet meer achterzoeken.’

De lezer zal zich langzamerhand afvragen wat de leer van An Sang in 's hemelsnaam met het Wel en Wee van Suriname te maken heeft. Ik kan die reactie wel begrijpen. De inleiding tot de satire vergt nu eenmaal

de nodige uitleg. An Sang kent als echte Koreaan het begrip met de deur in huis vallen niet, voor hem geldt immers dat lang aangehouden geduld het daarop aansluitend ritueel ten goede komt.

Het kon niet uitblijven. Edith werd zwanger.

‘We moeten een nieuw leven beginnen.’

‘Waar?’

‘In Suriname.’

‘Hoe?’

We behoefden die vraag niet meteen te beantwoorden. Met ons bezit aan Nederlandse guldens en Australische dollars konden we het gemakkelijk een paar jaar uitzingen. Edith kende Suriname niet en liet het aan mij over om een goede plek uit te zoeken waar we ons nieuwe leven konden beginnen. We besloten buiten de hoofdstad Paramaribo neer te strijken, niet te ver er vandaan, maar toch buiten bereik van de politieke aardverschuivingen. We waren het al gauw over alles eens, het leek wel of we samen het kind ter wereld zouden brengen en als het aan ons en niet aan de Schepper had gelegen zouden wij daar zeker voor hebben gekozen.

Ons kind, drie maanden te vroeg geboren, heeft maar enkele dagen geleefd. We hebben het aan de oever van de koele Coropina-kreek, dicht bij het dorp Bersaba eigenhandig begraven. Voor het nieuwe leven dat ons voor ogen had gestaan was dit een treurig begin. Toen een Indiaanse jager, die ons een pakira

kwam verkopen ons vertelde dat er in zijn dorp een tweeling, een jongen en een meisje, was geboren en dat de moeder, die al zeven kinderen had, ze in de stad als kweekjes wilden gaan aanbieden, besloten we om deze twee kinderen als de onzen aan te nemen.

De moeder had daartegen geen bezwaar, de vader was in geen veld of wegen te bekennen. Dit werd het werkelijke begin van ons nieuwe leven in de republiek Suriname. Aangezien we er geen tv, geen ijskast en nauwelijks huisraad op na hielden, hoefden we niet bang te zijn beroofd te worden.

Vier jaren, vredige jaren, waren verstreken toen het eerste onheil zich aandiende.

Romeo Sanches, een buitengewoon agent van politie, met wie we wel eens een praatje hadden gemaakt, had in de stad een klacht tegen ons ingediend. We zouden ons aan godslastering hebben schuldig gemaakt. Waaruit die zou hebben bestaan was voor ons een raadsel. Ons belijden van An Sangs leer bracht geen uiterlijk vertoon met zich mee. Wel pleegden wij, zoals anderen een avondgebed op zeggen, alvorens te gaan slapen de bij het ritueel horende klanken hun vrije loop te laten, ongeacht of de paring daarmee gepaard ging. Op den duur was die, zo niet in het vergeetboek, dan wel op de achtergrond geraakt. Sanches, die nog maar zelden in zijn leven een proces-verbaal had opgemaakt, had niet kunnen vermoeden dat zijn klacht zoveel opschudding in het land teweeg zou brengen. Wij zouden geen rekening hebben gehouden

met de drie grote Wintie's van grond, lucht en water, elk met zijn eigen specifieke eigenschappen en herkenningstekens. Wat wij deden was een bespotting, een aanfluiting van wat de gelovigen als heilig ervoeren. In het bijzonder het feit dat de twee vierjarige kinderen ook aan het klankritueel hadden deelgenomen gaf aan de klacht een bijna obscene betekenis. Voor- en tegenstanders waren het erover eens dat wij te ver waren gegaan door onschuldige kinderen erbij te betrekken. In een ingezonden stuk in het ochtendblad heette het zelfs dat het ritueel vooraf zou gaan aan het offeren van de kinderen. De klacht, hoe kon het ook anders, heeft niet geleid tot een strafvervolging. Na overleg met de premier besloot de waarnemend Procureur-Generaal de zaak te seponeren. Wel moesten de twee kinderen terug naar hun moeder op Cassipora. Wat het afscheid van Aka-Mie en Tje-rie-Oe voor ons en voor de kinderen betekende, daar hadden de gezagsdragers geen oog voor.

‘Wat een rotland,’ zei Edith, ‘ik wil hier weg.’

Ik zei niets. Edith had gelijk, al kon ik het niet opbrengen om dit ruiterlijk toe te geven. 's Avonds, als we voor ons huisje zaten, niet meer in staat om van de koele avondlucht en de heldere sterrenhemel te genieten, was het of wij ons geloof in An Sang hadden verloren. Het ritueel dat wij vier jaar lang vol overtuiging hadden nageleefd kwam er niet meer aan te pas. Onze gedachten vloeiden niet meer zoals vroeger in elkaar over, nu leek het wel of we elk in ons eigen

spinsel gevangen waren zonder de ander daar deelgenoot van te kunnen maken. Zo kon het niet voortgaan, ik was de eerste die deze naargeestige stilte openbrak.

‘Wat gebeurd is is nooit goed te praten. Maar misschien hebben wij van den beginne af een grote fout gemaakt.’

‘Hoezo?’

‘Wij hebben op en voor ons zelf geleefd, we hebben gedaan of Suriname, de bevolking, bijzaak was, niet bestond, we waren teveel met onszelf bezig.’

‘We hebben niemand kwaad gedaan. Je weet net zo goed als ik dat ik op de markt nooit gepingeld heb als de marktvrouwen me afzetten en heb ik ze niet altijd tabletten tegen hoofd- en buikpijn gegeven als ze me daarom kwamen vragen.’

‘Daar gaat het niet om. We zijn buitenstaanders gebleven, we hadden ze in kennis moeten brengen met wat we aan het doen waren, met onze denkbeelden, met An Sang. Ze waren daar nog niet rijp voor, dachten we, en is dat op zichzelf niet een teken van hoogmoed?’

‘Het lijkt wel of je wilt goedpraten wat die ellendelingen ons hebben aangedaan. Jij bent een man, jij mist de kinderen niet zoals ik.’

‘Dat is niet fair. Ik hield evenveel van ze als jij.’

‘Ach wat, misschien is de hele leer van An Sang een grote luchtballon. De rotzakken hebben er doorheen geprikt, plof, uit.’

Het heeft me veel moeite gekost om Edith te overtuigen dat we het anders hadden moeten aanpakken.

‘Dit is een gelovig volk, we hadden daarop moeten inspelen.’ Nog was het niet te laat. Edith liet zich door mijn eloquentia overtuigen. Ik had niet eerder beseft hoe dapper ze kon zijn. Terwijl ik het allemaal in woorden zocht als steunpilaren voor mijn nogal wankel betoog, kwam het bij haar van binnenuit opborrelen. Op een ochtend, toen ze op het punt stond om naar de markt te gaan, zette ze opeens de mand neer, kwam naar me toe, gaf me een zoen op mijn voorhoofd en fluisterde in mijn oor, alsof niemand het mocht horen, ‘laten we opnieuw beginnen.’

Ik was verrast, er niet op voorbereid. ‘Waar en hoe,’ stamelde ik.

‘Tussen de mensen.’

Ik voelde aan dat een keerpunt in ons leven was aangebroken. Praktisch als ik uit hoofde van mijn vroeger beroep was berekende ik snel wat dat ons zou gaan kosten. We hadden vier jaar lang niets verdiend, weinig uitgegeven weliswaar, maar toch. Ik ging naar de stad en had een onderhoud met de manager van de bank. De inflatie had een zodanige ontzagwekkende diepte bereikt waardoor wij met onze Nederlandse guldens en Australische dollars nu, zelfs na vier jaar interen, rijker waren dan toen wij hier waren gekomen. Vrij van financiële zorgen besloten we een grote villa met zwembad in een van de buitenwijken van Paramaribo te betrekken. Om het verschil met de nieuwe rijken te accentueren lieten wij de hoge omheining rondom ons huis afbreken en stelden het

zwembad voor een ieder open. 's Avonds waren de klanken van het An Sang-ritueel, dat we weer in ere hersteld hadden, in de wijde omtrek te horen. Wandelaars bleven staan om naar de voor hen vreemde geluiden te luisteren. Een paar nieuwsgierigen vroegen ons naar de herkomst en de diepere betekenis ervan. Zo werd de leer van An Sang aanvankelijk in kleine kring, maar al heel gauw onder grote groepen bekend. Zal An Sangs' visioen van 600 jaar voor Christus dan nog vóór het Millennium verwezenlijkt kunnen worden? Om dit grootse doel naderbij te brengen hebben we enige aanpassingen aan inheems taal- en woordgebruik aangebracht. Zo hebben we de kreet Halleluja aan het klankritueel toegevoegd. We ervoeren het aanvankelijk als pijnlijk toen al gauw werd rondverteld dat An Sang over bovennatuurlijke krachten beschikte en dat wij als zijn misdienaren daar toegang toe hadden. Aan het simpele feit dat wij regelmatig het zwembad schoonhielden door er naast het chloor enkele druppels van een oogziekte afwerende tinctuur aan toe te voegen werd een bepaalde betekenis toegekend die bij ons nooit was opgekomen.

‘Ze hebben er iets ingedaan.’

‘Hoe weet je dat?’

‘Ik heb het ze er zelf in zien doen.’

‘Druppels?’

‘Ja, via een dunne rubberen slang.’

De man streek met zijn vlakke hand over het water net alsof hij het zegende.’

‘Zegende, hoe weet je dat?’

‘Die indruk maakte het op me. Hij sprak in een taal die ik niet verstond. Het leek op een soort namaak Chinees.’

‘Koreaans misschien?’

‘Dat zou kunnen.’

‘Was zijn vrouw daar ook bij?’

‘Ja, zij hield al die tijd de slang vast en hield haar ogen gesloten. Toen ze ermee klaar waren bogen ze naar de opgaande zon.’

‘Ze zijn bezig met iets dat niet gewoon is, zeg ik je.’

Al gauw deed de mare de ronde dat een onderdompeling in het zwembad een geneeskrachtige uitwerking had. Ouderdomskwalen, impotentie, ja dat vooral, menstruatiepijnen konden op die manier worden verholpen, de zuivering van de luchtwegen liet niet op zich wachten, het leek wel of we in het bezit waren van alle werkzame stoffen die aan de Koreaanse ginsengwortel worden toegeschreven. Ofschoon we bij het verspreiden van An Sangs' leer van deze onzin geen misbruik wilden maken kwamen we na een tijdje toch voor een dilemma te staan. Moesten wij het ons laten welgevallen, moesten we ertegen ingaan of deed zich nog een andere mogelijkheid voor? Edith was de eerste die op dit laatste zinspeelde.

‘Bijgeloof.’

‘Vind je?’

Natuurlijk vind ik dat. Maar als het waar is dat dit een gelovig volk is dan betekent dat dat ze graag van

alles geloven. En dan mag je hen deze nieuwste loot aan hun geloof niet onthouden.'

De welgevormde Edith in haar bikini met de slang in haar handen werd elke ochtend door talloze mannen gadegeslagen. Eerst bleven ze op een eerbiedige afstand, maar dat hielden ze niet lang vol. De aantrekkingskracht van Edith en de roep die van haar heilzame bezigheden uitging vielen samen en brachten de toekijkende mannen in beweging. In de overtuiging, althans dat moest ik wel aannemen, dat iets van haar geheime krachten op hen over zouden komen begonnen ze Edith te betasten. Ik kon me nauwelijks voorstellen dat zij al die vrijpostige handtastelijkheden aan haar armen, billen en borsten gewillig toeliet. Toen ze merkte dat het mij niet aanstond en dat ik van plan was daar iets aan te doen zei ze: 'Voor An Sang doe ik het.' Of het niet genoeg was toonde ze voor de oud-legerleider, een van de constante aanwezigen, een opvallende voorkeur.

'Hoe kan je?'

'Om hem te bekeren.'

'Dat lukt nooit.'

'Laat dat maar aan mij over.'

Ik zweeg. Omdat het de verspreiding van An Sangs' leer ten goede kwam bleef ik lijdelijk toezien hoe de bekeerling in spé zich Ediths lichaam meer en meer toe-eigende. Op een avond, toen we, bevrijd van de meute, buiten op ons terras een kopje Chinese thee dronken, vertrouwde Edith me toe:

‘Het is zover.’

‘Wat?’

Ik kon me nauwelijks voorstellen dat ze me nu zou gaan vertellen dat ze zwanger was, want door al die commotie waren wij aan de copulatie niet meer toegekomen.

‘Nee, het is niet wat je denkt.’

‘Hoe weet je wat ik denk.’

‘Dat kan ik van je gezicht aflezen. Je moet je schamen. Je bent gewoon jaloers op de ex.’

‘Belachelijk, maar ik vind wel dat je in je bekeringsijver te ver met hem gaat. Je overdrijft, jij schuift alles wat hij met je doet op An Sang.’

‘Dat is hem juist. Ik heb hem eindelijk zover gekregen dat hij wat geweest is, en dat is nogal wat, achter zich wil laten en met An Sang een nieuw leven wil beginnen.’

‘Met jou bedoel je zeker.’

‘Nee, met ons. Maar voor het zover is wil hij naar Korea gaan om de geboorteplaats van An Sang te bezoeken. Hij heeft in zijn vroegere periode goede contacten met Kim Sungs vader onderhouden en daarom was een visum zo geregeld.’

‘Als pelgrim gaat hij, als ik het goed begrijp.’

‘Meer dan dat, Als monnik, in van die saffrane lappen, kaalgeschoren en met een bedelnap. Een gedaanteverandering, niet te geloven.’

Ik viel Edith om de hals. Voor het eerst sedert maanden voerden wij het ritueel in al zijn nuances uit. De

klanken stegen op in het luchtruim, bereikten de maancirkel die goedmoedig lachend op ons neerkeek.

‘Mocht er uit deze nacht een zoon worden geboren dan zullen we hem Desi (de voornaam van de oud-legerbevelhebber) noemen,’ fluisterde Edith mij in het oor. Werktuigelijk fronste ik de wenkbrauwen. Wilde Edith mij op een dwaalspoor brengen? Zou Desi, nee ik zette die gedachte met kracht van mij af. Waar het om ging was veel te mooi om niet waar te kunnen zijn. Weldra zullen de aanhangers van de oud-legerleider zijn voorbeeld volgen. Niet dat ze en masse naar Korea zullen vertrekken, dat is ook nergens voor nodig, maar in navolging van hun voorman zullen ze openstaan voor het gedachtegoed van An Sang. Het ‘Het’ zal het basisprincipe, het richtsnoer van de Surinaamse gemeenschap worden. Niet langer zullen coalitie en oppositie als briesende leeuwen tegenover elkaar staan. Armoedzaaiers en rijkaards zullen elkaar vinden, Korea en Suriname zullen een verbond aangaan dat de continenten overspant en tot een blijvende wereldvrede zal bijdragen. Liedjesschrijvers en componisten zullen de klanken van het ritueel omvormen tot een bij deze tijd passende Marseillaise, Aka-Mie en Tje-rie-Oe zullen in een gelukkig Suriname opgroeien, ondersteund en gedragen door een leer die alle tegenstellingen, religieuze, etnische, seksuele en wat niet al oplost en overstijgt.

An Sang-Su, Halleluja, Uw Koninkrijk, of zo men wil Uw Republiek kome.

La Belle Créole

Daar sta ik dan, meegenomen door een stel jonge vrienden op een autorit langs de kust van het eiland Martinique, aan de voet van de vulkaan Mont Pelée. Het is de vulkaan die in 1902 tot uitbarsting kwam en de totale bevolking van de stad Saint-Pierre met z'n 35000 inwoners onder haar lavastroom heeft bedolven. Eén man heeft het overleefd, een dronkelap, die in een cel van de gevangenis was opgesloten. Dat is een bekend verhaal geworden, de man werd een bezienswaardigheid en kon als zodanig in een circus de kost verdienen. Of dat de verkoop van alcoholische drank, waaraan hij toch zijn wonderbaarlijke redding te danken had, ten goede is gekomen vertelt de geschiedenis niet. Een stad van deze omvang zal wel meer delinquenten onder haar inwoners hebben geteld, maar zo zij er al waren, hebben zij deze uitverkiezing niet mogen smaken. Bijna honderd jaar na dato is de uitbarsting van de Mont Pelée nog allerminst vergeten. In talloze boeken van schrijvers uit deze regio is het de hoofdmoot van hun verhaal of wordt ernaar verwezen.

In de inmiddels herbouwde stad - die maar een flauwe afschaduwing is van wat het joyeuze Saint-Pierre eens moet zijn geweest - zijn spaarzame ruïnes van de vroegere gebouwen nog te vinden. Het grasveld waar zij liggen ziet eruit als een verwaarloosde begraafplaats met omgevallen stenen en een paar nau-

welijks leesbare inscripties. We hadden geen gids bij ons, konden dus geen vragen stellen. Toch voelde ik mij niet op vreemd terrein want een van mijn favoriete journalisten-schrijvers, Lafcadio Hearn, heeft zo omstreeks 1890 twee jaar in Saint-Pierre gewoond, heeft er een genotvolle tijd beleefd en heeft daar een boek *Two years in the French West-Indies* over geschreven. In het boek vraagt hij zich af of de vulkaan dood is en geeft daarop als antwoord: niemand weet het.

Zijn bewondering voor de vrouwen van het eiland is me bijgebleven. Die bewondering strekte zich overigens ook uit tot het standbeeld van Joséphine de Beauharnais, keizerin van de Fransen, de ex-vrouw van Napoleon Bonaparte. Ik vermeld dit hoogst onbelangrijke feit alleen maar omdat juist dit beeld, waarvan een tijdje geleden het hoofd werd afgeslagen, de controverse tussen blank en zwart en wat daartussen zit heeft aangewakkerd. Joséphine, la belle créole, is op 1763 in Martinique geboren. Zij is de oudste van drie dochters. Haar vader was een blanke plantage-eigenaar, een béké, Joseph Gaspard Tascher de la Pagerie. Zijn suikerplantage stelde niet zo heel veel voor, twintig slaven, terwijl andere eigenaren een slavenmacht van tussen de honderd en tweehonderd erop na hielden. Joséphine gaat op haar tiende jaar voor haar opvoeding naar de Dames de la Providence in Port Royal, het tegenwoordige Fort de France, waar zij wat algemene kennis en wat van muziek en dans opdoet. Als zij na vijf jaar weer thuis is wordt haar vader

vanuit Frankrijk door de graaf de Beauharnais benaderd om een van zijn dochters uit te huwelijken aan zijn zoon Alexandre. De middelste dochter is de uitverkorene, maar als die sterft biedt de vader aan om zijn beide dochters naar Frankrijk te sturen, zodat ter plaatse een keuze kan worden gemaakt. Er komt niets van. Geldgebrek van de vader en de oorlog met Engeland, die de zeeën onveilig maakt, verhinderen de overtocht. Bovendien wil de jongste niet weg. Het wordt dus Joséphine die intussen zeventien is. Is ze mooi? Dat hangt er maar vanaf met welke ogen men haar bekijkt. In de kolonie wordt alles wat blank is al gauw mooi gevonden. In Frankrijk valt het op dat ze nogal lang en plomp is, zwaar van buste en met een zeer slecht gebit. Alexandre, die wispelturig en ambitieus is, vindt haar maar zozo, en laat dat in het huwelijk ook duidelijk blijken. Ook haar geringe algemene ontwikkeling stoort hem, zij moet van hem Rouseau lezen (hij overhoort haar) en vindt dat hij met haar niet voor de dag kan komen in de uitgaande wereld die hij frequenteert. Hoewel hij haar schromelijk verwaarloost worden er uit het huwelijk toch twee kinderen geboren, Eugène en Hortense. Een echtscheiding volgt na drie jaar (1783), Joséphine neemt haar intrek in het klooster Parthemont waar vrouwen uit vooraanstaande families verblijven en waar zij de stijl van leven leert die bij haar stand past, hoe zich te kleden, hoe te converseren, kortom, hoe zich voor te doen. Inmiddels is zij afgeslankt en heeft een manier

gevonden om zodanig te praten en te lachen, zonder dat haar slechte gebit opvalt. Ze heeft vrienden, minnaars, gaat in Fontainebleau wonen, maakt schulden en ziet zich genoodzaakt om hals over kop op een vrachtboot naar Martinique te vluchten.

Het is 1788. Frankrijk staat aan de vooravond van grote beroeringen. Martinique is niet meer het rustige, idyllische eiland dat ze als kind heeft gekend. Onder de mulatten (de kleurlingen), de vrije negers en de slaven heersen opstandige gevoelens, die ieder ogenblik tot een uitbarsting kunnen komen. Ook de tegenstelling tussen de handelselite van Saint-Pierre en de plantocratie is scherper geworden. Bovendien wonen in Saint-Pierre een groot aantal blanken, de Petits Blancs, die allerlei kleine baantjes en bedrijven hebben en zich in hun bestaan bedreigd voelen door de gekleurden, van wie velen al een zekere welstand hebben bereikt. Desondanks wordt er op hen neergekeken en worden hen de rechten die hen toekomen zoveel mogelijk onthouden.

Terwijl Joséphine in Martinique is breekt er een slavenopstand uit. De slaven verlaten de plantages en gewapend met de kapmessen waarmee ze de suikerrietstengels gewoon waren te snijden zwermen ze angstaanjagend rond. De plantage-eigenaren barricaderen hun woningen, de vrees groeit, hulp komt van de gekleurde militie die de opstand snel weet te onder-

drukken. Voor Joséphine, die nog de herinnering aan een paradijselijk eiland met zich meedroeg, waar zij door de negerinnen op handen werd gedragen, moet het een grote schok zijn geweest. Kort na deze opstand bereikt het nieuws van de val van de Bastille het eiland. De blanken van Saint-Pierre tooien zich met de driekleurige kokardes van de patriotten. De gekleurden vragen om die ook te mogen dragen, slaven die het ook wagen krijgen zweepslagen. Kleurverschillen blijven het leven op de eilanden beheersen. De planters zijn en blijven koningsgezind.

Ook in de eigen familiekring beleeft Joséphine moeilijke tijden. Haar vader sterft en haar jongste zuster is ernstig ziek. Ze keert gedeprimeerd na een verblijf van bijna twee jaar naar Frankrijk terug. In Frankrijk is met de val van de Bastille de revolutie begonnen. Jacobijnen en Girondijnen strijden om de macht. De guillotine, door de ontwerper bedoeld als een efficiënter en zachtzinniger instrument om een doodvonnis te voltrekken (hij vond de slagen met het zwaard waarmee Mary Stuart, de koningin van Schotland, ter dood was gebracht weerzinwekkend) doet zijn intrede. De koning, Lodewijk de zestiende, en zijn vrouw, Marie Antoinette, worden onthoofd. De Republiek wordt uitgeroepen en in de grondwet wordt de Verklaring van de Rechten van de Mens opgenomen. Na enig aandringen wordt vastgesteld dat de gelijke rechten ook voor kleurlingen zullen gelden. De slaven vallen er voorlopig buiten, hoewel voor hun vrijdom al gerui-

me tijd door het Comité des Amis des Noirs (de vrienden van de zwarten) wordt geijverd. Van deze club maken mensen als de filosoof Conorcet, de journalist Brissot en de abt Grégoire deel uit. Ze worden heftig bestreden door de afgevaardigden van de colons, de plantage-eigenaren en door de handelselite uit de havensteden Nantes, Bordeaux, le Havre en Marseille die grote winsten maken met hun handelsmonopolie. Het gaat daarbij niet alleen om de aanvoer van slaven vanuit Afrika die daardoor tweemaal zoveel kosten als de slaven in de Engelse koloniën, maar vooral om de im- en export van goederen en producten. De colons wakkeren de vrees aan dat door de afschaffing van de slavernij de koloniën voor Frankrijk verloren zullen gaan. Hun argumentatie luidt kort en bondig: Pas de sucre sans colonie, pas de colonie sans sucre (geen suiker zonder kolonie, geen kolonie zonder suiker). Terwijl de Terreur woedt spreekt ook Robespierre zich uit voor de afschaffing van de slavernij, wat door Desmoulins aldus wordt samengevat: Périssent les colonies plutot qu'un principe (liever gaan de koloniën ten onder dan een principe). Twee jaar later is het zover en wordt per decreet op veertien februari 1794 de slavernij in alle Franse koloniën afgeschaft. Het decreet schaft niet alleen de slavernij af maar verklaart alle mensen zonder onderscheid van kleur die in de koloniën wonen Franse burgers met alle door de Constitutie verzekerde rechten. De slaven van Martinique zullen daar niet van genieten want in

hetzelfde jaar bezetten de Engelsen na een korte tegenstand het eiland en laten de slavernij ongemoeid.

Joséphines ex-man, Alexandre, is hoewel aristocraat, overtuigd republikein en speelt aanvankelijk een voorname rol in de revolutie. Als brigade-generaal laat hij tijdens de oorlog met Oostenrijk en Pruisen zijn troepen in de steek. Terwijl hij in de gevangenis zijn lot afwacht komt ook Joséphine door verraad daar terecht. Hier verzoenen ze zich met elkaar. Dagelijks rijden de open karren met veroordeelden naar het plein waar de guillotine is opgesteld. Alexandre wordt op drieëntwintig juli 1794 onthoofd. Een paar dagen later valt ook het hoofd van Robespierre. De Terreur is voorbij. Joséphine die het ergste vreesde is vrij. Drie maanden heeft zij in de gevangenis doorgebracht. Nu zal ze haar hoofd dat er nog op zit boven water moeten houden en om dat te doen gaat ze uit economische onmacht de ene na de andere relatie aan. In Frankrijk is inmiddels het Directoire aan de macht. Een van de consuls is haar minnaar Barras, een machtig man die al gauw genoeg van haar heeft en het wat goed vindt als generaal Napoleon Bonaparte zijn oog op haar laat vallen. Joséphine beseft maar al te goed dat ze al wat ouder begint te worden en dat het nu tijd wordt voor een definitief onderdak. Zij aanvaardt zonder grote overtuiging zijn huwelijksaanzoek. Beide partners verdoezelen hun leeftijd, Napoleon verhoogt de zijne met anderhalf jaar, Joséphine, die zes jaar ouder is, verlaagt de hare met vier jaar. Liefde aan de kant van

Joséphine is er niet bij. In het begin van het huwelijk, terwijl haar man op een van zijn veldtochten is, heeft ze nog een of meer liefdesaffaires, wat haar onder de leden van de Bonaparte-clan, die haar niet mogen, de naam van La Putana bezorgt. Napoleons ster stijgt snel. Al spoedig is hij eerste consul, dan consul voor het leven. En dan, op 24 mei 1802 (of volgens de republikeinse kalender 30 Flore'al An X) herstelt Napoleon de slavernij en de slavenhandel in overeenstemming met de wetten en reglementen van vóór 1789.

Heeft Joséphine daar schuld aan? Heeft zij, de dochter van een béké uit Martinique, haar man daartoe aangezet? Het antwoord op deze vraag lijkt voor velen vrij simpel. Ze gaan daarbij af op wat Napoleon op Sint Helena in dat verband zou hebben gezegd: U weet toch wat voor invloed vrouwen in bed op een man kunnen hebben. Alsof Napoleon een doetje was. Alsof zulke belangrijke besluiten via ‘pillow talk’ tot stand komen. Terwijl Napoleon zelf in zijn glorietijd verklaard heeft dat hij niet van vrouwen houdt die zich met staatszaken inlaten. Terwijl het tussen 1794 en 1802 tijdens de Engelse bezetting van Martinique volkomen rustig was op het eiland en geen onheilspellend nieuws van daar tot Frankrijk doordrong, was het elders op de Franse koloniën in West-Indië verre van rustig. Op het grootste en meest welvarende Saint-Dominique (het tegenwoordige Haïti) was een grote slavenopstand uitgebroken, die maar niet onderdrukt kon worden. In Guadeloupe was het, anders dan in Mar-

tinique, wel gelukt om met de hulp van de vrijgekomen slaven de Engelse bezetting te verdrijven. De jacobijn Victor Hugues, bijgenaamd de koloniale Robespierre, voerde het bewind en liet de guillotine die hij uit Frankrijk had meegebracht overwerk verrichten. Honderden planters werden ter dood gebracht. Wie maar kon ontvluchtte het eiland. Als dan in 1802 het bericht komt dat de slavernij weer wordt ingevoerd leggen de slaven, die de vrijheid hebben geproefd, zich daar niet bij neer. Zes maanden lang verzetten zij zich tegen het Franse leger, het is een heldhaftige, maar ongelijke strijd die eindigt met de collectieve zelfmoord van hun aanvoerder Delgrès met het restant van de zijnen, mannen en vrouwen. Onwetend als zij zijn over de rol van Napoleon is hun strijdleuze ‘Vive Napoleon, Vivre libre ou mourir!’ (In vrijheid leven of sterven.)

Dit kleine brok historie geeft aan wat de ervaren vrijheid en het wederom ontnemen daarvan voor de slaven heeft betekend en het is alleszins begrijpelijk dat schrijvers uit deze regio naar deze episode teruggrijpen.

Een andere leider van deze rebellie, Pélage, wordt naar Frankrijk gevoerd om daar berecht te worden. Na enige tijd wordt hij zonder berecht te zijn in vrijheid gesteld. Alweer wordt naar de invloed van Joséphine verwezen, enkel omdat de man van Martinique afkomstig is. In plaats van Joséphine en haar Martinique er telkens bij te betrekken lijkt het me verstandiger om

te luisteren naar het oordeel van een historicus, Jean Marcel Champion. Volgens hem was het de politieke entourage van Napoleon die gehecht was aan het oude koloniale systeem en zich geen welvarende kolonie kon voorstellen zonder slaven. De chef van het bureau Koloniën bij het Ministerie van Marine was Guillemin de Vaivre, die deze post al onder het Ancien Régime had bekleed. Daar kwamen de colons bij, die uit Saint-Dominique waren verjaagd. Waarom te luisteren naar een flauw excuus van de uitgerangeerde Napoleon over zijn falen bij de grote Franse nederlaag in Saint-Dominique en niet stil te staan bij een van zijn uitlatingen in zijn glorietijd: Als ik in Martinique was geweest zou ik op de hand van de Engelsen zijn geweest. Ik ben voor de blanken, omdat ik zelf blank ben, ik heb geen enkele andere reden en deze lijkt mij de juiste.

In Fort de France staat op het drukke plein, de Savana, het beeld van Joséphine. Het enthousiasme van Lafcadio Hearn voor het beeld kan ik niet delen. Het lijkt mij een standbeeld zoals er tientallen van koninginnen en prinsessen op de wereld moeten zijn, een rechtopstaande vrouw, welgevormd, die als het hoofd er nog opzat, voor zich uitkeek. Dat het hoofd ervan is afgeslagen en het beeld met verf besmeurd is niet het meest uitzonderlijke. Wat dan wel? Het hoofd ligt er nog geen meter vandaan op de grond en moet al meer dan een jaar daar hebben gelegen. Het is wel een

macabere speling van het lot dat haar hoofd, dat eens het staal van de guillotine is ontkomen, nu bijna tweehonderd jaar later in versteende vorm op het plaveisel ligt. Ik, die er totnogtoe vanuit was gegaan dat Martinique trots was op haar dochter die het tot keizerin had gebracht, sta voor een raadsel. Dat brengt mij, in Amsterdam teruggekeerd ertoe, mij in het leven van Joséphine en de geschiedenis van die periode te gaan verdiepen. Niet echt, daar mis ik de gedrevenheid voor, wel wil ik trachten erachter te komen wat de goede burgers van Fort de France ertoe heeft gebracht om deze onwaardige toestand te laten voortduren. Per slot van rekening ben ik een oud-rechter en ik herinner mij nog al te goed dat in de provotijd, toen de verbeelding aan de macht was, in Amsterdam het monument van generaal van Heutz, de bedwinger van Atjeh, door een bomaanslag was beschadigd. Ik heb als president van de strafkamer die zaak toen behandeld en weet uit ervaring hoe de meest uiteenlopende beweegredenen bij zo'n aanslag een rol kunnen spelen. Is dit nou een late afstraffing van Joséphine voor wat zij haar man in het nachtelijk uur zou hebben ingefluisterd? Als het nog het hoofd van Napoleon zelf zou zijn geweest, dan had ik het beter kunnen begrijpen. En als het hoofd daar moet blijven liggen ter afschrikking, zoals vroeger de hoofden van opstandige en deswege terechtgestelde slaven aan een piek werden geregen, dan rijst de vraag waar de tegenwoordige toeschouwers en voorbijgangers vanaf dienen te

worden gehouden. Ik neem aan dat de hoogbejaarde burgemeester Aimé Césaire, de beroemde dichter van *Cahier du Retour au pays natale*, vast en zeker moet hebben geweten dat Joséphine niet schuldig is.

Waarom dan?

La Belle Créole. Nee, over haar al of niet verlepte schoonheid zal ik het niet hebben. Ze heeft van wat ze had meegekregen goed gebruik weten te maken. Kennelijk heeft het creoolse stempel dat ze met zich meedroeg haar geen kwaad gedaan. Indertijd heetten de blanken die inde koloniën waren geboren en opgegroeid creolen. Nu ligt dat anders, enige druppels Afrobloed zijn daartoe volgens de gangbare opvatting op zijn minst vereist, in ieder geval aanbevelenswaardig.

Hoe kwam Joséphine over op de autochtone Fransen? Een jongere broer van Napoleon, Lucien Bonaparte, die haar minder mooi vond, heeft het over onmiskenbare ‘souvenirs créoles’, wat hij opmaakte uit de soepele ‘ondulations’, golfbewegingen van haar taille en heupen.

Mademoiselle Avrillion, de toegewijde kamenierster van madame Bonaparte (zij was immers na haar huwelijk met Napoleon geen madame de Beauharnais meer) beschrijft haar teint als ietwat bruin waaraan ze door middel van rouge en blanketsel een lichtere kleur wist te geven. En Napoleon zelf? Hij zal de geletterde madame de Staël, die hem aanvankelijk voor zichzelf wilde inpalmen, later als ze bij hem in

ongenade valt voor de voeten werpen wat ze hem eertijds geschreven had: Joséphine ‘cette insignifiante créole’, is u niet waardig. Met die achtergrond van net een trapje lager dan de in het moederland geborenen het tot keizerin van Frankrijk te brengen is geen kleinigheid, daar kan geen eilandelijke schoonheids koningin, hoe gevierd ook, aan tippen. Waarom, blijf ik me afvragen, moest dan juist zij, die een schier onbereikbare maatschappelijke top had bereikt en daardoor tot na haar dood het blazoen van haar bescheiden eiland was blijven uitdragen nu letterlijk de steen des aanstoots worden? Ik ga ervan uit dat je een afgehouwen hoofd wel vragen kunt stellen, maar geen antwoord mag verwachten. Het ligt maar te liggen totdat iemand die taak op zich neemt. Misschien zou het een oplossing zijn als er een prijsvraag werd uitgeschreven met een fraaie hoofdprijs, een bezoek aan haar graftombe in het kerkje van Rueil bijvoorbeeld, waar een devoot beeld van haar te aanschouwen is. Ik denk overigens niet dat dit goedbedoelde voorstel kans van slagen heeft, want de naoorlogse Martinikezen zijn nog altijd in een verwoede discussie verwikkeld over de precieze inhoud van de begrippen ‘négritude, créolité en antillanité’, en zolang zij het daaromtrent niet eens zijn geworden zal het samenstellen van een jury niet haalbaar zijn.

Wij leven nu in het jaar 1988 en begaafde mannen en vrouwen als Aimé Césaire, Patrick Chamoiseau, Eduard Glissant en Maryse Condé hebben hun tegen-

strijdige opvattingen over deze nomenclatuur genoegzaam wereldkundig gemaakt. Het gekke is dat ik als jongetje van acht jaar in Suriname met dat begrip ‘créolité’ ook al geworsteld heb. Omdat een ieder bevredigende antwoord daarop blijkbaar na bijna negentig jaar nog altijd niet gegeven is meen ik dat het verhelderend kan zijn deze velen intrigerende kwestie vanuit mijn kinderogen te benaderen.

Op 1 juli 1863 werd de slavernij in de Nederlandse koloniën afgeschaft en die dag wordt in Suriname elk jaar feestelijk herdacht. Ik - het achtjarige jongetje vond het maar spijtig dat op deze dag mijn moeder en mijn tante Becca, die bij ons inwoonde, niet met een fraai gestreken hoofddoek rondliepen. Iedereen deed het, zo leek het wel, niet alleen de marktvrouwen en de bedienden, ook de dames Nahar en Goevernante, kennissen van ons uit de betere kringen.

‘Waarom draagt u vandaag geen hoofddoek,’ vroeg ik mijn moeder

‘Dat doen alleen de creolen.’

‘Wat zijn creolen?’

‘Dat zijn negers en de afstammelingen van de negers.’

De keurige dames Nahar en Goevernante, die zelden of nooit een woord Negerengels spraken, waren ineens tot afstammelingen van de negers afgezakt.

‘Tante Jet Mesquita draagt wel een hoofddoek,’ hield ik vol. Mevrouw Mesquita, een verre verwant die ik tante noemde, zat aan het raam in de Oranjestraat en

verkocht er zelfgemaakte wafels, bojo en kokoskoek.

‘Aanstellerij,’ zei mijn moeder.

's Avonds bij het volksbal onder de markt werd het onderscheid tussen hoofddoekendraagsters en niethoofddoekendraagsters weggewist. Wie zo vermetel was zich daar te vertonen werd, al was het maar voor een ogenblik, in de kring van de marktvrouwen opgenomen. 1 juli was een feestdag net als koninginnedag. Hindostanen, Chinezen, Javanen, Indianen, ze konden er allemaal aan meedoen. Maar wat het voor de een betekende, betekende het niet voor de ander. Het unieke, specifieke, zat hem in die hoofddoek. Tante Jet Mesquita met haar bojo en kokoskoekjes was een uitzondering op de regel. Het vraagstuk liet me niet los. Voor het naar bed gaan vroeg ik aan mijn vader waarom de Bosnegervrouwen die ik in de stad had zien rondlopen geen hoofddoek droegen.

‘Dat zijn toch ook creolen,’ zei ik koppig volhoudend aan het nieuwe pas ontdekte woord.

‘De Bosnegers waren geen slaven.’

‘Wat waren ze dan?’

‘Weggelopen slaven. Dat is heel wat anders.’

Ik neem aan dat ik na deze uitleg tevreden ben ingeslapen.

Op school leerde ik braaf over de tachtigjarige, een bijna oneindige, oorlog, niet beseffend dat je ook met een abstract begrip als de ‘créolité’ de strijd tot in het oneindige kan aangaan. Bij gebrek aan een antwoord

op de vraag die mij bezighield, het waarom van de ontluistering van Joséphines beeld, had ik het geluk dat een vriendin het boek van Richard Burton *Le Roman Marron* onder mijn aandacht bracht. In het hoofdstuk ‘Le Corps grotesque’ wijst hij op de aard van de vernederingen die het beeld te verduren heeft gehad, bekladden, besmeren, tegenaan pissen, masturberen. Dat is me nogal wat. Gelet op de specifieke aard van sommige dier handelingen lijkt het wel of in het bijzonder de mannen zich geroepen voelen om zich tegen het beeld van Joséphine te keren. Het tijdens het tweede keizerrijk opgerichte standbeeld van Joséphine zou een op ras en afkomst berustende superioriteit uitstralen en de gekleurde bevolking willen inprenten dat de schoonheid die zij van huis uit bezit voor de ander in de verste verte niet is weggelegd. Zoals zij daar staat te pronken met haar gezicht in de richting van haar geboortehuis laat zij de ondergeschiktheid van Martinique aan ‘la Mère Patrie’, het Franse moederland, duidelijk uitkomen. ‘Haar blank-zijn is vrij van gekleurde smetten, haar hautaine houding geeft aan dat zij niets moet hebben van alles wat maar de sociale, politieke en vooral sociale grenslijnen zou kunnen verstoren.’ De tegenstelling tussen de rimpelloze, gracieuze bevalligheid van Joséphine tart als het ware de vrouwen van het eiland met hun volumineuze achterwerk waarop je, volgens een van de schrijvers, een kop koffie zou kunnen neerpoten. Ten lange leste kon het onbeschaamd etaleren van haar verheven schoonheid

door sommigen niet langer worden geduld. En omdat een beeld nu eenmaal geen respons geeft moest het gevecht, want dat is het, binnen het eigen gemoed worden uitgevochten voordat het tot een uitbarsting kwam. Zo werd het beeld het mikpunt werd van nationalistisch gezinde kladderaars met als apotheose de onthoofding. Veel is me duidelijk geworden en toch is mijn verbazing allerminst verdwenen. Alweer doe ik een beroep op Lafcadio Hearn. Hij heeft twee jaar op Martinique gewoond en zijn ogen, en dat bedoel ik als compliment voor een man met maar één oog, goed de kost gegeven. In zijn boek wijdt hij uit over de soepelheid van de vrouwen, hun rechtoppe houding en gang, hun huidskleur, hun kledij. Hij prijst hen kortom de hemel in. Dat hij voor de mannen een zekere minachting koesterde doet er in dit verband weinig toe. Zonder mij met hem te meten en nog eer ik zelfs zijn naam kende deelde ik een eendere bewondering met hem. In 1936 studeerde ik voor een paar maanden in Parijs. Een herinnering uit die tijd heb ik in gesprekken met Jos de Roo van de Wereldomroep opgehaald en die is in het boek *Oost en West en Nederland* dat in 1980 uitkwam terechtgekomen.

Op de rive gauche was het cabaret La Boule Blanche. Daar kwamen 's nachts, want het liep meestal tegen twaalven voordat de programma's gingen draaien, West-Indiërs van alle mogelijke eilanden bij elkaar. Nergens was er aanstekelijker muziek. En er was een

figuur die ons allen aansprak. Het was een vrouw met een kokette, puntige hoofddoek op d'r hoofd, zoals ze die op Martinique dragen, Moumoune. Ze was de ster van het cabaret. Moumoune kon zingen, ze kon dansen, ze was mooi, ze was rank, ze liet je werkelijk de duurste drankjes bestellen, zodat je berooid uit het cabaret kwam, maar wat deed het ertoe? Het was West-Indië op z'n heerlijkst.

Wat beoog ik met al deze aanhalingen? Niets meer of minder dan dat in ‘the eye of the beholder’ de Martiniquaise in geen enkel opzicht onderdoet voor welk ander vrouwelijk wezen ook. Nog altijd ben ik er niet uit.

Bij enig naspeuren vind ik in een oude krant het uitgebreid verslag van de rechtszitting van de aanslag op het Van Heutz-monument, de al eerder genoemde schakel tussen mij en het geschonden beeld..

Ik citeer:

Waarom eigenlijk deze privé-oorlog tegen een stenen generaal? ‘Hij is “een politieke idealist,”’ meende zijn raadsman, mr W. Nolet, ‘die de wereld wil verbeteren. Hij heeft een vreselijke aversie tegen wat we “de Van Heutz-mentaliteit” zouden kunnen noemen. Hij is van mening dat een dergelijke mentaliteit moet worden bestreden en heeft dat op een spectaculaire manier willen doen.’

Alex M. zelf ging er ook vrij uitvoerig op in. ‘Ik zag het op een gegeven moment als mijn morele plicht

iets te doen tegen de onrechtvaardige toestanden, die er in de maatschappij bestaan,' biechtte hij in de doodstille rechtszaal. 'Eerst dacht ik dat nog te bereiken via de democratisch-pacifistische weg. Na wat tegenslagen ben ik tot de conclusie gekomen dat ik andere wegen moest bewandelen. Mijn bomaanslag was een protest tegen de wantoestanden die in het vroegere Indonesië hebben bestaan. Twee miljard mensen keuren de daad, die ik gesteld heb, niet af.'

Het lijkt wel of deze welbespraakte jongeman die er met een lichte straf vanaf kwam mij na zoveel jaar de sleutel in handen stopt waar ik naar op zoek ben. De aanslag op, de beschadiging van het beeld was niet uitsluitend op de persoon Van Heutz gericht. Het ging om de mensen of ze nu minister of wat dan ook zijn, die niet willen of kunnen inzien wat voor verwerpelijke ideeën achter dit monument schuilgaan. Om hen dit duidelijk te maken, in te prenten en hen uit hun behaaglijke dommel wakker te schudden moest het monument met een opzienbarende knal worden geschonden.

Ik zal niet voorwenden dat ik het met die redenering eens ben. Het is moeilijk genoeg je in de gedachtegang van een ander te verplaatsen. Het beeld van Joséphine als glorieuze vertegenwoordigster van de blanke planterselite straalde iets uit van een, uit de dagen van de slavernij voortgesproten, nog altijd bestaande sociale superioriteit. Enkelingen waren zich, zonder dit te

kunnen formuleren, van de pijn, de wrevel, de onlust, het onbehagen, die dit veroorzaakte bewust. Wat deze enkelingen aanvoelden en door wandaden tot uiting brachten kreeg blijkbaar de instemming van velen. Tot op de dag van vandaag. Op 27 april 1848 werd in Frankrijk de slavernij ten tweede male en nu definitief afgeschaft. Dit heuglijke feit werd in Parijs honderdvijftig jaar later op grootse wijze herdacht. In de Assemblée nationale was een grote tentoonstelling ingericht, ‘portes ouvertes’, voor eenieder vrij toegankelijk. Laurant Fabius, de president van de Assemblée hield bij de opening een gloedvolle rede redevoeringen, er waren Antilliaanse dans en muziek op het terrein, de media besteedden er veel aandacht aan. Napoleon, met in zijn kielzog Joséphine, zat voor deze ene keer in het verdomhoekje, Robespierre daarentegen, vanwege zijn vermetele uitspraak in de lift. Dat menige vriend van de zwarten het zwaar te verduren heeft gekregen bleef onvermeld. Brissot verloor zijn hoofd onder de guillotine, de opgejaagde Condorcet pleegde zelfmoord. De Fransen waren er trots op dat ze al in zo'n vroeg stadium - vergeleken bij de andere slavenhoudende naties op Engeland na - tot de afschaffing waren overgegaan. Trots waren ze vooral op het feit dat ze op instigatie van de ondersecretaris van Marine en Koloniën Schoelcher tot de afschaffing hadden besloten nog voordat het bedrag van de schadeloosstelling geregeld was. Het pleit voor Schoelchers inzicht dat het anders nog jaren had kunnen

duren. (In Nederland was het net andersom. Eerst moest de schadeloosstelling bepaald zijn en het geredetwist daarover heeft jaren in beslag genomen, voordat de afschaffing een feit werd.) Door zo de nadruk te leggen op de schadeloosstelling aan de eigenaren werd het maar al te duidelijk dat de slaaf, goed of slecht behandeld, niet meer was dan een ‘meuble’, een stuk roerend goed dat als zodanig deel uitmaakte van de plantage-inventaris. Een openhartige passage in het dagboek van Pierre Dessalles, een aanzienlijke plantage-eigenaar, die zich erop beroemde zijn slaven beter dan wie dan ook te behandelen, spreekt voor zichzelf. 19 augustus 1840. De neger Toussaint is door ‘pijn in de maagstreek’ die hij zichzelf opzettelijk had aangedaan gestorven. Zo'n schurk! Hij is het vierde lid van zijn familie die dit zijn meester aandoet.

De door de aanslag beschadigde leeuw van het Van Heutz-monument is allang weer hersteld, het hoofd van Joséphine wacht geduldig op zijn herplaatsing.

Als het eens zover komt zal het einde van Joséphines bestraffing en Martiniquers zelfkastijding - want dat is het ook - in zicht zijn. Rest ons de door geen guillotine tot zwijgen te brengen mythe van ‘la belle créole’.

NOOT

Voor dit opstel heb ik naast de in de tekst vermelde boeken vooral geput uit *Joséphine de Beauharnais* door T. Spaans-

van der Bijl, *La révolution fiançaise et la fin des colonies*, door Yves Benot, *Markies de Condorcet*, door Elisabeth Robert Badinter, en *Etre Patriote Sous les Tropiques*, door Anne Pérotin-Dumon. *Sugar and Slavery*, *Family and Race - The letters and Diary of Pierre Dessalles*, edited and translated by Elborg Forster en Robert Forster.